СЪЮЗ НА БЪЛГАРСКИТЕ ФИЛАТЕЛИСТИ
НАУЧНО-ИНФОРМАЦИОНЕН ЦЕНТЪР ПО ФИЛАТЕЛИЯ

ФИЛАТЕЛИЯ 89

СОФИЯ, 1989

СЪЮЗ НА БЪЛГАРСКИТЕ ФИЛАТЕЛИСТИ
НАУЧНО-ИНФОРМАЦИОНЕН ЦЕНТЪР ПО ФИЛАТЕЛИЯ

ФИЛАТЕЛИЯ 89

СОФИЯ, 1989

На светлата памет на адмирал ***БРАНИМИР ОРМАНОВ****, искрен приятел и поддръжник на филателното движение в България.*

Д-р МИЛЧО ВАСИЛЕВ
полк. СТОЯН БОЯДЖИЕВ
д-р ЙОРДАН КОЗАРЕВ
ПЕТЪР ПЕТРОВ

ЦЕНЗУРИРАНЕ НА ГРАЖДАНСКАТА КОРЕСПОНДЕНЦИЯ В БЪЛГАРИЯ ПО ВРЕМЕ НА ПЪРВАТА СВЕТОВНА ВОЙНА 1915—1918 г.

Уважаеми читателю,

Въпросът за цензурирането на гражданската кореспонденция по време на Първата световна война — 1915—1918, все още не е цялостно изяснен, поради липса на системни изследвания на документи, съхранявани във Военно-историческия архив и Държавния исторически архив. До сега, в сп. „Филателен преглед", има публикувани около 17 статии и съобщения на тази тема, от които 15 са във връзка с цензурирането на гражданската кореспонденция. Всички тези публикации са изготвени изключително на базата на наличен пощенско-филателен материал и в по-голямата си част не са подплатени документално, т. е. по-голямата част от дадените обяснения и тълкувания са ограничени, непълни и в някои случаи и неточни.

По предложение на Научно-информационния център за филателия при Съюза на българските филателисти бе сформирана работна група, която в продължение на две години проучи документите, съхранявани във Военно-историческия и Държавния исторически архиви, голямо количество пощенско-филателни материали, предоставени от филателисти, и публикациите в нашия филателен печат. Благодарение на това сега можем да твърдим, че са изяснени редица въпроси както по организацията и провеждането на цензурата, така и по броя, вида и времеупотребата на специалните печати, употребявани в цензурните комисии. Въпреки положените усилия, все още не е установен със сигурност цветът на употребяваните мастила в отделните цензурни комисии, окончателният брой на цензурните печати. В процеса на проучванията ние установихме варианти на печати употребявани в една и съща цензурна комисия (Плевен, Орхание), приблизително изяснихме въпроса по изработването на печатите, сроковете за въвеждане на цензурата и датата на нейното прекратяване. Открити бяха непознати досега печати и неупоменати в министерските заповеди цензурни комисии.

Във втората част на настоящия справочник показваме видовете печати, техните размери и отличителни белези, откритата най-ранна дата на употреба върху изследвания от нас пощенско-филателен материал (съответно и най-късната дата на употреба). Посочили сме по години употребяваните в отделните цензурни комисии цветове на мастилата, броя на обслужваното население и предлагания от нас коефициент за рядкост за печатите на отделните комисии. Успяхме да изясним въпросите по цензурирането на гражданската кореспонденция в районите на отделните укрепени пунктове и по-специално във Варненския укрепен пункт, за двойното цензуриране, за разменните гранични станции, за датите на откриването на пощенските станции и цензурните комисии, в населените места в театъра на бойните действия.

За да бъде проучен възможно най-пълно въпросът за цензурната поща, неоценима помощ оказаха колегите-филателисти Димитър Димитров от Варна, Иван Бонев и д-р Стефан Топалов от Стара Загора, Кирил Хлебаров от Петрич, Михаил Попиванов от Своге, Нели Минчева, Николай Михайлов, Ради Николов, Бончо Бонев, Николай Червенков, Панайот Курдаланов — от София, Борислав Русев от Велико Търново и много други, които ни изпратиха свой пощенско-филателен материал.

Уважаеми читателю, ние сме убедени, че не всичко е решено по въпросите на цензурната поща и ще бъдем благодарни, ако с твоя помощ допълним и доуточним данните от каталога.

От авторите

ВЪВЕДЕНИЕ

Непосредствено след избухването на Първата световна война правителството на България обявява, че ще следва политика на „строг неутралитет". Под това прикритие монархът Фердинанд и министър-председателят Радославов започват трескава подготовка за включването на България във войната на страната на Централните сили. Правителството счита, че с помощта на Германия и нейните съюзници ще може да постигне хегемония на Балканите.

В изпълнение на тази политическа линия у нас започва психологическа подготовка на народните маси за намеса на България във военните действия, и то на страната на Централните сили. Започва планирано насаждане на омраза срещу Русия, като по същото време Германия се признава за „непобедима сила". Правителството извършва важни промени сред командуването на армията. Отстранени са всички русофили и привърженици на Съглашението. На ръководни длъжности са назначени възпитаници на германските военни академии. Запасните чинове се свикват на военно обучение. Изменя се военно-наказателният закон като се засилва процентът на присъдите със смъртно наказание. През лятото на 1915 г. започва подготовката за обявяване на военно положение и въвеждане на цензура. Налице са всички условия за задушаване на народното недоволство от предстоящото хвърляне на страната в огъня на империалистическата война.

Ръководителите на опозиционните буржоазни политически партии у нас по същество не са противници на войната, но искат България да застане на страната на силите на Съглашението. Единствено Българската работническа социалдемократическа партия на Димитър Благоев води решителна, смела и последователна борба против намесата на страната ни в тази несправедлива и чисто империалистическа война. Партията енергично се опълчва против разгарянатa през 1914 г. шовинистическа антигръцка и антисръбска кампания, против внесения от правителството на 25 юли 1914 г. в Народното събрание „Законопроект за обявяване в страната военно положение". Тесните социалисти следят внимателно ходовете на правителството и на съглашенската буржоазна опозиция и постоянно разкриват тяхното предателство. Партията поддържа и подкрепя всеобщото народно недоволство, проявяващо се чрез антивоенни демонстрации. Въпреки това, на 10 септември 1915 г. правителството на Радославов обявява обща мобилизация, а на 1 октомври с.г. България влиза във война на страната на Централните сили.

Разклатеното държавно стопанство след водените две войни — Балканската — от 1912 и 1913 г., и Междусъюзническата — от 1913 г., изпращането на голяма част от мъжкото работоспособно население на фронта, изземването на впрегатния добитък, непрекъснатото нарастване на спекулата, корупцията и беззаконията много скоро довеждат до взривове на народния гняв, до бунтове както във вътрешността на страната, така и на фронта.

За да предотврати нарастването на народното негодувание, правителството на Радославов въвежда строга цензура не само върху войнишката, но и върху гражданската кореспонденция — в пределите на страната и в театъра на военните действия. Цензурира се всичко, което по някакъв начин може да се противопостави на политиката на двореца и правителството. Все по-често върху писмата се появяват черни полета от задрасквания на думи, изрази, а понякога и на значителни текстове. Все по-често изпратена кореспонденция не достига до получателя. Расте процентът на задържаните писма. Днес почти е невъзможно да се намерят

писма със зачеркванията или изрязани текстове и думи. Цензорът е предпочитал да ги задържи и унищожи, вместо старателно да заличи определен текст. А да се намерят карти или писма, в които да се говори за глад, тежко материално положение, за злоупотреби, за корупция и своеволия на местната власт, е практически невъзможно. Писма с такъв текст са своевременно унищожавани. В действие е включен целият репресивен апарат на властта. За нарушения на въведените от цензурата забрани към нарушителя се възбужда следствие, водят се наказателни дела, често последвани от присъди.

ОБЯВЯВАНЕ НА МОБИЛИЗАЦИЯТА, НАЧАЛО НА ВОЙНАТА

В България обща мобилизация е обявена на 10.IX.1915 г., а на 1.X.1915 г. страната е въвлечена в най-кървавата и най-продължителната дотогава война. На тази дата е обявена война на Сърбия и започна настъплението на българската армия. На 17.VIII. 1916 г. е обявена война на Гърция, а на 1.IX.1916 г. — и на Румъния, Въвеждането и прилагането на цензурата е узаконено още през м. юли 1914 г., когато Народното събрание приема „Закон за въвеждане цензура в страната". По-късно, с XXIII-то Постановление на Министерския съвет, прието на заседанието от 3.VIII.1915 г. (Протокол № 102), е утвърден и „Правилника за военната цензура и редът за неговото прилагане" (вж. прил. № 1) — (ДВА, ф.4, оп.I а.е. 160). На 18.VIII.1915 г. постановлението и правилникът — със заповед № 1609 на министъра на войната — са обявени по действуващата армия.

От своя страна, във връзка с така приетия „Закон за въвеждане цензура", Главната дирекция на Пошите, Телеграфите и Телефоните още в началото на 1915 г. разработва „Наставление за цензуриране на телеграфната и пощенската кореспонденция и всички родове пощенски пратки, разменяеми по станциите във вътрешността на страната". С обявяването на мобилизацията това постановление е изпратено до всички началници на телеграфо-пощенски станции с Окръжно № 299/66398 (ДВА, ф.40 оп.I, а.е. 160).

По това време България има територия 114 424. 508 кв. км и население 4.9 милиона жители. В административно отношение страната е разделена на 15 окръга с 84 околии. Във военно отношение в страната е имало 10 военни области.

На 9.IX.1915 г., един ден преди обявяването на мобилизацията, Щабът на армията изпраща на министъра на пощите и телеграфите разпореждане, в което се казва:

.....

а) с обявяване на мобилизацията да се спре до второ нареждане движението (пренасянето) на частната кореспонденция.

б) да се осигурят помещения в пощенските станции за цензурните комисии и да им се създадат нормални условия за работа.

в) цялата писмовна и телеграфна кореспонденция да се цензурира според Правилника за военната цензура.

г) с въвеждане на мобилизацията цялата кореспонденция (особено в театъра на военните действия) да се води само чрез отворени пощенски карти и по изключение с незапечатани затворени писма. Запечатаните затворени писма да се унищожават" (ДВА, ф.40, оп.I, а.е. 122).

Разпореждането не е затруднило много началниците на областните и околийските ПТТ станции, тъй като съществуват убедителни данни за предварителна подготовка. Така например са набелязани градовете и населените места, където ще бъдат разкрити цензурните комисии, определено е щатното осигуряване и материалното снабдяване, категориите на служителите, размерът на заплатите и допълнителното парично доволствие, откъдето се набира съставът на комисията и кой я назначава. Предварително са изработени и част от специалните печати на цензурните комисии, които се отличават с фина изработка, красив шрифт и употреба на новия държавен герб(ДВА, ф.1, оп.I,а.е.122).

Въвеждането на цензурата е започнало непосредствено след обявяване на мобилизацията. За това свидетелствува пощенска карта от 14.IX.1915 г. от Тетевен, която е цензурирана — подписана от цензора, но неподпечатана с цензурния печат, който още не е получен.

ВЪВЕЖДАНЕ НА ЦЕНЗУРАТА, ЦЕЛИ И ЗАДАЧИ

Съгласно „Закона за въвеждане на цензурата...", право да обяви и въведе в действие цензура, има само монархът. С обявяването на мобилизацията, по предложение на Министерския съвет, прието на 14.IX.1915 г. с протокол 129, се предлага на монарха Поставление-указ за обявяване на цензура в България.

Цензурата има за цел да не позволи уронване авторитета и интересите на монархията и управляващата върхушка. За тази цел тя подлага на небивало строга военна цензура всички средства за масово въздействие и комуникация — печатни произведения (вестници, списания, книги, отделни статии, обяви, научни публикации, съобщения и др.), цялата продукция на печатарската промишленост (картини, картички и др.), и т. н.На строга и безкомпромисна цензура са подложени цялата писмовна и телеграфна кореспонденции. За първи път в историята на страната се проверява цялата кореспонденция на гражданското население, независимо за къде е отправена — към вътрешността, към фронта или за чужбина.

Въвеждането на цензурата има за задача:

— да не позволи изтичането на каквато и да е информация за армията и войската, независимо от какъв характер е тя;

— да не изтича към населението информация за тежкото положение на войската;

— да не позволява проникване във войската на информация за тежкото положение на населението, за беззаконията на местните власти, за корупцията, бедотията, злоупотребите;

— да не допусне критика на монархията, правителството, ръководството на армията, местната административна власт, за тежкото положение на народа и армията, а така също провеждане на събрания, издаване на позиви и възвания, подтикване към манифестации, бунтове и други антидържавни прояви.

За повече подробности вж. приложение № 1

ОРГАНИЗАЦИЯ НА ЦЕНЗУРНАТА СЛУЖБА

I. Организация и контрол

Дейността по прилагане правилата на военната цензура е съсредоточена в Цензурната секция при Щаба на Действуващата армия (по-пълно — Министерство на войната, Щаб на Действуващата армия, Отдел оперативен, Отделение оперативно, Секция информационно—цензурна). По същество тя работи като единно цяло до обявяване на войната. Предполага се, че тя решава въпросите по мобилизационната подготовка, планирането и координирането.

С обявяването на мобилизацията Цензурната секция се разделя на два клона:

Първи клон — следва Щаба на Действуващата армия и има за задача:

— да завежда военните кореспонденти в театъра на военните действия;

— да цензурира всички телеграми и писма, които идват от театъра на военните действия за вътрешността на страната или за чужбина;

— да завежда и ръководи цензурата на територията на военните действия и в самата армия.

Втори клон — който остава в Министерството на войната и има за задача:

— да завежда кореспондентите останали във вътрешността на страната и в столицата;

— да цензурира всички телеграми и писма, които се изпращат от вътрешността на страната за чужбина;

— да цензурира всички печатни произведения, които се издават в страната;

— да ръководи и контролира цензурните бюра разположени на територията във вътрешността на страната извън театъра на военните действия;

— да изпълнява всички възложени задачи от Цензурната секция при Общата главна квартира на армията.

От март 1917 г. Първи и Втори клон на Цензурната секция се сливат и остават под ръководството на началника на Цензурната секция при Щаба на Действуващата армия.

С обявяването на мобилизацията, съгласно заповед № 625 от 30. XI. 1915 г., във вътрешността на страната са разкрити **86 цензурни бюра** (които за улеснение по-нататък ще наричаме **цензурни комисии** както е означено на употребяваните от тях печати). Те са подчинени непосредствено на Управлението на дивизионните военни области. С писмо № 4738 от 27. V. 1917 г. се уточнява, че на началника на укрепения пункт Бургас са подчинени и началниците на цензурните секции на градовете Бургас, Анхиало, Василико и Малко Търново; на укрепения пункт Варна — цензурните комисии във Варна, Балчик и Кюстенджа. Комисиите в градовете Видин и Шумен са подчинени на началниците на укрепените пунктове в тези градове.

Цензурните комисии влизащи в района на Моравската военно-испекционна област и Македонската военно-инспекционна област са подчинени непосредствено на началниците на тези области. Разкриването, щатното осигуряване и ръководството на тези комисии се осъществява непосредствено от началника на цензурната секция към съответната военно-инспекционна област. Разкриването и закриването на тези комисии следва хода на бойните действия. Затова има цензурни комисии, които са разкривани и закривани по два и повече пъти (напр. Битоля, Велес и др.).

Цензурните комисии от VII и X дивизионни области, които попадат в театъра на военните действия, остават на подчинение на началниците на съответните

военни области.

По този начин в йерархическо отношение цензурните комисии са били на двойно подчинение:

— по отношение на административното ръководство и снабдяване — на началника на военната област;

— по отношение на службата — на началника на Щаба на Действуващата армия — Цензурната секция.

Контрол върху дейността на цензурните секции упражнява и **Военно-инспекционното управление.** Негови представители контролират работата на цензурните секции както във вътрешността на страната, така и в района на театъра на военните действия.

За осъществяване на по-непосредствен и действен контрол върху цензурните бюра в някои по-големи дивизионни военни области — Кюстендил, Враца, Пловдив, Плевен, Ст. Загора, Шумен, Ниш, Скопие и Драма, са назначавани специални инспектори на цензурни комисии, чиито задачи са да оказват непосредствена помощ и контрол по строгото изпълнение на клаузите на правилника (ДВА, ф. 424, оп 1., а. е. 43).

И така — за непосредствен контрол върху изпращането и получаването на писма, колетни пратки и препоръчана кореспонденция за и от чужбина, в София и градовете, където има разкрити разменни станции (Варна, Видин, Гюмюрджина, Дедеагач, Ксанти, Пловдив, Русе, а по-късно и Сливен), са формирани цензурни комисии със задача да ръководят и осъществяват цензурата на пристигащата и заминаващата кореспонденция, да цензурират кореспонденцията от града и придадените населени места от околията, да цензурират и печатните произведения издавани в града.

Писма, пристигащи от чужбина, и предназначени за военни чинове и частни лица както във вътрешността на страната, така и за театъра на военните действия, са препращани изцяло в София, където са преглеждани и препращани по предназначение.

Тези цензурни комисии са непосредствено подчинени на началника на Втори клон.

Цялата кореспонденция пристигаща от чужбина задължително е събирана и обработвана в специално **цензурно-пощенско бюро,** разкрито в централната пощенска палата в София. В бюрото е осъществена пълна цензурна проверка на постъпващата или заминаващата за чужбина кореспонденция.

Цензурните бюра, или както приехме да ги наричаме — цензурни комисии — са чисто военни институции и вмешателството на гражданските административни власти както по отношение на назначаването на състава, така и по отношение на дейността и управлението им, не се допуска в никакъв случай. Те са подчинени на началника на дивизионната област по въпросите на осигуряването (заплати, парични добавки, помещения, мебилировка, осветление, прислуга, канцеларски материали и др.), по отношение пряката цензурна дейност — на началника на цензурната секция в областта и началника на втория клон. Връзката с по-горестоящите служби се е осъществявала с рапорти. С писмо № 727 от 8. X. 1915 г. на началник Щаба на Действуващата армия до окръжните управители се разпорежда със задържаните от цензурните комисии писма да се постъпи както следва:

— писма, в които се говори за злоупотреби, гешефти и др., да се изпращат на военния прокурор за разследване;

— писма, в които се говори за изкуствено покачване на цените, да се изпращат в комисиите за обществена предвидливост;

— писма, в които се говори за роднини и възможност те да освобождават войници, да се дават на военния прокурор за разследване;

— писма с улики за шпионаж да се дават на пловдивския военен прокурор;

— писма за жени с леко поведение да се предават на коменданта на града за вземане на мерки;

— авторите на писма със съдържание вредно за духа на армията и народа да се подвеждат под углавна отговорност.

По-късно, със заповед № 170 от 13. I. 1918 г. на началника на Информационно-цензурната секция, се разпорежда: да не се допускат до войниците на фронта известия, от които да се разбира, че те не трябва да се надяват на колети с хляб и други съестни продукти, понеже на домашните се оставя само най-необходимото, а всичко друго се изземва от Дирекцията за стопански грижи и обществена предвидливост, както и всякакъв род съобщения, с които може да се повлияе отрицателно върху духа на бойците.

II. Цензурен контрол върху кореспонденцията и телеграмите

а) цензурен контрол върху военната кореспонденция

Цензурата върху писмата на войниците и офицерите както в театъра на военните действия, така и във вътрешността на страната, се осъществява изключително и само от техните преки командири (&13 от Правилника за военната цензура и писмо № 786 от 3. X. 1915 г. на началник Щаба на действуващата армия, ДВА, ф. 40, оп. С, а. е. 115, лист 146). Така че, писмата на офицерите и чиновниците се проверяват от съответните полкови командири и равни на тях, а писмата на войниците — от ротните, батарейните и ескадронните командири и приравнените на тях други началници.

Проверените писма задължително се подписват от проверяващия и се подпечатват с печата на поделенията (служебния печат).

Веднъж проверени, войнишките карти или писма, подписани и подпечатани, се освобождават от по-нататъшни проверки по доставянето им. Това правило не всякога е било спазвано, и затова се срещат такива с означена двойна проверка.

Писма до войници, намиращи се в театъра на военните действия, много често са проверявани повторно от военната цензура и след това предавани на получателя. Те носят всички белези на двойната цензура (два печата — граждански и цензурен и два подписа на проверителите).

Войнишки писма, особено от театъра на военните действия, подадени направо в телеграфо-пощенските станции, а не чрез военната поща, задължително са връщани за извършване на военна цензура. Това правило е спазвано до към 1918 г., след което такива писма са цензурирани от гражданските цензурни комисии и изпращани по предназначение.

Забранено е пренасянето на каквито и да са писма, бележки и други видове съобщения както от фронта към тила, така и обратно.

Всички телеграми, подадени от театъра на военните действия (без оглед от кого са) за чужбина или за вътрешността на страната, задължително се цензурират в цензурната секция при Щаба на армията или при Общата главна квартира. проверената телеграма задължително се подпечатва с административния печат. Телеграма, която не е цензурирана, подписана и подпечатана, в никакъв случай не е предавана.

В ДВА, фонд 48, оп.V, а.е. 272, на лист 7 е дадено тълкуване на параграф 15 от Правилника за военната

цензура. Там е посочено, че при изпращането на телеграма за чужбина подателя е длъжен да каже на цензора какво иска да съобщи с телеграмата, а цензорът сам трябва да напише телеграмата, като не употребява същите думи. По този начин се цели обърквање на уговорен преди от заинтересованите лица условен текст.

б) Цензуриране на гражданската кореспонденция във вътрешността на страната и в областта на театъра на военните действия

С обявяване на мобилизацията, частната и военна кореспонденция задължително се води чрез открити пощенски карти. По изключение се допуска изпращане на писма, но задължително вложени в отворени (незалепени) пликове. Писма, подадени в пощенската станция със запечатани пликове, са унищожавани без да се уведомява за това подателят. Тези писма, преди унищожаването им, се отварят, за да се провери дали не съдържат ценности. В случаите, когато се окаже, че такива писма съдържат пари, те се запечатват отново от проверяващия цензор заедно с намерената сума и срещу подпис се връщат на станцията за предаване на изпращача. По-късно, със заповед № 23 от 18.XII.1915 г. на началника на Щаба на Действуващата армия, се разрешава изпращането на затворени писма, но се разпорежда на цензорите да ги отварят, проверяват, след което отново да ги запечатват и изпращат на получателя.

Кореспондецията от вътрешността на страната до военните чинове в театъра на военните действия се разрешава само с отворени специални пощенски карти. Цензорите имат право — в много редки случаи — да разрешават изпращането на писма, вложени в отворени пликове. В обратна посока, от театъра на военните действия към вътрешността на страната, се допуска кореспондиране само със специални военни безплатни отворени пощенски карти (Заповед № 575/ 25.X.1915 г. на Министерството на войната). Ако цензорът разреши изпращане на писмо вложено в отворен плик, тогава изпращачът задължително е заплащал необходимата пощенска такса, независимо че е военнослужащ.

Цялата пощенска кореспонденция (отворени пощенски карти и пликове, пуснати в пощенските кутии или предадени в пощенската станция), веднага се предават в цензурната комисия за проверка, след което се връщат на пощенската служба за клеймоване и изпращане по предназначение. Войнишки карти, изпратени без да са преминали през военна цензура, задължително са цензурирани от гражданските цензурни комисии, подписвани и подпечатвани с печата на комисията. Войнишки писма проверени от военната цензура, се освобождават от повторна проверка както в станцията изпращач, така и в станцията получател. Двойното цензуриране на такива писма се счита за нарушаване на правилника.

Там, където е имало разкрити цензурни комисии, препоръчаните писма се предавани в цензурната комисия лично от подателите за проверка, след което запечатани и подпечатани, им се връщат за изпращане по пощата. Цензурни комисии, разполагащи с повече работни помещения, отделят специална стая, където цензорът работи заедно с пощенски служител и там става цялостната обработка на препоръчаната кореспонденция. В тези съвместни помещения става и приемането на колетите — цензорът и пощенският чиновник заедно ги преглеждат и обработват. Така че пощенските станции не могат да приемат препоръчана кореспонденция неминала предварително през цензурната комисия.

Цялата кореспонденция (обикновена и препоръчана), предадена в населени места, където няма разкрити цензурни комисии, се клеймова от съответната пощенска станция, опакова се в т. н. „пост-пакет“ и се изпраща на цензурната коми-

сия в околийския или окръжен град за преглед. След цензурирането, тези писма се предават на съответната пощенска станция за изпращане. Препоръчаната кореспонденция приета от тези станции се клеймова в тях, описва се в специална книга и срещу подпис се предава на цензурните комисии, които от своя страна след цензурирането, също срещу подпис, я предават на пощенската служба на околийския или окръжен град за изпращане.

Кореспонденцията, предадена на междуселските куриери по време на обиколката из участъците им, се задържа от тях и се предава в пощенската станция, към която се числят. Тя от своя страна я предава на цензурната комисия за цензуриране.

В някои райони на страната, където са оформени специални военни поделения (Варненски укрепен пункт, Бургаски укрепен пунк, Шуменски укрепен пункт, Видински укрепен пункт), кореспонденцията на военните поделения включени в тези райони е проверявана от специална цензурна комисия, чиито печати носят наименованието на съответния укрепен пункт. Тези комисии цензурират и кореспонденцията на населението от района и това обяснява защо върху писмата на гражданското население има поставен военен цензурен печат.

Кореспонденцията от чужбина, получена в пост-пакети до подвижните писалища, както и подаваната направо в писалищата кореспонденция — вътрешна и международна — се предава според местоназначението ѝ в отделни пост-пакети с надпис „за цензурата", както следва:

а) за подвижното пощенско писалище Цариброд—София—Дедеагач, и обратно — в станциите — София, Пловдив и Дедеагач;

б) за подвижното пощенско писалище София—Варна и обратно — във Варна, Плевен и София;

в) за подвижното пощенско писалище София—Русе и обратно — в София, Плевен и Русе;

г) за подвижното пощенско писалище Русе—Търново-Стара Загора и обратно — в Русе, Търново и Стара Загора

д) за писалището Мездра—Лом и обратно — във Враца и Лом;

е) за писалището Плевен—Сомовит и обратно — в Плевен;

ж) за писалището Цариброд—Бургас и обратно — в София, Пловдив, Стара Загора и Бургас;

з) за писалището Свищов—Левски и обратно — в Свищов;

и) за писалището Русе—Каспичан и обратно — в Русе и Шумен;

к) за писалището Дедеагач—Окчилар и обратно — в Ксанти, Гюмюрджина и Дедеагач;

л) за писалището Търново Сеймен—Нова Загора и обратно — в Нова Загора;

м) за писалището София—Кюстендил и обратно — в София и Кюстендил;

н) за писалището Варна—Оборище и обратно — във Варна;

о) за писалището Зимница—Сливен и обратно — в Сливен.

Отличителното в тази кореспонденция е това, че тя трябва да носи клеймото на подвижното пощенско писалище, цензурният печат на посочените според маршрута цензурни комисии и датното клеймо на съответния град, където е разположена комисията.

Кореспонденцията за чужбина се цензурира по обикновения ред, определен за кореспонденцията за вътрешността на страната, след което е препращана в съответната гранична разменна станция за доставка по предназначение. Тези писма могат да носят и печатите на двете цензурни комисии, датните клейма на съответните пощенски станции и печатите на цензурата от страната, за където са били изпратени.

Седалище на цензурните комисии

Разкриването на цензурните бюра (цензурните комисии) става съгласно предварително разработени мобилизационни планове. Съгласно Наставлението, изпратено от Дирекцията на Пощите, Телеграфите и Телефоните, помещения за настаняване на цензурната комисия осигурява пощата. Наистина, комисиите най-често са настанявани в сградата на пощата, но когато е липсвала такава възможност, за нуждите на комисията са реквизирани подходящи помещения или къщи, в непосредствена близост до пощенската станция.

Материалното осигуряване става по заявки от председателя на комисията от интендантската служба на военното поделение, разкрито в същия град (населено място).

Цензурен персонал

Цензурната комисия се състои от председател и членове.

Назначаването и уволняването на персонала, както и преместването му, става със заповед до дивизионната или военно-инспекционната област. Цензорите са подбирани и назначавани от управлението в областта.

За ординарци към комисията са назначавани войници от близката военна част.

Длъжността „цензор" в цензурните комисии е разделена на три категории — VII, IX и XI. Категорията зависи от местоположението на комисията, обема на извършваната работа и броя на цензорите в нея. Така например в VII категория са поставяни началниците на цензурните бюра в областните градове (София, Пловдив, Бургас, Шумен, Варна, Русе, В. Търново, Видин, Враца, Кюстендил, Стара Загора, Одрин, Плевен и Гюмюрджина), в IX категория са били цензорите от горепосочените градове и всички председатели на цензурни бюра в страната, в XI категория са се числили всички цензори от околийските и местни цензурни бюра (вж. прил. № 3).

За цензори се назначават:

— военни чиновници;

— войници, които по време на мобилизацията или по-късно са назначени за цензори на щатна длъжност. Това става според заповед № 299 от 31. VII. 1916 г. По-късно, на 6. VIII. 1916 г., излиза заповед №438, с която се уволняват част от военните чиновници, които като войници изпълняват длъжността цензор;

— войници — командировани като цензори от войскови части с цел усилване на цензурните бюра.

За цензори се назначават лица с добро образование, владеещи най-малко един чужд език. За цензори се назначават и жени.

Съгласно параграф 3 от „Наставлението за цензуриране на телеграфната и пощенската кореспонденции..." кореспонденцията за вътрешността на страната може да се води само на български език, а за чужбина — на френски, немски, английски, руски, турски, гръцки и италиански езици (за Румъния и Гърция — и

на български език). Това налага във всяка цензурна комисия да има преводачи от тези езици. Често срещано явление е цензорите да владеят по два и повече езика, което улеснява работата в комисията.

От открити документи в ДВА, Велико Търново, е видно, че за цензори са назначени предимно учители, адвокати, чиновници и др. Така например в цензурното бюро във Варна са назначени един учител, един адвокат, един археолог, двама чиновника и един професионален преводач от турски и гръцки езици (ДВА, ф. 40, оп. I, а. е. 115, лист 114), (от 21. IX. 1915 г.), или пък за Скопската цензурна комисия — четири търговци и един ученик от V гимн. клас (9. I. 1916 г.) — (ДВА, ф. 48, оп. V., а. е. 272, лист 99).

В работата на цензурната комисия не се допуска вмешателство нито от страна на местните административни власти, нито от страна на военните органи в оперативната зона. За това свидетелствува тайна телеграма № 737 на Оперативния отдел, в която се разглеждат подобен род нарушения и се заповядва да бъдат прекратени веднага.

— Комисиите работят непрекъснато по 12—16 часа на ден до пълното изчерпване на получената кореспонденция.

За да се получи приблизителна представа за обема на работата на отделната цензурна комисия ще представим следната таблица, разработена по документи от ДВА във В. Търново:

Населено място	Постъпили за проверка в комисията за 1 месец				Постъпили средно дневно пощенски единици	Средно дневно ПЕ на един цензор
	обикнов. писма	преп. писма	телеграми	общо пощ. единици		
В. Търново	162709	1995	1643	166347	5550	555
Н. Загора	35572	1139	38484	1281	321	
	1773					
Самоков	25493	1450	27255	908	227	
	312					
Струмица	47955	309	1055	49319	1643	411
Попово	52522	320	900	53742	1791	448
Преслав	43796	131	110	44037	1466	367
Лясковец на Морава	77615	324	659	78598	2619	655
Всичко:	445662	5046	6956	457664	2179	426
Средно дневно:	2122	24	33	2179		

От тук следва, че всяка цензурна комисия е преразглеждала всеки ден, включително и в празнични дни, по 2179 пощенски единици (ПЕ). Знаем, че с изключение на цензурните комисии в окръжните градове, където цензорите са от девет до единадесет, във всички останали комисии те са по четири, т. е. при това постъпление на един цензор се пада да прегледа по 426 ПЕ дневно, без да се включват останалите обекти за проверка — вестници, списания, печатни произведения и др.

Цензурните комисии водят строг отчет на извършената дейност, но днес трудно може да се посочи какво е извършено през тези 1058 дни на цензура, какъв е броят на прегледаните ПЕ, броят на пропуснатите и броят на задържаните ПЕ.

Постъпилите в пощата пощенски карти (отворени писма), незапечатани затворени писма, незапечатани препоръчани писма и телеграмите са предавани в цензурната комисия. Там кореспонденцията се регистрира по вид и се предава на цензорите за проверка.

След извършването ѝ цензорът подписва и подпечатва проверената кореспонденция със специалния печат на комисията. Той е длъжен внимателно да изчете текста, да провери за непозволени фрази и ако открие такива да ги премахне — най-често със задраскване с туш или черно мастило, или пък чрез изрязване. Когато такива фрази са повече, по преценка на цензора кореспонденцията може да се задържи. По-късно, в края на 1917 г., от информационно-цензурната секция при Щаба на Армията до цензурните комисии се изпращат няколко окръжни, в които се дават примери за тайнопис, условни фрази и текстове, с които може да се съобщава за тежкото положение в тила. На цензорните комисии се възлага да следят за такива писма и вземат мерки те да не попадат на фронта, а срещу изпращачите да се приложат наказателни мерки.

Цензорите се подписват само с инициалите си. Най-често те употребяват цветни моливи, за да отличават подписа в текста, но се срещат и подписи с химически или черен молив. Цензорите от Варненския укрепен пункт вместо подпис поставят индивидуален номер „ПЦ 1“, „ПЦ 2“ и т. н. до „ПЦ 6“ (това се откри по време на поучването на наличния пощенски материал). Тези печати най-вероятно са изработени в специализирана работилница. На тях прилича и саморъчно направеният буквен печат „Ц 3“, употребяван в цензурната комисия в Тетевен.

Цензурните печати, полагани върху проверената кореспонденция, са специфични за всяка цензурна комисия както по това, че те носят името на града, където е разкрита комисията, така и по вид и начин на изработка. За полагането им са използувани цветни мастила, с цел ясно да се различават от пощенските датни клейма. Изискването е да се постави печат, който ясно да се чете. Когато поради бързане или невнимание положеният печат е неясен, цензорът е длъжен да постави втори. Най-голям е процентът на печати поставени с червено и лилаво мастило, следват печатите със синьо и черно мастило, а най-малко са тези в зелено и кафяво. Тук няма да споменем различните нюанси, получени при смесването на различните цветове мастила на тампона.

Както вече стана дума, съгласно „Правилника за военната цензура“, параграф 15, кореспонденцията трябва да се води само с отворени писма. Позволява се по изключение да се изпращат и затворени писма, но задължително незапечатани. По-късно, през 1916 г., излиза специално тълкуване на този параграф и с писмо на н-к Щаба на Действуващата армия ген. м-р Марков се нарежда: „Пощенската кореспонденция ще става за цяла България само чрез открити карти или в незапечатани пликове. Но предвид че гласност на тази мярка мъчно може да се даде, цензорите трябва да отварят и цензурират затворените пликове. След прочитането писмата отново се запечатват от цензора посредством специална лепенка и се подпечатват с цензурния печат. За сумите, които могат да бъдат намерени, ще се съставя опис с адрес на подателя и адресанта, от председателя на цензурната комисия и заверка от членове на цензурната комисия. Описът заедно със сумата да се предава на пощенската станция за връщане на подателя, чрез пощенски запис“ (ДВА, ф.48, оп.V а. е. 272, лист 7).

Всички затворени писма предназначени за чужбина са отваряни и цензурира-

ни.

Писмата в пликовете са прочитани от цензора, който е длъжен да подпечати всеки лист поотделно с печата на комисията. След това писмото е влагано в плика и той е залепван. Върху гърба на плика — там, където върхът на капака се среща с тялото — е залепвана специална лепенка, подписвана и подпечатвана с печата на цензора. Когато в комисията са липсвали лепенки, цензорът е подписвал гърба на плика така, че подписът да преминава от капака към тялото. Следва подпечатване с печата на комисията.

Кореспонденция освободена от цензура

Ето какво гласи т.5 от „Наставлението за цензуриране на телеграфната и пощенската кореспонденция":

„Не подлежат на цензуриране, следователно — приемат се и се доставят без участието на цензурните комисии:

а) всичката телеграфна и пощенска кореспонденция и всички родове пратки на Негово Величество Царя и семейството Му, както и всичката писмовна кореспонденция на свитите и персонала на двореца, която се предава за доставяне посредством дворцовата телеграфо-пощенска станция.

б) кореспонденцията и пратките на господа министрите, на Главнокомандуващия и на началника на Щаба на Действуващата армия.

в) всичката правителствена кореспонденция и пратки с изключение на ония, адресирани поименно лично до началника на учреждението, както и писмата от правителствените учреждения до частни лица, които се предават за цензуриране на цензурните комисии на общо основание."

Освободена от проверка е и кореспонденцията на главнокомандващия, началника на щаба на войската, а от 16.I.1918 г. — кореспонденцията на генералите.

На 19.I.1917 г. Информационно-цензурната секция нарежда до всички цензурни секции да освободят от цензура „всичката частна кореспонденция, адресирана до директора на прехраната генерал Протогеров или до управлението на дирекцията".

От 25.X.1917 г. е освободена от цензура и официалната кореспонденция на чуждестранните офицери за свръзка към Щаба на Действуващата армия или към щабовете на отделните армии и другите войскови части.

От 18.VII.1918 г. е освободена от цензура и цялата кореспонденция на „Всемирния съюз на младежките християнски дружества" в България, който се занимава с набиране помощи за пленниците и интернираните.

Със заповед № 1609 от 18.VIII.1918 г. се обявява въвеждане в действие на нов „Правилник за военната цензура и редът на нейното прилагане".

На 1.IX.1918 г. с окръжна телеграма № 3231 на Цензурната секция при Щаба на Действуващата армия се нарежда:

„Съгласно параграф 5 от Правилника за военната цензура и редът за нейното прилагане, от 1 септември 1918 г. цензурата на вътрешната проста, препоръчана и телеграфна кореспонденция само в старите предели на Царството до втора заповед няма да се упражнява.

Ще се цензурират обаче всички писма и телеграми от вътрешността на Царството и окупираните зони до фронта, от и за странство".

На 19.X.1918 г. Цензурната секция при Щаба на Действуващата армия изпраща телеграма № 4349 до началниците на всички цензурни комисии в страната и военно-инспекционните области, в която се казва:

„От 20 того всичката цензура с писмовната и телеграфна кореспонденция се вдига и всички цензурни комисии в Царството се закриват. Цензорите войници да се демобилизират в частите, към които се числят. Цензорните чиновници се освобождават от горната дата. Всичко да се издаде при опис в съставната дивизионна област, а мобилите на цензурната комисия — на градското комендантство".

ЦЕНЗУРНИ ПЕЧАТИ

По време на целия период на войната (1915—1918 г.) във вътрешността на страната работят 91 цензурни комисии, на територии в днешна Гърция — 7, Турция — 2, Румъния — 2, и Югославия — 32, или общо 134 комисии. Всички са притежавали свой цензурен печат. През втората половина на 1917 г. в комисиите е въведен и втори вид цензурен печат — еднокръгов датен, което увеличава броя на печатите двойно. Съществуват редица комисии, в които са ползвани повече от така посочените два вида печати. В София са ползвани 7 вида, във Варна с укрепения пункт — 5 вида, Орхание — 5 вида, Русе, Габрово, Плевен, Брезник и много други градове — по 3—4 печата. От тук следва, че в тези комисии са ползвани около 400 печата, които все още не са открити напълно.

Класификация на цензурните печати:а) Кръгли цензурни печати

1. Без ограничителна линия
2. Едногръгови
   — датни
   — с орнаменти
   — с герб в средата
3. Двукръгови
   — с герб в средата
   — с „прегледано" в средата
   — с името на градът
   — с празен център
4. Трикръгови
   — с герб в средата
   — с „прегледано" в средата
   — с името на града
5. Машинни цензурни печати — два вида
6. Лепенки — два вида

б) Елипсовиден цензурен печат

в) Текстови цензурни печати:

1. Без ограничителна линия
   — едноред текст
   — двуред текст
   — триред текст
2. С ограничителна линия
   — правоъгълни — едноред текст
     двуред текст
     триред текст
   — осмоъгълен с триред текст
   — паралелепипед с триред текст

От всичко това се вижда, че разнообразието на печатите е толкова голямо, че едно детайлно разглеждане не е оправдано, особено като се има предвид, че по-голяма част пуснати в употреба в началния период (1915 и началото на 1916 г.), до голяма степен са специфични и почти не се дублират. Разнообразието и разликите в тези печати най-добре личат във втората част на нашата разработка — каталога, където всеки печат е даден поотделно с неговите характерни особености.

Необходимо е да се отбележи, че се откриват 18 вида текстове върху цензурните печати. Най-често е употребяван текстът „Цензурна комисия — София".

Цветът на употребяваните мастила варира от червено до черно. В началото на цензурирането цензурните комисии са употребявали както пощата — черно мастило. Но много скоро е проличало, че цензурният и пощенският печати трудно се различават. Цензурната секция при Щаба на Действуващата армия разпорежда „цензурният печат да се полага с цветна краска". Най-често е употребявано червеното мастило, след него виолетовият, лилавият, синият и различни варианти на тези цветове — поради смесването им. Рядко се среща зеленото мастило. Най-продължително то е употребявано в гр. Русе.

Тук трябва да се споменат и двата вида машинни цензурни печати, употребявани в централната софийска телеграфопощенска станция. Те са били монтирани върху клеймовъчна машина и са служили за бързо подпечатване на вече проверени писма. Тези два печата рязко се отличават помежду си — различие в герба.

Цензурни лепенки — това е отделен знак за означаване на извършена цензура. Това е лист гумирана хартия, върху лицевата страна на която има отпечатък на цензурен печат. Служи за запечатване на вече проверените писма, като лепенката е била поставяна на гърба на плика, така че да хване върха на капака и основата на плика. Всяка лепенка задължително е била подпечатвана с печата на комисията. Днес пощенско-филателни материали с лепенки са редки и интересни във филателно отношение.

Литература:

Петров, П. — „Цензурната поща в България през Първата световна война 1915—1918 г." сп. „Филателен преглед", 1972 г. бр. 1.

Козаров, Д. и Върбанов, Ив — „Военно-полевата и гражданската поща в България през Първата световна война 1915—1918 г." сп. „Филателен прегред", 1980 г. бр. 8

Василев, М. — „Личен цензурен печат „ПЦ 6", сп. „Филателен преглед", 1985, бр. 12

Бонев, Ив. — „Малко известен цензурен печат", сп. „Филателен прегред", 1980, бр. 10

Калчев, Ст. — „Допълнение към цензурните печати от Варна", сп. „Филателен преглед", 1980, бр. 12

Бонев Б. — „Ново допълнение към цензурните печати от Варна — „ПЦ 5" сп. „Филателен преглед", 1983, бр. 12

Бонев, Б. — „Нови данни за цензурата по време на Първата световна война", сп. „Филателен преглед", 1984, бр. 11

Петров. П. — „Още за цензурните печати във Варна", сп. „Филателен преглед", 1984, бр. 5

Василев, М. — „Цензурната поща по време на Първата световна война", сп. „Български войн", 1985 г. бр. 12

Василев, М. — „Личен печат на цензор от Тетевен", сп. „Филателен преглед", 1986, бр. 2

Бояджиев, Ст. — „Гражданските цензурни комисии в България по време на Първата световна война", сп. „Филателен преглед", 1986, бр. 5

Василев, М. — „Гражданските цензурни комисии през Първата световна война", сп. „Филателен преглед", 1986 г. бр. 6

ПРАВИЛНИК
за военната цензура и редът за неговото прилагане

Общи правила

1. Във време на война, или при угроза от такава се въвежда Военна цензура, на която подлежат:

а) Всички печатни произведения (вестници, списания, отделни съчинения, обявления, карти, картини, ръкописни и литографни произведения, илюстровани картички, кинематографни филми и др. подобни)

б) Всичката частна телеграфна и писмовна кореспонденция.

2. Въвеждането на военна цензура и вдигането и, се обявява с Височайши указ, въз основа постановление на Министерския съвет.

3) При съществуването на военната цензура, всички писатели, издатели, печатари, продавачи и раздавачи на вестници, списания, отделни съчинения, обявления, карти, картини и всякакви други печатни произведения, трябва да се придържат към долу изложеното:

а) може да се съобщават в печата само такива сведения върху военните действия, които се дават по официален ред от щаба и главно командващия (щаба на армията);

б) не се позволява изопачаване на дадените официални сведения или писането на статии и брошури, чрез които може да се повлияе отрицателно върху духа на армията и народа;

в) не се позволява печатане на сведения, отнасящи се до мобилизацията, движението и пренасянето на войски по железниците. Също върху организацията, въоръжението, облеклото, числеността, прехранването, санитарното състояние на войските и разните назначения в армията;

г) не може да се съобщава за пристигането на военни материали или за направени поръчки и покупки от чужди държави;

д) не се позволява даване сведения върху числеността или състава на армията (армиите) и разните отряди;

е) забранява се печатането на сведения за числото на убитите и ранените, както и имената на убитите и ранените, ако няма за това официално разрешение;

ж) не се позволява да се критикуват действията на началниците и войската, както и всичко онова, чрез което се оронва пристижа на началниците и армията;

з) не се позволяват статии и брошури, които искат спиране на войната или правят коментари върху ползата и вредата от нея;

и) не се позволява печатенето на картини или каквито и да са образи имащи за цел да иронизират войската или нейните началници;

к) не се позволява да се съобщава нищо върху въоръжение или отстъпление на наши войски, изгубване на някои позиции, укрепления, знаме, оръжие и пр., ако за това не са дадени официални сведения;

л) не се позволява съобщения за станала катастрофа в тила на армията или във вътрешността на държавата, като например за железопътна катастрофа, избухване на голям пожар, взрив на военен склад и пр.;

м) не се позволява съобщаване за появяване на епидемия в армията или в страната;

н) не се позволява съобщаване за готвещи се или станали бунтове и безредици, било в тила на армията, било във вътрешността на страната;

о) не се позволява печатане на възвания — позиви и събрания, които са неприязнени към властта или армията, или искат спиране на войната;

п) не се позволява внасяне от странство и разпространение на вестници, картини и други печатни, литографни и др. произведения, които имат за цел да действуват отрицателно върху духа на армията и народа или да обидят началническия персонал.

4. Виновните в неспазване на гореказаните правила (писатели, издатели, печатари, продавачи и раздавачи) се наказват, съгласно закона против Издайничеството и шпионството, а печатното произведение се задържа и унищожава.

5. Дейността по прилагане правилата за военната цензура се съсредоточава в ЦЕНЗУРНАТА СЕКЦИЯ, при шаба на действащата армия (шаба на армията).

6. Назначението на цензурната секция във време на война е:

1. Да следи всичко, което се пише в нашия и чуждия печат върху организацията на нашата и неприятелските армии и върху военните им действие.

2. Да цензурира всички телеграми и други съобщения на военните кореспонденти и военните аташета, допуснати на театъра на войната или пребиваващи в страната.

3. Да се следи за поведението на военните кореспонденти и на военните аташета и взема мерки за отстраняване незаконни или нелоялни сношения на същите, по отношение предаването на кореспонденциите от театъра на войната за в странство.

4. Да взема мерки за контролиране на писмата и други съобщения, които излизат от театъра на войната (от войници, офицери и военни чиновници) за в странство.

5. Да взема мерки за следене всичката частна кореспонденция на театъра на военните действие и в страната.

7. Цензурната секция, при мобилизация, се разделя на два клона: 1—ят клон следва със щаба на действащата армия. 2—ят клон остава в София.

8. На първия клон се възлагат работите:

а) завеждане кореспондентите, останали в страната и столицата;

б) цензуриране всички телеграми и писма, които идват от театъра на военните действия за в странство или в страната

в) завеждат цензурата на театъра на военните действия и в самата армия;

г) общото ръководство на военната цензура в страната.

9. На втория клон от цензурната секция се възлагат работите по:

а) завеждане кореспондентите, останали в стараната и столицата;

б) цензуриране всички телеграми и писма, които се изпращат от вътрешността на страната (вън от театъра на воените действия) за странство;

в) цензуриране всички печатни и литографни произведения (вестници, списания и пр.), които излизат в страната;

г) възложените работи в цензурната секция при общата Главна Квартира.

10. Със цел за по-близък контрол върху изпращаните в странство телеграми и писма, формират се в Царството няколко цензурни комисии със седалище в по-главните центрове или пък в пунктовете, от дето се изпращат в странство писмовната и телеграфна кореспонденция. На тия комисии се възлага също цензурата на издаваните в седалищния град вестници и други печатни произведения.

Цензурните комисии остават непосредствено подчинени на началника на 2—я клон от цензурната секция.

11. За цензуриране на печатните произведения, последните се представят в коректури от редакциите в цензурната секция (съответния клон) или в цензурната комисия в два екземпляра. След преглеждането на коректурите единият екземпляр надлежно изправен, подпечатен с печата на цензурата и подписан от цензора, който го е прегледал се връща в редакцията, а другият също тъй изправен, подпечатан и подписан се оставя в цензурната секция.

Също тъй се постъпва и с литографираните произведения, фотографиите и др. подобни. От всичките вестници и списания редакциите са длъжни да изпращат в цензурната секция (или там дето са цензурирани) по два екземпляра.

12. Всичките телеграми подадени от театъра на военните действия (на кореспонденти и други лица) — за в странство, или във вътрешността на страната — се цензурират, или в цензурната секция при Общата Главна Квартира, или в цензурните секции при щабовете на армиите. Цензурираните телеграми се подписват от съответните началници на цензурни секции и се подписват от съответния началник на цензурната секция и се подпечатва с печата на Щаба на Армията.

Никоя телеграфо-пощенска станция в Царството и на театъра на военните действия не може да приеме телеграма, която не носи означените подпис и печат.

13. Писмата на офицерите, чиновниците и войниците, които се изпращат от театъра на войната за в странство, или в Царството, се цензурират от военното началство: писмата на офицерите и чиновниците от съответния полкови командир и тем равни, писмата на войниците — от ротните, батарейни и ескадронни командири и приравнените.

Всяко такова писмо трябва да бъде подписано от началника, който го е цензурирал и подпечатено с печата на полка (щаба), рота, батарея, ескадрон и др.

14. За цензуриране на писма от населението в района на военните действия за в странство, или вътрешността на страната, формират се при някои телеграфо-пощенски станции на театъра на военните действия, по разпореждане на началника на цензурната секция, цензурни бюра, с персонал, определен също от началника на цензурната секция.

15. За странство, за театъра на военните действия и обратно позволява се само кореспонденция с отворени карти или в незапечатени пликове.

Писма запечатени пликове няма да се цензурират, а ще се унищожават.

За в странство могат да подават телеграми само лицата които имат специално разрешение за това.

Всякакъв вид кореспонденция с воюващите държави се запрещава.

16. Писмата, телеграмите, вестниците и други печатни произведения, идещи от странство и адресирани до разни чинове на театъра на военните действия, се препращат в София — вестниците и другите печатни произведения се изпращат в 2—я клон в цензурната секция, от дето се препращат по принадлежност: писмата, както за военни чинове на театъра на войната, така и на частни лица се получават в формираното при Софийската телеграфопощенска станция ЦЕНЗУРНО-ПОЩЕНСКО БЮРО (това бюро е в подчинение на началника на 2—я клон от цензурната секция).

Цензурното-пощенско бюро при Софийската телеграфо-пощенската станция разсортирова писмата на армии и отделни отряди (според имащия адрес) и ги изпраща по принадлежност. Частните писма на невойнски чинове се изпращат също по принадлежност.

17. Всеко писмо, адресирано за войник, офицер или чиновник, преди предаването му по принадлежност трябва да бъде преглеждано от съответния началник (п.5)

18. Частните писма в разните градове и села в Царството, преди предаването им, може да бъдат преглеждани от особени бюра, формирани от началниците на гарнизоните със сведението на началника на 2—я клон от Цензурната секция.

19. Чиновник, който е приел и предал телеграма не надлежно подписана и подпечатана, се подвежда под отговорност на държавна измяна и шпионство (гл.II и чл.163 от гл.IV на Наказателния закон).

Офицер и длъжностно лице, който по небрежност пропусне цензурирането на писмо или печатно произведение, се строго наказва; а ако такава небрежност има вредни за армията или военните операции последствия, лицето се предава под углавна отговорност.

(Подписал) Министър на Войната
Генерал-майор Жеков

Препис: ДВА,ф 40,оп.1,ае 160

СПИСЪК
на селищата в България, които са били околийски центрове през годините 1915—1918

Към Заповед № 625 от 30.XI.1915 г. по Военното ведомство

Окръг Бургас
Бургас
Айтос
Карнобат
Котел
Казъл Агач (Елхово)
Сливен
Малко Търново
Ямбол
Василико
Анхиало

Окръг Варна
Варна
Балчик
Добрич (Толбухин)
Курт-бунар (Тервел)
Провадия

Окръг Видин
Видин
Белоградчик
Кула
Лом

Окръг Враца
Враца
Берковица
Бяла Слатина
Оряхово
Фердинанд (Михайловград)

Окръг Кюстендил
Кюстендил
Дупница (Станке Димитров)
Радомир

Окръг Пловдив
Пловдив
Карлово
Татар Пазарджик (Пазарджик)
Пещера
Станимъка (Асеновград)
Панагюрище
Дьовлен (Девин)

Окръг Плевен
Плевен
Луковит
Никопол
Тетевен
Троян
Ловеч

Окръг Русе
Русе
Бяла
Разград
Силистра
Тутракан

Окръг София
София
Орхание (Ботевград)
Пирдоп (Средногорие)
Самоков
Трън
Цариброд

Окръг Стара Загора
Стара Загора
Борисовград (Първомай)
Казанлък
Нова Загора
Хасково
Чирпан
Харманли

Окръг Търново
Търново
Габрово
Горна Оряховица
Дряново
Елена
Свищов
Севлиево

Окръг Шумен
Шумен
Ески Джумая (Търговище)
Осман пазар (Омуртаг)
Попово
Преслав

Окръг Гюмюрджина
Даръ-дере (Златоград)
Егри дере (Ардино)
Кошу кавак (Крумовград)
Пашмакли (Смолян)
Кърджали

Окръг Одрин
Ортакьой (Ивайловград)
Мустафа паша (Свиленград)

Окръг Струмица
Горна Джумая
Мелник
Мехомия (Разлог)
Неврокоп (Гоце Делчев)
Петрич

На територията на Гърция
Гюмюрджина
Дедеагач
Ксанти
Софлу

На територията на Турция
Одрин

На територията на Гърция
Димотика

На територията на Югославия
Струмица

ТАБЛИЦА
ЗА РАЗПРЕДЕЛЕНИЕ НА ЦЕНЗОРИТЕ ВЪВ ВЪТРЕШНОСТТА НА ЦАРСТВОТО

№ ред	Наименование на пунктовете къде по то се полагат цензори	Кой клас	число на цензурите
1	София	VII	15
		VII	4
		VII	8
2	Цариброд	IX	1
		XI	3
3	Трън	IX	1
		XI	3
4	Орхание	IX	1
		XI	3
5	Тетевен	IX	1
		XI	3
6	Пирдоп	IX	1
		XI	3
7	Пловдив	VII	1
		IX	11
8	Т. Пазарджик	IX	1
		XI	3
9	Станимака	IX	1
		XI	3
10	Чепеларе	IX	1
		XI	3
11	Дьовлен	IX	1
		XI	3
12	Пещера	IX	1
		XI	3
13	Панагюрище	IX	1
		XI	3
14	Карлово	IX	1
		XI	3
15	Бургас	VII	1
		IX	9
16	Анхиало	IX	1
		XI	3
17	Айтос	IX	1
		XI	3
18	Карнобат	IX	1
		XI	3
19	Сливен	IX	1
		XI	3
20	Котел	IX	1
		XI	3
21	Нова Загора	IX	1
		XI	3
22	Ямбол	IX	1
		XI	3
23	Казъл Агач	IX	1
		XI	3
24	Малко Търново	IX	1
		XI	3
25	Василико	IX	1
		XI	3
26	Шумен	VII	1
		IX	9
27	Варна	VII	1
		IX	9
28	Провадия	IX	1
		XI	3
29	Разград	IX	1
		XI	3
30	Попово	IX	1
		XI	3
31	Ески Джумая	IX	1
		XI	3
32	Осман Пазар	IX	1
		XI	3
33	Преслав	IX	1
		XI	3
34	Русе	VII	1
		IX	11
35	Търново	VII	1
		IX	9
36	Бяла	IX	1
		XI	3
37	Г. Оряховица	IX	1
		XI	3
38	Елена	IX	1
		XI	3

39 Дряново	IX	1
	XI	3
40 Севлиево	IX	1
	XI	3
41 Видин	VII	1
	IX	9
42 Враца	VII	1
	IX	9
43 Кула	IX	1
	XI	3
44 Белоградчик	IX	1
	XI	3
45 Лом	IX	1
	XI	3
46 Оряхово	IX	1
	XI	3
47 Фердинанд	IX	1
	XI	3
48 Мездра	IX	1
	XI	3
49 Берковица	IX	1
	XI	3
50 Кюстендил	VII	1
	IX	9
51 Дупница	IX	1
	XI	3
52 Самоков	IX	1
	XI	3
53 Мехомия	IX	1
	XI	3
54 Мелник	IX	1
	XI	3
55 Петрич	IX	1
	XI	3
56 Радомир	IX	1
	XI	3
57 Струмица	IX	1
	XI	9
58 Гор. Джумая	IX	1
	XI	3
59 Стара Загора	VII	1
	IX	9
60 Хасково	IX	1
	XI	3
61 Казанлък	IX	1
	XI	3
62 Габрово	IX	1
	XI	3
63 Чирпан	IX	1
	XI	3
64 Борисовград	IX	1
	XI	3
65 Харманли	IX	1
	XI	3
66 Свиленград	IX	1
	XI	3
67 Одрин	VII	1
	IX	9
68 Плевен	VII	1
	IX	11
69 Никопол	IX	1
	XI	3
70 Свищов	IX	1
	XI	3
71 Ловеч	IX	1
	XI	3
72 Троян	IX	1
	XI	3
73 Луковит	IX	1
	XI	3
74 Бяла Слатина	IX	1
	XI	3
75 Червен Бряг	IX	1
	XI	3
76 Гюмюрджина	VII	1
	IX	9
77 Дедеагач	IX	1
	XI	3
78 Софлу	IX	1
	XI	3
79 Орта Кьой	IX	1
	XI	3
80 Кошу Кавак	IX	1
	XI	3
81 Кърджали	IX	1
	XI	3
82 Егри Дере	IX	1
	XI	3
83 Пашмаклъ	IX	1
	XI	3
84 Даръ Дере	IX	1
	XI	3
85 Ксанти	IX	1
	XI	3
86 Неврокоп	IX	1
	XI	3

Ц. В. А. ф—1, Оп. I, ае 122

Употребявани съкращения:

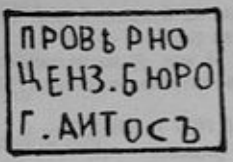
ПЕ — пощенски единици
Ø — диаметър на кръга
ОНРД — открита най-ранна дата
ОНКД — открита най-късна дата
Н — нормална
Р — рядък
РР — много рядък
ИР — изключително рядък.

КАТАЛОГ

1. АЙТОС — Текстови печат. Дължина на набора 32 мм., височина на буквите 4 мм. ОНРД — 17.4.1916 г. Цвят на употребяваните мастила: черен(1916). Степен на рядкост — ИР.
2. АЙТОС — Двукръгов печат с герб в средата. ∅ външния кръг 38 мм, ∅ на вътрешния кръг 28 мм. ОНРД - 19.11.1916 г. ОНРД — 26.3.1918 г. Цвят на употребяваните мастила: син (1916, 1917 и 1918). Степен на рядкост — Н.
3. АЙТОС — Еднокръгов с дата. ∅ на кръга 29 мм. ОНРД — 17.10.1917 г., ОНКД — 6.1.1918 г. Цвят на употребяваните мастила — черен (1917 и 1918) Степен на рядкост — Н.
4. АЛЕКСИНЕЦ — Двукръгов с герб в средата. ∅ на външния кръг 40 мм., ∅ на вътрешния кръг 27 мм. ОНРД — 17.IX.1917 г. ОНКД — 24.I.1918 г. Цвят на употребяваните мастила — лилав (1917 и 1918). Степен на рядкост — Р.
5. АЛЕКСИНЕЦ — Еднокръгов с дата. ∅ на кръга 29 мм. ОНРД — 18.5.1918, ОНКД — 9.VI.1918 г. Цвят на употребяваното мастило — лилав. Степен на рядкост — Р.
6. АНХИАЛО — Текстови едноред печат. Дължина на набора 21 мм., височина на буквите 2 мм. ОНРД — 17.III.1916 г. Цвят на употребяваните мастила — черен. Степен на рядкост — ИР.
7. АНХИАЛО — Двукръгов с прегледано в средата. ∅ на външния кръг 32.5 мм., ∅ на вътрешния кръг 22.5 мм. ОНРД — 17.8.1916 г. Цвят на употребяваното мастило — светлосин. Р.
8. АНХИАЛО — Еднокръгов с дата. ∅ на кръга 29 мм. ОНРД — 12.X.1917 г. ОНКД — 22.8.1918 г. Цвят на употребяваните мастила — виолетов (1917 и 1918). Степен на рядкост — Н.
9. БАЛЧИК — Трикръгов с „Балчик" в средата. ∅ на външния кръг 39 мм., ∅ на вътрешния кръг 23 мм. ОНРД — 12.6.1917 г., ОНКД — 1.12.1917 г. Цвят на употребяваното мастило — виолетов (1917). Степен на рядкост — РР.
10. БАЛЧИК — Еднокръгов с дата. ∅ на кръга 29 мм. ОНРД — 12.3.1918 г. ОНКД — 24.6.1918 г. Цвят на употребяваните мастила — виолетов (1918). Степен на рядкост —РР.
11. БЕЛОГРАДЧИК — Трикръгов с герб. ∅ на външния кръг 38 мм., ∅ на вътрешния кръг 27 мм. ОНРД — 19.4.1917 г. ОНКД — 13.6.1918 г. Цвят на употребяваните мастила — виолетов (1917) и тъмносин (1918). Степен на рядкост — Р.
12. БЕЛОГРАДЧИК — Еднокръгов с дата. ∅ на кръга 29 мм. ОНРД — 3.2.1918 г. ОНКД — 18.7.1918 г. Цвят на употребяваните мастила — лилав и червен (1918). Степен на рядкост — Н.
13. БЕРКОВИЦА — Двукръгов с герб. ∅ на външния кръг 37 мм., ∅ на вътрешния кръг 37 мм., ∅ на вътрешния кръг 27 мм. ОНРД — 14.3.1916 г., ОНКД — 16.4.1918 г. Цвят на употребяваното мастило — виолетов (1916 и 1918) Степен на рядкост — Н
14. БЕРКОВИЦА — Еднокръгов датен. ∅ на кръга 29 мм. ОНРД — 23.4.1918 г. Цвят на употребяваните мастила — виолетов (1918). Степен на рядкост — Н.
15. БОРИСОВГРАД — Трикръгов с герб в средата. ∅ на външния кръг 40 мм., ∅ на вътрешния кръг 27 мм. ОНРД — 12.5.1917 г., ОНКД — 16.VI.1917 г. Цвят на употребяваните мастила — виолетов (1917). Степен на рядкост — ИР.
16. БОРИСОВГРАД — Еднокръгов с дата. ∅ на кръга 29 мм. ОНРД — 7.5.1918 г. Цвят на употребяваните мастила — виолетов. Степен на рядкост — ИР.
17. БРЕЗНИК — Двукръгов със стария герб в средата. ∅ на външния кръг 38 мм., ∅ на вътрешния кръг 26 мм. ОНРД — 31.10.1916 г. Цвят на употребяваното мастило — т. синьо. Степен на рядкост — ИР.
18. БРЕЗНИК — Двукръгов с герб в средата. ∅ на външния кръг 38 мм., ∅ на вътрешния кръг 27 мм. ОНРД — 10.1.1917 г. Цвят на употребяваното мастило — син. Степен на рядкост — ИР
19. БРЕЗНИК — Еднокръгов с дата. ∅ на кръга 29 мм. ОНРД — 15.5.1918 г., ОНКД — 26.8.1918 г. Цвят на употребяваните мастила — червен (1918). Степен на рядкост — Р.

20. БУРГАС — Двукръгов със стария герб в средата. ∅ на външния кръг 36 мм., ∅ на вътрешния кръг 25 мм. ОНРД — 21.12.1915 г., ОНКД — 15.9.1917 г. Цвят на употребяваните мастила — т. син (1915, 1916 и 1917), син (1916) и виолетов (1917). Степен на рядкост — Р.
21. БУРГАС — Еднокръгов с дата. ∅ на кръга 29 мм. ОНРД — 18.3.1917 г. ОНКД — 13.9.1918 г. Цвят на употребяваните мастила — черен (1917 и 1918). Степен на рядкост — Р.
22. БЯЛА — Трикръгов с герб в средата. ∅ на външния кръг 38 мм., ∅ на вътрешния кръг 27 мм. ОНРД — 15.5.1916 г., ОНКД — 18.5.1918 г. Цвят на употребяваните мастила — т. син (1916, 1917 и 1918), син (1918) и зелен (1918). Степен на рядкост — Н.
23. БЯЛА — Еднокръгов с дата. ∅ на кръга 30 мм. ОНРД — 21.11.1917 г. Цвят на употребяваните мастила — червен (1917). Степен на рядкост — Р.

1

2

3

4

5

6

Прѣгледано

7

8

9

10

11

12

13

14

15

16

17

18

19

20

21

22

23

24

24. БЯЛА СЛАТИНА — Двукръгов с герб в средата. ∅ на външния кръг 37 мм, ∅ на вътрешния кръг 27 мм. ОНРД — 13.10.1916 г., ОНКД — 5.2.1917 г. Цвят на употребяваните мастила — червен (1916 и 1917). Степен на рядкост — Р.
25. БЯЛА СЛАТИНА — Еднокръгов с дата. ∅ на кръга 29 мм. ОНРД — 1.1.1918 г., ОНКД — 16.8.1918 г. Цвят на употребяваните мастила — виолетов, син, кафяв и червен (1918). Степен на рядкост — Р.
26. ВАРНА — Двукръгов с герб в средата. ∅ на външния кръг 34 мм., ∅ на вътрешния кръг 22 мм. ОНРД — 3.11.1915 г., ОНКД — 1.9.1917 г. Цвят на употребяваните мастила — т. син (1915, 1916), син (1915, 1916), червен (1916), виолетов (1917) и черен (1917). Степен на рядкост — Н.
27. ВАРНА — Еднокръгов с дата. ∅ на кръга 29 мм. ОНРД — 25.10.1917 г., ОНКД — 4.9.1918 г. Цвят на употребяваните мастила — виолетов (1917) и червен (1917 и 1918). Степен на рядкост — Н.
28. ВАРНА — Еднокръгов с дата. ∅ на кръга 30 мм. ОНРД — 3.11.1917 г., ОНКД — 23.7.1918 г. Цвят на употребяваните печати — виолетов (1917), червен (1917), черен (1918 г.). Степен на рядкост — Н.
29. ВАРНЕНСКИ УКРЕПЕН ПУНКТ — Двукръгов със стария герб. ∅ на външния кръг 42 мм., ∅ на вътрешния кръг 28.5 мм. ОНРД — 25.9.1917 г. Цвят на употребяваните мастила — виолетов (1917). Степен на рядкост — ИР.
30. ВАРНЕНСКИ УКРЕПЕН ПУНКТ — Двоен външен кръг с герб в средата. ∅ на външния кръг 32 мм. ОНРД — 9.12.1917 г. ОНКД — 13.6.1918 г. Цвят на употребяваните мастила — виолетов (1917, 1918). Степен на рядкост — Р.
31. ВАРНЕНСКИ УКРЕПЕН ПУНКТ — Двукръгов с празен център. ∅ на външния кръг 36.5 мм., ∅ на вътрешния кръг 21 мм. ОНРД — 21.4.1916 г., ОНКД — 17.5.1918 г. Цвят на употребяваните мастила — виолетов (1916 и 1918), червен (1917 и 1918). Степен на рядкост — РР.
32. ВАРНЕНСКИ УКРЕПЕН ПУНКТ — Трикръгов с герб. ∅ на външния кръг 39 мм., ∅ на вътрешния кръг 27.5. мм. ОНРД — 23.8.1916 г., ОНКД — 30.6.1917 г. Цвят на употребяваните мастила — виолетов (1916 и 1917), червен (1917). Степен на рядкост — Р.
33. ЛИЧЕН ЦЕНЗУРЕН ПЕЧАТ „ПЦ 1" — Дължина на рамката 23 мм., височина на рамката 16 мм. Височина на буквите 10 мм. ОНРД — 9.5.1916 г. Степен на рядкост — Р.
34. ЛИЧЕН ЦЕНЗУРЕН ПЕЧАТ НА ЦЕНЗОРА „ПЦ 2" — Дължина на рамката 26 мм., височина на рамката 17 мм. Височина на буквите 11 мм. ОНРД 14.2.1916 г., ОНКД — 24.7.1917 г. Цвят на употребяваните мастила — виолетов (1916 и 1917), черен (1917). Степен на рядкост —РР.
35. ЛИЧЕН ЦЕНЗУРЕН ПЕЧАТ НА ЦЕНЗОРА „ПЦ 3" — Дължина на набора 23 мм., височина на набора 16 мм. Височина на буквите 10 мм. ОНРД — 13.5.1917 г. ОНКД — 23.7.1917 г. Цвят на употребяваните мастила — виолетов (1917). Степен на рядкост — РР.
36. ЛИЧЕН ЦЕНЗУРЕН ПЕЧАТ НА ЦЕНЗОРА „ПЦ 4" — Дължина на рамката 27 мм., височина на рамката 17 мм. Височина на буквите 17 мм. ОНРД — 14.6.1916 г., ОНКД — 23.6.1917 г. Цвят на употребяваните мастила — виолетов (1916 и 1917). Степен на рядкост — РР.
37. ЛИЧЕН ЦЕНЗУРЕН ПЕЧАТ НА ЦЕНЗОРА „ПЦ 5" — Дължина на рамката 23,5 мм., височина на рамката 16 мм. Височина на буквите 10 мм. ОНРД 5.4.1916 г., ОНКД — 30.8.1917 г. Цвят на употребяваните мастила — виолетов (1916 и 1917), черен (1917). Степен на рядкост — РР.
38. ЛИЧЕН ЦЕНЗУРЕН ПЕЧАТ НА ЦЕНЗОРА „ПЦ 6" — Дължина на рамката 27 мм., височина на рамката 18 мм., височина на буквите 11 мм. ОНРД — 15.6.1917 г. Цвят на употребяваните мастила — черен (1917). Степен на рядкост — ИР.
39. ВАСКОВО — Еднокръгов с дата. ∅ на кръга 30 мм. ОНРД — 31.11.1917 г. Цвят на употребяваното мастило — червен (1917). Степен на рядкост — РР.
40. ВЕЛИКО ТЪРНОВО — Двукръгов с герб в средата. ∅ на външния кръг 39 мм., ∅ на вътрешния кръг 29 мм. ОНРД — 17.9.1915 г., ОНКД — 18.7.1918 г. Цвят на употребяваните мастила — черен (1915), зелен (1915, 1916, 1917), светлосин (1917) и виолетов (1918). Степен на рядкост — Н.
41. ВЕЛИКО ТЪРНОВО — Еднокръгов с дата. ∅ на кръга 29 мм. ОНРД — 18.9. 1917 г., ОНКД — 29.8.1918 г. Цвят на употребяваните мастила — зелен (1917 и 1918), червен (1917 и 1918), синьозелен (1917), виолетов (1918), син (1918), кафяв (1918). Степен на рядкост — Н.
42. ВЕЛЕС — Двукръгов с герб в средата. ∅ на външния кръг 38 мм., диаметър на вътрешния кръг 28 мм. ОНРД — 15.7.1916 г., ОНКД — 3.11.1917 г. Цвят на употребяваните мастила — черен (1916 и 1917), червен (1917), син (1917). Степен на рядкост — Н.
43. ВЕЛЕС — Трireден текстови печат. Дължина на набора 70 мм, височина на набора 17 мм. Височина на буквите за първия и втория ред 4 мм., за третия ред 3 мм. ОНРД — 23.12.1915 г. ОНКД — 5.1.1916 г. Цвят на употребяваните мастила — виолетов (1915 и 1916). Степен на рядкост — РР.

25

26

27

28

29

30

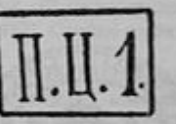
31

32

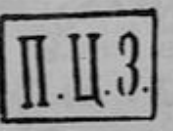
33

34

35

36

37

П.Ц.5.

38

ПД6

39

ЦЕНЗУРНА КОМИСИЯ
31 IV 917
ВАСКОВО

40

ЦЕНЗУРНА КОМИСИЯ
В. ТЪРНОВО

41

ЦЕНЗУРНА КОМИСИЯ
20 IX 917
ВЕЛ. ТЪРНОВО

42

ЦЕНЗУРНА КОМИСИЯ
ВЕЛЕСЪ

43

ПРѢГЛЕДАНА
ЦЕНЗУРНА КОМИСИЯ
Велесъ

44

ЦЕНЗУРНА КОМИСИЯ
17 VI 918
ВЕЛЕСЪ

45

ЦЕНЗУРНА КОМИСИЯ
ВИДИНЪ

46

ЦЕНЗУРНА КОМИСИЯ
15 II 918
ВИДИНЪ

47

ЦЕНЗУРНА КОМИСИЯ
ВРАНЯ

48

ЦЕНЗУРНА КОМИСИЯ
2-I 918
ВРАНЯ

44. ВЕЛЕС — Едноредeн датен. ∅ на кръга 30 мм. ОНРД — 22.4.1918 г. ОНКД — 27.6.1918 г. Цвят на употребяваните мастила — червен (1918). Степен на рядкост — Н.
45. ВИДИН — Трикръгов с герб в средата. ∅ на външния кръг 38 мм., ∅ на вътрешния кръг 27 мм. ОНРД — 1.3.1916 г., ОНКД — 14.8.1918 г. Цвят на употребяваните мастила — червен (1916), лилав (1917), т. син (1918). Степен на рядкост — Н.
46. ВИДИН — Еднокръгов с дата. ∅ на кръга 30 мм. ОНРД — 12.1.1918 г., ОНКД — 10.2.1918 г. Цвят на употребяваните мастила — черен (1918) и виолетов (1918). Степен на рядкост — Н.
47. ВРАНЯ — Трикръгов с герб в средата. ∅ на външния кръг 44 мм., ∅ на вътрешния кръг 30 мм. ОНРД — 24.7.1916 г. ОНКД — 30.1.1917 г. Цвят на употребяваните мастила — виолетов (1916) червен (1917). Степен на рядкост — Р.
48. ВРАНЯ — Еднокръгов с дата. ∅ на кръга 30 мм. ОНРД — 2.1.1918 г., ОНКД — 12.4.1918 г. цвят на употребяваните мастила — червен (1918). Степен на рядкост — Р.
49. ВРАЦА — Двукръгов с герб в средата. ∅ на външния кръг 36 мм., ∅ на вътрешния кръг 27 мм. ОНРД — 10.1.1917 г., ОНКД — 14.9.1917 г. Цветове на употребяваните мастила — син и т. син (1917). Степен на рядкост — Н.
50. ВРАЦА — Еднокръгов с дата. ∅ на кръга 29 мм. ОНРД — 24.11.1917 г., ОНКД — 14.8.1918 г. Цвят на употребяваните мастила — син (1917), червен (1918). Степен на рядкост — Н.
51. ГАБРОВО — Двукръгов със стария герб в средата (примитивна изработка). ∅ на външния кръг 37 мм., ∅ на вътрешния кръг 23 мм. ОНРД — 29.9.1915 г., ОНКД — 7.9.1917 г. Цвят на употребяваните мастила — червен (1915), черен (1917). Степен на рядкост — ИР.
52. ГАБРОВО — Двукръгов със стар герб в средата. ∅ на външния кръг 32 мм., ∅ на вътрешния кръг 22 мм. ОНРД 14.6.1916 г., ОНКД 21.5.1918 г. Цвят на употребяваните мастила — червен (1916, 1917 и 1918), т. син (1916), лилав (1917). Степен на рядкост — Н.
53. ГАБРОВО — Еднокръгов с дата. ∅ на кръга 30 мм. ОНРД — 30.12.1917 г. ОНКД — 19.9.1918 г. Цвят на употребяваното мастило — червен (1917 и 1918). Степен на рядкост — Н.
54. ГОРНА ДЖУМАЯ — Двукръгов с герб в средата. ∅ на външния кръг 38 мм., ∅ на вътрешния кръг 28 мм. ОНРД — 12.4.1917 г. Цвят на употребяваното мастило — тъмно син. Степен на рядкост — РР.
55. ГОРНА ДЖУМАЯ — Еднокръгов с дата. ∅ на кръга 29 мм. ОНРД — 14.9.1917 г. цвят на употребяваното мастило — тъмно син (1917). Степен на рядкост — РР.
56. ГОРНА ОРЯХОВИЦА — Двукръгов с герб в средата. ∅ на външния кръг 37 мм., ∅ на вътрешния кръг 26 мм. ОНРД — 15.5.1916 г., ОНКД — 18.8.1918 г. Цвят на употребяваните мастила черен (1916, 1917, 1918), кафяв (1916), виолетов (1916), зелен (1916), т. син (1917). Степен на рядкост — Н.
57. ГОРНА ОРЯХОВИЦА — Еднокръгов с дата. ∅ на кръга 29 мм. ОНРД — 5.9.1917 г. ОНКД — 4.1.1918 г. Цвят на употребяваните мастила — червен (1917, 1918), черен (1918). Степен на рядкост — Н.
58. ГРАДИЩЕ — Двукръгов с герб в средата. ∅ на външния кръг 32 мм., ∅ на вътрешния кръг 21 мм. ОНРД — 25.8.1917 г. Цвят на употребяваните мастила — черен (1917). Степен на рядкост — ИР.
59. ГЮМЮРДЖИНА — Трireден текстови печат. Дължина на набора 44 мм., височина 17 мм. Височина на буквите на първия ред 3 мм, на втория ред 2 мм, на третия 3 мм. ОНРД — 17.10.1916 г. Цвят на употребяваните мастила — черен (1916). Степен на рядкост — РР.
60. ГЮМЮРДЖИНА — Двуреден текстови печат с ограничителна рамка. Дължина на рамката 56 мм., широчина на рамката 16 мм. Височина на буквите на първия ред 5 мм., на втория ред — 4 мм. ОНРД — 26.12.1917 г. Цвят на употребяваното мастило — черен (1917). Степен на рядкост — РР.
61. ГЮМЮРДЖИНА — Двукръгов с герб в средата. ∅ на външния кръг 40 мм., ∅ на вътрешния кръг 29 мм. ОНРД 15.7.1916 г. ОНКД — 4.8.1917 г. Цвят на употребяваното мастило — черен (1916, 1917). Степен на рядкост — Н.
62. ГЮМЮРДЖИНА — Едноредeн с дата. ∅ на кръга 30 мм. ОНРД — 10.3.1918 г., ОНКД — 6.6.1918 г. Цвят на употребяваните мастила черен, син и червен (1918). Степен на рядкост — Н.
63. ДЕДЕАГАЧ — Двукръгов с герб в средата. ∅ на външния кръг 39 мм., ∅ на вътрешния кръг 29 мм. ОНРД — 25.6.1917 г., ОНКД — 13.12.1917 г. Цвят на употребяваните мастила — черен (1917). Степен на рядкост — Р.
64. ДЕДЕАГАЧ — Еднокръгов с дата. ∅ на кръга 29 мм. ОНРД — 17.3.1918 г. Цвят на употребяваните мастила — черен (1918). Степен на рядкост — Р.
65. ДОБРИЧ — Двукръгов печат с празен център (примитивно направен) ∅ на външния кръг 35 мм., ∅ на вътрешния кръг 23.5 мм. ОНРД — 16.2.1916 г. ОНКД — 23.7.1917 г. Цвят на употребяваните мастила — виолетов (1916, 1917). Степен на рядкост — Р.

49

50

51

52

53

54

55

56

57

58

59

ПРЕГЛЕДАНО
отъ цензурното бюро
гр. Гюмурджина

60

66. ДОБРИЧ — Еднокръгов с дата. ∅ на кръга 29 мм. ОНРД — 15.12.1917 г. ОНКД — 25.5.1918 г. Цвят на употребяваните мастила — зелен (1917), син (1918). Степен на рядкост — Р.
67. ДОБРИЧ — Датен цензурен печат без ограничителна линия. ∅ на кръга на текста 26 мм. ОНРД — 4.5.1918 г. Цвят на употребяваното мастило — син (1918). Степен на рядкост — ИР.
68. ДРАМА — Трикръгов с герб в средата. ∅ на външния кръг 39 мм. ∅ на вътрешния кръг 28 мм. ОНРД — 5.7.1917 г. ОНКД — 24.8.1918 г. Цвят на употребеното мастило — черен (1917, 1918). Степен на редкост — Р.
69. ДРАМА — Еднокръгов с дата. ∅ на кръга 29 мм. ОНРД — 16.3.1918 г. Цвят на употребеното мастило — черен (1918). Степен на рядкост — Р.
70. ДРЯНОВО — Трикръгов с герб в средата. ∅ на външния кръг 39 мм., ∅ на вътрешния кръг 28 мм. ОНРД — 6.2.1916 г. ОНКД — 18.8.1918 г. Цвят на употребяваните мастила — лилав (1916), черен (1916), зелен (1918). Степен на рядкост — Р.
71. ДРЯНОВО — Еднокръгов с дата. ∅ на кръга 28.5 мм. ОНРД — 21.3.1918 г. ОНКД — 3.8.1918 г. Цвят на употребяваните мастила, червен (1918), виолетов (1918), черен (1918). Степен на рядкост — Р.
72. ДУПНИЦА — Двукръгов с „прегледано" в центъра. ∅ на външния кръг 40 мм., ∅ на вътрешния кръг 27.5. мм. ОНРД — 6.10.1915 г. ОНКД — 21.12.1916 г. Цвят на употребяваното мастило — черен (1915, 1916).
73. ДУПНИЦА — Еднокръгов с дата. ∅ на кръга 30 мм. ОНРД 26.V.1918 г. Цвят на употребяваното мастило — черен. Степен на рядкост — Р.
74. ЕЛЕНА — Двукръгов със стар герб в центъра. ∅ на външния кръг 38 мм., ∅ на вътрешния кръг 24 мм. ОНРД — 10.12.1915 г. ОНКД 21.5.1917 г. Цвят на употребяваните мастила — лилав (1915, 1917), син (1916). Степен на рядкост — Р.
75. ЕЛЕНА — Еднокръгов с дата ∅ на кръга 29.5 мм. ОНРД — 2.12.1917 г. ОНКД — 6.3.1918 г. Цвят на употребяваните мастила, син (1917, 1918), виолетов (1918). Степен на рядкост — Р.
76. ЕСКИ ДЖУМАЯ — Двукръгов със стар герб в средата ∅ на външния кръг 38 мм, ∅ на вътрешния кръг 26 мм. ОНРД — 30.12.1916 г., ОНКД — 17.10.1917 г. Цвят на употребяваното мастило: черен (1916, 1917). Степен на рядкост — Р.
77. ЕСКИ ДЖУМАЯ — Еднокръгов с дата. ∅ на кръга 29 мм. ОНРД — 8.5.1918 г. Цвят на употребеното мастило: червен (1918). Степен на рядкост — Р.
78. ЕГРИ ДЕРЕ — Трикръгов с герб в средата. ∅ на кръга 38 мм. ∅ на вътрешния кръг 28 мм. ОНРД — 21.5.1917 г. Цвят на употребяваното мастило: черен (1917). Степен на рядкост — РР.
79. ЕГРИ ДЕРЕ — Еднокръгов с дата. ∅ на кръга 29 мм. ОНРД 5.9.1917 г. Цвят на употребяваното мастило: червен (1917). Степен на рядкост — РР.
80. ЗАЙЧАР — Трикръгов с герб в средата. ∅ на външния кръг 37 мм. ∅ на вътрешния кръг 27 мм. ОНРД — 29.5.1917 г. Цвят на употребяваното мастило: червен (1917). Степен на рядкост — РР.
81. ЗАЙЧАР — Еднокръгов с дата. ∅ на кръга 29 мм. ОНРД — 17.3.1918 г. Цвят на употребяваното мастило: червен (1918). Степен на рядкост — РР.
82. КАВАДАРЦИ — Трикръгов със стар герб в средата. ∅ на външния кръг 37 мм. ∅ на вътрешния кръг 24.5 мм. ОНРД — 30.3.1917 г. ОНКД — 13.8.1917 г. Цвят на употребяваните мастила: виолетов (1917), син (1917). Степен на рядкост — РР.
83. КАВАДАРЦИ — Еднокръгов с дата. ∅ на кръга 29 мм. ОНРД — 23.12.1917 г. ОНКД — 3.5.1918 г. Цвят на употребяваните мастила: червен (1917), виолетов (1918). Степен на рядкост — РР.
84. КАВАЛА — Двукръгов с герб в средата. ∅ на външния кръг (удебелен) 39 мм. ∅ на вътрешния кръг 27 мм. ОНРД — 31.8.1916 г. ОНКД — 25.7.1917 г. Цвят на употребяваните мастила: черен (1916), червен (1917). Степен на редкост — РР.
85. КАВАЛА — Еднокръгов с дата. ∅ на кръга 28 мм. ОНРД — 17.5.1918 г. Цвят на употребяваното мастило: червен (1918). Степен на рядкост — РР.
86. КАЗАНЛЪК — Елипсовиден печат с празен център. ОНРД — 7.3.1916 г. ОНКД — 2.8.1917 г. Цвят на употребяваните мастила: виолетов (1916), червен (1917). Степен на рядкост — Н.
87. КАЗАНЛЪК — Трикръгов с „прегледано" в средата и орнаменти. ∅ на външния кръг 28 мм. ∅ на вътрешния кръг 18 мм. ОНРД — 14.4.1917 г. Цвят на употребяваното мастило: червен (1917). Степен на рядкост — РР.
88. КАЗАНЛЪК — Еднокръгов с дата. ∅ на кръга 29 мм. ОНРД 14.2.1918 г. ОНКД — 10.8.1918 г. Цвят на употребяваните мастила: червен (1918), виолетов (1918). Степен на рядкост — Р.
89. КАРААГАЧ — Двукръгов със стария герб. ∅ на външния кръг 36 мм. ∅ на вътрешния кръг 27 мм. ОНРД — 21.4.1916 г. ОНКД — 13.8.1918 г. Цвят на употребяваните мастила: виолетов (1916), син (1917), червен (1917), черен (1917). Степен на рядкост — РР.

61

62

63

64

65

66

67

68

69

70

71

72

73

74

75

76

77

78

79

80

81

82

85

84

90. КАЗЪЛАГАЧ — Еднокръгов с дата. ∅ на кръга 29 мм. ОНРД — 17.7.1917 г. Цвят на употребяваното мастило: червен (1917). Степен на рядкост — РР.
91. КАРААГАЧ — Двукръгов с герб в средата. ∅ на външния кръг 40 мм. ∅ на вътрешния кръг 29 мм. ОНРД — 19.12.1916 г. ОНКД. 18.7.1917 г. Цвят на употребяваните мастила: сии (1916), черен (1917). Степен на рядкост — РР.
92. КАРААГАЧ — Еднокръгов с дата. ∅ на кръга 29 мм. ОНРД — 7.6.1917 г. ОНКД — 21.5.1918 г. Цвят на употребяваните мастила: червен (1917 и 1918 г.). Степен на рядкост — РР.
93. КАРЛОВО — Двукръгов с герб в средата. ∅ на външния кръг 38 мм. ∅ на вътрешния кръг 27 мм. ОНРД — 20.1.1916 г. ОНКД — 7.3.1918 г. Цвят на употребяваните мастила: черен (1916, 1917), зелен (1918). Степен на рядкост — Р.
94. КАРЛОВО — Еднокръгов с дата. ∅ на кръга 30 мм. ОНРД — 12.8.1917 г. ОНКД — 20.1.1918 г. Цвят на употребяваното мастило: син (1917, 1918). Степен на рядкост — Р.
95. КАРНОБАТ — Двукръгов със стар герб в средата. ∅ на външния кръг 38 мм. ∅ на вътрешния кръг 25 мм. ОНРД — 20.1.1916 г. ОНКД 7.3.1918 г. Цвят на употребяваните мастила: черен (1916, 1917), зелен (1918). Степен на рядкост — Р.
96. КАРНОБАТ — Еднокръгов с дата. ∅ на кръга 29 мм. ОНРД — 28.12.1917 г., ОНКД — 20.1.1918 г. Цвят на употребяваните мастила: син (1917, 1918). Степен на рядкост — Р.
97. КЕМАНЛАР (днес гр. Кубрат) — Двуреден текстови печат. Дължина на набора 55 мм., височина на буквите на първия ред — 10 мм., на втория ред — 7 мм. ОНРД — 7.9.1917 г. Цвят на употребяваното мастило: черен (1917). Степен на рядкост — ИР.
98. КИЧЕВО — Двукръгов с герб в средата. ∅ на външния кръг 38 мм., ∅ на вътрешния кръг 27 мм. ОНРД — 21.5.1918 г. ОНКД — 2.7.1918 г. Цвят на употребяваното мастило: т. син (1918). Степен на рядкост — РР.
99. КИЧЕВО — Еднокръгов с дата. ∅ на кръга 29 мм. ОНРД — 23.5.1918 г. Цвят на употребяваното мастило: т. син (1918). Степен на рядкост — РР.
100. КНЯЖЕВЕЦ — Двукръгов с герб в средата. ∅ на външния кръг 38 мм., ∅ на вътрешния кръг 27 мм. ОНРД — 7.3.1917 г. ОНКД — 5.2.1918 г. Цвят на употребяваното мастило: т. син (1917 и 1918). Степен на рядкост — Р.
101. КНЯЖЕВЕЦ — Еднокръгов с дата. ∅ на кръга 29 мм. ОНРД — 13.9.1917 г. Цвят на употребяваното мастило — червен (1917). Степен на рядкост — Р.
102. КОТЕЛ — Двукръгов с герб в средата. ∅ на външния кръг — 40 мм. ∅ на вътрешния кръг — 29 мм. ОНРД — 21.12.1915 г. ОНКД — 7.1.1917 г. Цвят на употребяваното мастило: черен (1915, 1916 и 1917). Степен на рядкост — РР.
103. КОТЕЛ — Еднокръгов с дата. ∅ на кръга 29 мм. ОНРД — 4.4.1918 г., ОНКД — 29.7.1918 г. Цвят на употребяваните мастила: винено червен, червен и виолетов (1918). Степен на рядкост — РР.
104. КОСТЕНЕЦ — Текстови печат ограничен с рамка. Дължина 25 мм., височина 10 мм., височина на буквите 7 мм. ОНРД — 13.4.1916 г. Цвят на употребяваното мастило: черен (1916). Степен на рядкост — ИР.
105. КОЧАНИ — Трикръгов с „прегледано" в центъра. ∅ на външния кръг 35 мм. ∅ на вътрешния кръг 21.5 мм ОНРД — 3.7.1916 г. Цвят на употребяваното мастило: черен (1916). Степен на рядкост — Р.
106. КОЧАНИ — Трикръгов с герб в средата. ∅ на външния кръг 39 мм. ∅ на вътрешния кръг 28 мм. ОНРД — 23.4.1916 г. ОНКД — 23.7.1917 г. Цвят на употребяваното мастило: черен (1916, 1917). Степен на рядкост — Р.
107. КОЧАНИ — Еднокръгов с дата. ∅ на кръгът 29 мм. ОНРД — 9.2.1918 г. Цвят на употребяваното мастило: червен (1918). Степен на рядкост — Р.
108. КРИВОРЕЧНА ПАЛАНКА — Двукръгов с герб в средата (уплътнен външен кръг). ∅ на външния кръг 39 мм. на вътрешния кръг 28 мм. ОНДР — 17.1.1917 г. ОНКД — 24.9.1917 г. Цвят на употребяваното мастило: черен (1917). Степен на рядкост — Р.
109. КСАНТИ — Двуреден текстови печат. Дължина на набора 35 мм. височина 9 мм., височина на буквите 4 мм. ОНРД — 21.5.1916 г. Цвят на употребяваното мастило: черен (1916). Степен на рядкост — РР.
110 .КСАНТИ — Двукръгов с герб в средата. ∅ на външния кръг 39 мм. ∅ на вътрешния кръг 29 мм. ОНРД — 23.5.1916 г., ОНКД — 17.9.1917 г. Цвят на употребяваните мастила: черен (1916), червен (1917). Степен на рядкост — Р.
111. КСАНТИ — Еднокръгов с дата. ∅ на кръга 29 мм. ОНРД — 21.12.1917 г. ОНКД — 23.6.1918 г. Цвят на употребяваното мастило: червен (1917, 1918). Степен на рядкост — Р.
112. КУЛА — Трикръгов с герб в средата. ∅ на външния кръг 38 мм., ∅ на вътрешния кръг 26 мм. ОНРД — 12.2.1915 г. ОНКД — 14.8.1917 г. Цвят на употребяваните мастила: черен (1915, 1916) виолетов (1916, 1917). Степен на рядкост — РР.

85

86

87

88

89

90

91

92

93

94

95

96

113. КУЛА — Еднокръгов с дата. ∅ на кръга 29 мм. ОНРД — 4.8.1917 г. ОНКД — 30.7.1918 г. Цвят на употребяваното мастило: червен (1917, 1918). Степен на рядкост — РР.
114. КУШУ КАВАК — Еднокръгов с дата. ∅ на кръга 29 мм. ОНРД — 17.3.1918 г. Цвят на употребяваното мастило: червен (1918). Степен на рядкост — ИР.
115. КУМАНОВО — Двукръгов с герб в средата (уплътнен външен кръг). ∅ на външния кръг 39 мм. ∅ на вътрешния кръг 28 мм. ОНРД — 30.11.1915 г. ОНКД — 21.12.1917 г. Цвят на употребяваните мастила: черен (1915), виолетов (1916, 1917), червен (1917). Степен на рядкост — Р.
116. КУМАНОВО — Еднокръгов с дата. ∅ на кръга 29 мм. ОНРД — 12.3.1918 г., ОНКД — 19.8.1918 г. Цвят на употребяваното мастило: червен (1918). Степен на рядкост — Р.
117. КЮПРИЯ — Трикръгов с герб в средата. ∅ на външния кръг 42 мм. ∅ на вътрешния кръг 29 мм. ОНРД — 25.1.1917 г., ОНКД — 28.11.1917 г. Цвят на употребяваните мастила: т. син и черен (1917). Степен на рядкост — РР.
118. КЮПРИЯ — Еднокръгов с дата. ∅ на кръга 29 мм. ОНРД — 1.5.1918 г. ОНКД — 29.8.1918 г. Цвят на употребяваните мастила: т. син и черен (1918). Степен на рядкост — РР.
119. КЮСТЕНДЖА — Двукръгов със стар герб в средата (примитивна изработка). ∅ на външния кръг 38 мм. ∅ на вътрешния кръг 24 мм. ОНРД — 17.8.1917 г. ОНКД — 12.7.1918 г. Цвят на употребяваните мастила: червен (1917), виолетов (1918). Степен на рядкост — РР.
120. КЮСТЕНДЖА — Еднокръгов с дата. ∅ на кръга 29 мм. ОНРД — 14.9.1917 г., ОНКД — 1.6.1918 г. Цвят на употребяваните мастила: червен (1917, 1918), виолетов (1918). Степен на рядкост — РР.
121. КЮСТЕНДИЛ — двукръгов със стар герб в средата. ∅ на външния кръг 36 мм. ∅ на вътрешния кръг 24 мм. ОНРД — 13.11.1915 г. Цвят на употребяваното мастило: черен (1915). Степен на рядкост — РР.
122. КЮСТЕНДИЛ — Двукръгов с герб в средата. ∅ на външния кръг 38 мм. ∅ на вътрешния кръг 27 мм. ОНРД — 3.1.1916 г. ОНКД — 4.2.1918 г. Цвят на употребяваните мастила: син (1916, 1917), черен (1917, 1918), виолетов (1918). Степен на рядкост — Н.
123. КЮСТЕНДИЛ — Еднокръгов с дата. ∅ на кръга 29 мм. ОНРД — 25.9.1917 г., ОНКД — 21.5.1918 г. Цвят на употребяваните мастила: черен (1917, 1918), син (1917, 1918), виолетов (1918). Степен на рядкост — Н.
124. КЪРДЖАЛИ — Двукръгов с герб в средата. ∅ на вън външния кръг 38 мм. ∅ на вътрешния кръг 29 мм. ОНРД — 21.7.1916 г. ОНКД — 12.8.1918 г. Цвят на употребяваните мастила: черен (1916), виолетов (1917, 1918), червен (1917). Степен на рядкост — Р.
125. КЪРДЖАЛИ — Еднокръгов с дата. ∅ на кръга 29 мм. ОНРД — 8.12.1917 г. ОНКД — 2.7.1918 г. Цвят на употребяваните мастила: червен (1917, 1918), виолетов (1918). Степен на рядкост — Р.
126. ЛОВЕЧ — Трикръгов със стар герб в средата. ∅ на външния кръг 37 мм. ∅ на вътрешния кръг 25 мм. ОНРД — 23.3.1916 г. ОНКД — 7.10.1917 г. Цвят на употребяваните мастила: червен (1916), виолетов (1916, 1917), син (1918). Степен на рядкост — Н.
127. ЛОВЕЧ — Еднокръгов с дата. ∅ на кръга 29 мм. ОНРД — 14.7.1917 г. ОНКД — 12.8.1918 г. Тип „Λ". Цвят на употребяваните мастила: виолетов (1917, 1918), син (1918), т. син (1918), черен (1918). Степен на рядкост — Н.
128. ЛОВЕЧ — Еднокръгов с дата — II тип „ϡ". ∅ на кръга 29 мм. ОНРД — 7.1.1918 г. ОНКД — 2.2.1918 г. Цвят на употребяваните мастила: син, виолетов (1918). Степен на рядкост — Н.
129. ЛОМ — Трикръгов с герб в средата. ∅ на външния кръг 38 мм. ∅ на вътрешния кръг 27 мм. ОНРД — 11.8.1916 г., ОНКД — 8.1.1918 г. Цвят на употребяваните мастила: винено червен (1916), червен (1917), лилав (1918). Степен на рядкост — Н.
130. ЛОМ — Еднокръгов с дата. ∅ на кръга 30 мм. ОНРД — 29.3.1918 г., ОНКП — 19.6.1918 г. Цвят на употребяваните мастила: винено червен, червен и виолетов (1918). Степен на рядкост — Н.
131. ЛУКОВИТ — Трикръгов със стар герб. ∅ на външния кръг 36 мм. ∅ на вътрешния кръг 25 мм. ОНРД — 6.9.1917 г. ОНКД — 10.12.1917 г. Цвят на употребяваното мастило — т. син. Степен на рядкост — Р.
132. ЛУКОВИТ — Еднокръгов с дата. ∅ на кръга 29 мм. ОНРД — 12.8.1917 г. ОНКД — 5.4.1918 г. Цвят на употребяваното мастило: т. син. Степен на рядкост — Р.
133. ЛЯСКОВЕЦ НА МОРАВА — Двукръгов с герб. ∅ на външния кръг 38 мм., ∅ на вътрешния кръг 27 мм. ОНРД — 18.4.1917 г. ОНКД — 1.9.1917 г. Цвят на употребяваните мастила: т. син, лилав и виолетов (1917). Степен на рядкост — РР.
134. ЛЯСКОВЕЦ НА МОРАВА — Еднокръгов с дата. ∅ на кръга 29 мм. ОНРД — 10.4.1918 г. ОНКД — 12.5.1918 г. Цвят на употребяваното мастило: черен (1918). Степен на рядкост — Р.

ЦЕНЗУРА
КЕМАНЛАРЪ

97

98

99

100

101

102

103

104

107

106

105

108

ВИДЕНО ОТЪ ЦЕНЗУРАТА

109

110

111

112

113

114

115

116

117

118

119

120

121

122

123

124

125

126

127

128

129

130

131

132

135. МАЛКО ТЪРНОВО — Трикръгов с герб. ∅ на външния кръг 34,5 мм. ∅ на вътрешния кръг 23 мм. ОНРД — 12.5.1916 г. Цвят на употребяваното мастило: виолетов. Степен на рядкост — ИР.
136. МАЛКО ТЪРНОВО — Еднокръгов с дата. ∅ на кръга 29 мм. ОНРД 19.7.1918 г. Цвят на употребяваното мастило: виолетов. Степен на рядкост ИР.
137. МЕЗДРА — Трикръгов с герб. ∅ на външния кръг 37 мм. ∅ на вътрешния кръг 27 мм. ОНРД — 7.4.1916 г., ОНКД — 8.8.1917 г. Цвят на употребяваните мастила: т. син (1916), черен (1917) Степен на рядкост — РР.
138. МЕЗДРА — Еднокръгов с дата. ∅ на кръга 29 мм. ОНРД — 12.9.1917 г. Цвят на употребяваното мастило: черен. Степен на рядкост — РР.
139. МЕДЖИДИЕ — Еднокръгов с дата. ∅ на кръга 31 мм. ОНРД — 3.4.1918 г. Цвят на употребяваното мастило: червен. Степен на рядкост — РР.
140. МЕЛНИК — Текстови (буквен) печат, ограден в рамка. Дължина 29 мм. височина 11 мм., височина на буквите — 6 мм. ОНРД — 23.12.1916 г. Цвят на употребяваното мастило: т. син. Степен на рядкост ИР.
141. МЕЛНИК — Трикръгов с герб в средата. ∅ на външния кръг 43 мм. ∅ на вътрешния кръг 29 мм. ОНРД — 30.5.1916 г. ОНКД — 23.8.1917 г. Цвят на употребяваното мастило — т. син (1916 и 1917). Степен на рядкост — РР.
142. МЕЛНИК — Еднокръгов с герб. ∅ на кръга 29 мм. ОНРД — 23.5.1918 г. Цвят на употребяваното мастило: т. син. Степен на рядкост — РР.
143. МЕХОМИЯ — Текстови двуреден печат с ограничителни линии. Дължина 47 мм. Височина 17 мм., височина на буквите 4 мм. ОНРД — 28.2.1917 г. ОНКД — 14.8.1918 г. Цвят на употребяваното мастило: виолетов (1917, 1918). Степен на рядкост — РР.
144. МЕХОМИЯ — Тестови двуреден печат без ограничителна линия. Дължина на набора 33 мл. височина на буквите 4 мм. ОНРД — 23.4.1916 г. Цвят на употребяваното мастило: виолетов. Степен на рядкост — РР.
145. МЕХОМИЯ — Еднокръгов с дата. ∅ на кръга 29 мм. ОНРД — 17.8.1918 г. Цвят на употребяваното мастило: виолетов. Степен на рядкост — РР.
146. НЕВРОКОП — Трикръгов с герб в средата. ∅ на външния кръг 38 мм., б на вътрешния кръг 27 мм. ОНРД — 30.4.1916 г. ОНКД — 23.8.1917 г. Цвят на употребяваните мастила: черен (1916), виолетов (1917). Степен на рядкост — РР.
147. НЕВРОКОП — Еднокръгов с дата. ∅ на кръга 29 мм. ОНРД — 21.5.1918 г. Цвят на употребяваното мастило: виолетов (1918). Степен на рядкост — РР.
148. НЕГОТИН — Трикръгов с герб. ∅ на външния кръг 40 мм. ∅ на вътрешния кръг 28.5 мм ОНРД — 14.6.1916 г. ОНКД 30.3.1918 г. Цвят на употребяваните мастила: черен (1916), червен, виолетов (1917, 1918). Степен на рядкост —Р.
149. НЕГОТИН — Еднокръгов с дата. ∅ на кръга 29 мм. ОНРД — 23.3.1918 г., ОНКД 21.7.1918 г. Цвят на употребяваните мастила: червен (1918). Степен на рядкост — Р.
150. НИКОПОЛ — Трикръгов със стар герб в средата. ∅ на външния кръг 36 мм. ∅ на вътрешния кръг 25 мм. ОНРД 13.6.1916 г. ОНКД — 3.8.1917 г. Цвят на употребяваните мастила: черен (1916), т. син (1917). Степен на рядкост — Н.
151. НИКОПОЛ — Еднокръгов с дата. ∅ на кръга 29 мм. ОНРД — 25.8.1917 г. ОНКД — 18.7.1918 г. Цвят на употребяваните мастила: виолетов (1917). червен и т. син (1918). Степен на рядкост — Н.
152. НИШ — Трикръгов с герб в средата. ∅ на външния кръг 42 мм. ∅ на вътрешния кръг 29 мм. ОНРД — 16.2.1916 г., ОНКД — 24.10.1917 г. Цвят на употребяваните мастила: черен (1916 и 1917) т. син (1916), червен (1917), син (1917). Степен на рядкост — Р.
153. НИШ — Еднокръгов с дата. ∅ на кръга 29 мм. ОНРД — 5.1.1918 г., ОНКД 4.8.1918 г. Цвят на употребяваните мастила: червен (1918), виолетов (1918). Степен на рядкост — Р.
154. НОВА ЗАГОРА — Двукръгов със стар герб в средата. ∅ на външния кръг 36 мм. ∅ на вътрешния кръг 26 мм. ОНРД — 27.3.1916 г. ОНКД — 3.9.1917 г. Цветове на употребяваните мастила: черен (1916), виолетов (1916, 1917). Степен на рядкост — Н.
155. НОВА ЗАГОРА — еднокръгов с дата. ∅ на кръга 29 мм. ОНРД — 21.8.1917 г., ОНКД — 24.7.1918 г. Цвят на употребяваните мастила: виолетов (1917, 1918), червен (1918). Степен на рядкост — Р.
156. ОДРИН — Трикръгов с герб в средата (с уплътнени външни линии). ∅ на външния кръг 43,5. мм. ∅ на вътрешния кръг 30 мм. Текст „Смесена българо-турска цензурна комисия". ОНРД —12.6.1916 г. Цвят на употребяваното мастило — черен (1916). Степен на рядкост — РР.
157. ОДРИН — Трикръгов с герб в средата. ∅ на външния кръг 38 мм. ∅ на вътрешния кръг 26 мм. ОНРД 23.5.1916 г., ОНКД — 21.4.1918 г. Степен на рядкост — РР. Цвят на употребяваните мастила: черен (1916), червен (1918).

133

134

135

136

137

138

139

140

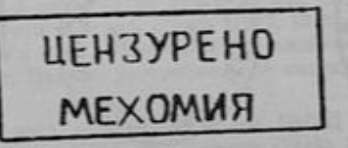
141

142

143

144

ЦЕНЗУРЕНО
МЕХОМИЯ

145

146

147

148

149

150

151

152

153

154

155

156

158. ОДРИН — Еднокръгов с дата. ∅ на кръга 29 мм. ОНРД — 29.7.1917 г. ОНКД — 12.7.1918 г. Цвят на употребяваните мастила: червен (1917, 1918), виолетов (1917). Степен на рядкост — РР.
159. ОРТАКЬОЙ — Еднокръгов с дата. ∅ на кръга 29 мм. ОНРД — 8.3.1918 г. Цвят на употребяваното мастило: червен (1918). Степен на рядкост — ИР.
160. ОРХАНИЕ — Трireден текстови печат очертан с наклонен успоредник. Дължина 41 мм., височина 23 мм. Височина на буквите от първия и трети ред 5 мм., от втория — 4 мм. ОНРД — 24.4.1916 г. ОНКД — 9.8.1917 г. Цвят на употребяваните мастила: син (1916, 1917), т. син (1916), червен (1917). Степен на рядкост — Р.
161. ОРХАНИЕ — Двукръгов с герб в средата. ∅ на външния кръг 36 мм. ∅ на вътрешния кръг 26.5. мм. ОНРД — 8.7.1917 г., ОНКД — 11.8.1917 г. Цвят на употребяваните мастила: виолетов (1917) син (1917). Степен на рядкост — РР.
162. ОРХАНИЕ — Еднокръгов печат с орнаменти и „прегледано" — I вид. ∅ на кръга 31 мм. ОНРД — 17.6.1916 г. Цвят на употребяваното мастило: син (1916). Степен на рядкост — ИР.
163. ОРХАНИЕ — Еднокръгов печат с орнаменти и „прегледано" — II вид ∅ на кръга 30.5. мм. ОНРД — 8.10.1915 г. Цвят на употребяваното мастило: син (1915). Степен на рядкост — ИР.
164. ОРХАНИЕ — Еднокръгов с дата. ∅ на кръга 29 мм. ОНРД — 6.9.1917 г., ОНКД — 11.7.1918 г. Цвят на употребяваните мастила: червен (1917), син (1917), черен (1917), виолетов (1918). Степен на рядкост — Р.
165. ОРЯХОВО — Двукръгов с терб в средата. ∅ на външния кръг 37 мм. ∅ на вътрешния кръг 27 мм. ОНРД — 24.9.1915 г., ОНКД — 12.1.1918 г. Цвят на употребяваните мастила: виолетов (1915) черен (1916), син (1918). Степен на рядкост — Н.
166. ОРЯХОВО — Еднокръгов с дата. ∅ на кръга 29 мм. ОНРД — 16.7.1917 г., ОНКД — 16.7.1918 г. Цвят на употребяваните мастила: син (1917), т. син (1918), виолетов (1918). Степен на рядкост — Н.
167. ОСМАН ПАЗАР — Двукръгов с герб в средата. ∅ на външния кръг 38 мм. ∅ на вътрешния кръг 26 мм. ОНРД — 16.7.1917 г., ОНКД — 14.1.1918 г. Цвят на употребяваните мастила: т. син. (1917), червен (1918). Степен на рядкост — Р.
168. ОСМАН ПАЗАР — Еднокръгов с дата. ∅ на кръга 29 мм. ОНРД — 29.8.1917 г. ОНКД — 7.6.1918 г. Цвят на употребяваните мастила: червен (1917, 1918), виолетов (1918). Степен на рядкост — Р.
169. ОХРИД — Двукръгов с „Охрид" в средата. ∅ на външния кръг 41 мм., ∅ на вътрешния кръг 25 мм. ОНРД — 12.3.1916 г., ОНКД — 13.7.1917 г. Цвят на употребяваните мастила: черен (1916), т. син (1917). Степен на рядкост — РР.
170. ОХРИД — Трикръгов с герб в средата. ∅ на външния кръг 40 мм. ∅ на вътрешния кръг 28 мм. ОНРД — 31.5.1917 г., ОНКД — 28.7.1917 г. Цвят на употребяваните мастила: т. син (1917), черен (1917). Степен на рядкост — РР.
171. ОХРИД — Еднокръгов с дата. ∅ на кръга 29 мм. ОНРД — 12.4.1918, ОНКД — 30.5.1918 г. Цвят на употребяваните мастила: т. син (1918), червен (1918). Степен на рядкост — РР.
172. ПАЗАРДЖИК — Еднокръгов с дата. ∅ на кръга 29 мм. ОНРД — 14.4.1918 г. ОНКД — 18.7.1918 г. Цвят на употребявания печат: т. син (1918). Степен на рядкост — РР.
173. ПАНАГЮРИЩЕ — Трикръгов с герб в средата. ∅ на външния кръг 39 мм. ∅ на вътрешния кръг 27.5 мм. ОНРД — 23.4.1916 г., ОНКД — 17.8.1917 г. Цвят на употребяваните мастила: черен (1916), виолетов (1916, 1917), т. син (1917). Степен на рядкост — РР.
174. ПАНАГЮРИЩЕ — Еднокръгов с дата. ∅ на кръга 29 мм. ОНРД 21.12.1917 г., ОНКД 26.5.1918 г. Цвят на употребяваните мастила: виолетов (1918), червен (1917). Степен на рядкост — РР.
175. ПАРАЧИН — Трикръгов с герб в средата. ∅ на външния кръг 39 мм. ∅ на вътрешния кръг 27 мм. ОНРД — 12.4.1916 г., ОНКД — 24.6.1917 г. Цвят на употребяваните мастила: черен (1916), червен (1917). Степен на рядкост — РР.
176. ПАРАЧИН — Еднокръгов с дата. ∅ на кръга 29 мм. ОНРД — 23.7.1917 г. ОНКД — 23.6.1918 г. Цвят на употребяваното мастило: червен (1917, 1918). Степен на рядкост — РР.
177. ПАШМАКЛИ — Трикръгов с герб в средата. ∅ на външния кръг 39 мм. ∅ на вътрешния кръг 27 мм. ОНРД — 23.6.1916 г. Цвят на употребяваното мастило: т. син (1916). Степен на рядкост — РР.
178. ПАШМАКЛИ – Еднокръгов с дата. ∅ на кръга 29 мм. ОНРД 2.3.1918, ОНКД — 25.7.1918 г. Цвят на употребяваните мастила: син (1917, 1918), червен (1918). Степен на рядкост — РР.
179. ПЕТРИЧ — Двукръгов с герб в средата. ∅ на външния кръг 39 мм. ∅ на вътрешния кръг 28 мм. ОНРД 13.5.1917 г. ОНКД — 29.8.1917 г. Цвят на употребяваното мастило: син (1917). Степен на рядкост — РР.

157

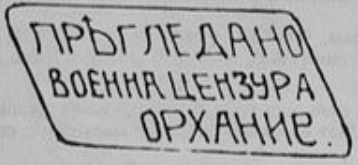
158

159

160

161

162

163

164

165

166

167

168

169

170

171

172

173

174

175

176

177

178

179

180

180. ПЕТРИЧ — Еднокръгов с дата. ∅ на кръга 29 мм. ОНРД — 15.10.1917 г. ОНКД — 15.7.1918 г. Цвят на употребяваните мастила: т. син. (1917, 1918), син (1918). Степен на рядкост — РР.

181. ПЕЩЕРА — Трикръгов с „прегледано" в средата. ∅ на външния кръг 37 мм., ∅ на вътрешния кръг 24 мм. ОНРД 30.12.1915 г. ОНКД — 30.4.1917 г. Цвят на употребяваното мастило: череи (1915, 1916, 1917). Степен на рядкост — Р.

182. ПЕЩЕРА — Еднокръгов с дата. ∅ на кръга — 29 мм. ОНРД — 26.3.1918 г. Цвят на употребяваното мастило: червен (1918). Степен на рядкост — Р.

183. ПИРДОП — Двукръгов с герб в средата. ∅ на външния кръг 40 мм., ∅ на вътрешния кръг 28 мм. ОНРД — 22.7.1916 г., ОНКД — 1.11.1917 г. Цвят на употребяваните мастила: череи (1916), виолет (1917). Степен на рядкост — РР.

184. ПИРДОП — Еднокръгов с дата. ∅ на кръга 29 мм. ОНРД — 18.3.1918-г., ОНКД — 2.5.1918 г. Цвят на употребяваното мастило: виолет (1918). Степен на рядкост — РР.

185. ПИРОТ — Двукръгов с герб в средата. ∅ на външния кръг 38 мм. ∅ на вътрешния кръг 28 мм. ОНРД — 27.6.1916 г., ОНКД — 21.3.1918 г. Цвят на употребяваните мастила: череи (1916), червен (1916, 1917), виолетов (1918). Степен на рядкост — РР.

186. ПИРОТ — Еднокръгов с дата. ∅ и а кръга 29 мм. ОНРД — 25.6.1918 г. Цвят на употребяваното мастило: червен. Степен на рядкост — РР.

187. ПЛЕВЕН — Трикръгов със стар герб. ∅ на външния кръг 38 мм., ∅ на вътрешния кръг 25 мм. ОНРД — 21.11.1915 г., ОНКД — 14.8.1916 г. Цвят на употребяваните мастила: череи (1915), т. син (1916). Степен на рядкост — Н.

188. ПЛЕВЕН — Двукръгов с герб в средата. ∅ на външния кръг 41 мм. ∅ на вътрешния кръг 30 мм. ОНРД — 27.12.1915 г., ОНКД — 12.6.1918 г. цвят на употребяваните мастила: червен (1915) виолетов (1916, 1917), син (1916, 1918), цикламен (1917). Степен на рядкост — Н.

189. ПЛЕВЕН — Еднокръгов с дата. ∅ на кръга 30 мм. ОНРД — 5.10.1917 г., ОНКД — 25.7.1918 г. Цвят на употребяваните мастила: череи (1917), син (1918), виолетов (1918). Степен на рядкост — Н.

190. ПЛОВДИВ — Трикръгов с герб в средата. ∅ на външния кръг 38 мм. ∅ на вътрешния кръг 27 мм. ОНРД — 7.1.1918 г., ОНКД — 27.2.1918 г. Цвят на употребяваните мастила: син (1918), виолетов (1918). Степен на рядкост — Н.

191. ПЛОВДИВ — Двукръгов с герб в средата. ∅ на външния кръг 38 мм. ∅ на вътрешния кръг 27 мм. ОНРД — 26.7.1916 г., ОНКД — 11.3.1918 г. Цвят на употребяваните мастила: винен (1916), череи (1916, 1917), виолетов (1918), син (1918), сив (1918). Степен на рядкост — Н.

192. ПЛОВДИВ — Еднокръгов с дата. ∅ на кръга 30 мм. ОНРД — 5.9.1917 г. ОНКД — 19.6.1918 г. Цвят на употребяваните мастила: череи (1917), сии (1918), сив (1918). Н.

193. ПОПОВО — Двукръгов с герб в средата. ∅ на външния кръг 38 мм. ∅ на вътрешния кръг 27 мм. ОНРД — 29.12.1915 г., ОНКД — 15.12.1917 г. Цвят на употребяваното мастило: череи (1915, 1916, 1917). Степен на рядкост — Н.

194. ПОПОВО — Еднокръгов с дата. ∅ на кръга 30 мм. ОНРД — 14.1.1918 г., ОНКД — 22.6.1918 г. Цвят на употребяваните мастила: сии (1918), черен (1918). Степен на рядкост — Н.

195. ПРЕСЛАВ — Двукръгов с герб в средата. ∅ на външния кръг 38 мм., ∅ на вътрешния кръг 26 мм. ОНРД — 5.1.1917 г., ОНКД — 8.7.1918 г. Цвят на употребяваните мастила: череи (1917), червен (1918), кафяв (1918). Степен на рядкост — Р.

196. ПРЕСЛАВ — Еднокръгов с дата. ∅ на кръга 29 мм. ОНРД — 8.11.1917 г., ОНКД — 2.3.1918 г. Цвят на употребяваните мастила: червен (1917), виолетов (1918). Степен на рядкост — Р.

197. ПОЖАРЕВАЦ — Трикръгов с герб в средата. ∅ на външния кръг 42 мм. ∅ на вътрешния кръг 30 мм. ОНРД — 26.12.1916 г., ОНКД — 26.5.1917 г. Цвят на употребяваните мастила: червен (1916), виолетов (1917). Степен на рядкост — РР.

198. ПОЖАРЕВАЦ — Двукръгов с герб в средата. ∅ на външния кръг 36 мм ∅ на вътрешния кръг 24 мм. ОНРД 12.6.1917 г. Цвят на употребяваното мастило: червен (1917). Степен на редкост — РР.

199. ПОЖАРЕВАЦ — Еднокръгов с дата. ∅ на кръга 29 мм. ОНРД — 23.9.1917 г., ОНКД — 23.4.1918 г. Цвят на употребяваните мастила: червен (1917), виолетов (1917, 1918). Степен на рядкост — РР.

200. ПРИЗРЕН — Двукръгов с герб в средата. ∅ на външния кръг 41 мм., ∅ на вътрешния кръг 29 мм. ОНРД — 11.9.1917 г., ОНКД — 13.5.1918 г. Цвят на употребяваните мастила: т. син (1917) червен (1918). Степен на рядкост — РР.

201. ПРИЗРЕН — Еднокръгов с дата. ∅ на кръга 29 мм. ОНРД — 27.4.1918 г. ОНКД — 12.8.1918 г. Цвят на употребяваното мастило: виолетов (1918). Степен на рядкост — РР.

181

182

183

184

185

186

187

188

189

190

191

192

193

194

195

196

197

198

199

200

201

202

203

204

202. ПРИЛЕП — Двукръгов с герб в средата. ∅ на външния кръг 37.5 мм., ∅ на вътрешния кръг 27 мм. ОНРД — 12.4.1917 г., ОНКД — 15.8.1917 г. Цвят на употребяваните мастила: т. син (1917), виолетов (1917). Степен на рядкост — РР.
203. ПРИЛЕП — Еднокръгов с дата ∅ на кръга 29 мм. ОНРД — 6.12.1917 г. ОНКД — 5.5.1918 г. Цвят на употребяваните мастила: виолетов (1917, 1918), син (1918). Степен на рядкост — РР.
204. ПРИЛЕП — Кръгъл печат без ограничителна линия — датен. ∅ на кръга 26 мм. ОНРД 19.6.1917 г. Цвят на употребяваното мастило: виолетов (1917). Степен на рядкост — РР.
205. ПРИЩИНА — Трикръгов с герб в средата. ∅ на външния кръг 42 мм. ∅ на вътрешния кръг 29 мм. ОНРД — 27.8.1916 г., ОНКД — 3.9.1917 г. Цвят на употребяваните мастила: черен (1916, 1917), червен (1917). Степен на рядкост — РР.
206. ПРИЩИНА — Еднокръгов с дата. ∅ на кръга 29 мм. ОНРД — 4.7.1918 г. Цвят на употребяваното мастило: червен (1918). Степен на рядкост — РР.
207. ПРИЩИНА — Кръгъл датен печат без ограничителна линия. ∅ на кръга 27 мм. ОНРД 3.5.1918 г. Цвят на употребяваното мастило: виолетов (1918). Степен на рядкост — РР.
208. ПРОКУПЛЕ — Еднокръгов с дата. ∅ на кръга 29 мм. ОНРД — 3.2.1918 г. Цвят на употребяваното мастило: червен (1918). Степен на рядкост — РР.
209. ПРОКУПЛЕ — Двукръгов с герб в средата. ∅ на външния кръг 36 мм., ∅ на вътрешния кръг 25 мм. ОНРД — 21.6.1916 г., ОНКД — 4.7.1917 г. Цвят на употребяваните мастила: виолетов (1917, 1918), черен (1917, 1918). Степен на рядкост — РР.
210. ПРОВАДИЯ — Двукръгов с герб в средата. ∅ на външния кръг 30 мм. ∅ на вътрешния кръг 19 мм. ОНРД 24.9.1915 г., ОНКД — 13.6.1918 г. Цвят на употребяваните мастила: зелен (1917), виолетов (1916, 1917), т. син (1917), червен (1918). Степен на рядкост — Н.
211. ПРОВАДИЯ — Трикръгов с герб в средата. ∅ на външния (уплътнен) кръг 28 мм. ∅ на вътрешния кръг 16 мм. ОНРД — 25.5.1918 г., ОНКД — 30.8.1918 г. Цвят на употребяваното мастило: червен (1918). Степен на рядкост — Р.
212. ПРОВАДИЯ — Еднокръгов с дата. ∅ на кръга 29.5 мм. ОНРД — 28.11.1917 г., ОНКД — 17.8.1918 г. Цвят на употребяването мастило: син (1917, 1918). Степен на рядкост — Н.
213. РАДОВИШ — Негативен двукръгов печат с „Радовиш" в центъра. ∅ на външния кръг 32 мм. ∅ на вътрешния кръг 18.5 мм. ОНРД — 15.5.1917 г. Цвят на употребяваното мастило: черен (1917). Степен на рядкост — ИР.
214. РАДОМИР — Двукръгов с „прегледано" в средата. ∅ на външния кръг 37.5 мм., ∅ на вътрешния кръг 24.5 мм. ОНРД — 12.10.1915 г., ОНКД — 21.7.1917 г. Цвят на употребяваните мастила: черен (1915), т. син (1917). Степен на рядкост — Р.
215. РАДОМИР — Двукръгов с герб в средата. ∅ на външния кръг 36 мм., ∅ на вътрешния кръг 25 мм. ОНРД — 21.4.1916 г., ОНКД — 15.5.1918 г. Цвят на употребяваните мастила: черен (1916), червен (1918). Степен на рядкост — Р.
216. РАДОМИР — Еднокръгов с дата. ∅ на кръга 29 мм. ОНРД — 18.1.1918 г., ОНКД — [illegible]8.1918 г. Цвят на употребяваните мастила: черен (1918), червен (1918). Степен на рядкост — Н.
[illegible]7. РАЗГРАД — Двукръгов с герб в средата. ∅ на външния кръг 37 мм., ∅ на вътрешния кръг 27 мм. ОНРД — 25.10.1915 г., ОНКД 14.7.1917 г. Цвят на употребяваните мастила: син (1915), виолетов (1916, 1917), черен (1916). Степен на рядкост — Н.
218. РАЗГРАД — Двукръгов с „прегледано" в средата. ∅ на външния кръг 38 мм., ∅ на вътрешния кръг 26 мм. ОНРД — 22.12.1915 г. ОНКД — 26.11.1916 г. Цвят на употребяваното мастило: черен (1915, 1916). Степен на рядкост — Р.
219. РАЗГРАД — Еднокръгов с дата. ∅ на кръга 29 мм. ОНРД — 4.3.1918 г. ОНКД — 12.6.1918 г. Цвят на употребяваното мастило: червен (1918). Степен на рядкост — Н.
220. РУСЕ — Двуреден текстови печат с ограничителна рамка. Дължина на рамката 70 мм., височина — 20.5 мм. височина на буквите 3 мм. ОНРД — 23.12.1915 г., ОНКД — 30.7.1916 г. Цвят на употребяваните мастила: черен (1915), червен (1916). Степен на рядкост — РР.
221. РУСЕ — Двукръгов с герб в средата. ∅ на външния (уплътнен) кръг 39 мм. ∅ на вътрешния кръг 27 мм. ОНРД — 1.6.1916 г., ОНКД — 11.1.1918 г. Цвят на употребяваните мастила: зелен (1916, 1917), лилав (1916, 1917), син (1917), черен (1918). Степен на рядкост — Н.
222. РУСЕ — Еднокръгов с дата. ∅ на кръга 29 мм. ОНРД — 13.9.1917 г., ОНКД — 30.8.1918 г. Цвят на употребяваните мастила: зелен (1917), син (1917), червен (1917, 1918), черен (1917, 1918), виолетов (1918), винено червен (1918). Степен на рядкост — Н.
223. САМОКОВ — Двуреден текстови печат без ограничителна рамка. Дължина на набора 34 мм. Височина на буквите 2.5. мм. ОНРД — 24.11.1915 г., ОНКД — 21.4.1916 г. Цвят на употребяваното мастило. черен (1915, 1916). Степен на рядкост — РР.
224. САМОКОВ — Двукръгов с празен център. ∅ на външния кръг 43 мм., ∅ на вътрешния кръг 27 мм. ОНРД — 12.4.1917 г., ОНКД — 24.4.1917 г. Цвят на употребяваното мастило: черен (1917) Степен на рядкост — РР.

205

206

207

208

209

210

211

212

213

214

215

216

217

218

219

220

ПРѢГЛЕДАНО
РУСЕНСКА ВОЕННА ЦЕНЗУРА

221

222

223

Цензурна комисия
Самоковъ

224

225

226

227

228

229

230

231

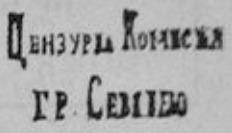
232

233

234

235

236

237

238

239

240

225. САМОКОВ — Трикръгов с герб в средата. ∅ на външния кръг 38 мм., ∅ на вътрешния кръг 27 мм. ОНРД — 21.2.1916 г., ОНКД — 21.8.1917 г. Цвят на употребяваните мастила: черен (1916), виолетов (1917), винено червен (1917). Степен на рядкост — Н.
226. САМОКОВ — Еднокръгов с дата. ∅ на кръга 29.5 мм. ОНРД — 27.4.1917 г., ОНКД — 3.8.1918 г. Цвят на употребяваните мастила: зелен (1918), син (1917), червен (1918).
227. СВИЛЕНАЦ — Трикръгов с герб в средата. ∅ на външния кръг 39 мм., ∅ на вътрешния кръг 27 мм. ОНРД — 23.6.1917 г., ОНКД — 17.9.1917 г. Цвят на употребяваното мастило: виолетов (1917). Степен на рядкост — Р.
228. СВИЛЕНАЦ — Еднокръгов с дата. ∅ на кръга 29 мм. ОНРД 26.10.1917 г., ОНКД — 4.6.1918 г. Цвят на употребяваното мастило: виолетов (1917, 1918), червен (1918). Степен на рядкост — РР.
229. СВИЛЕНГРАД — Двукръгов с герб в средата. ∅ на външния кръг 38 мм., ∅ на вътрешния кръг 27 мм. ОНРД — 9.4.1917 г. Цвят на употребяваното мастило: т. син (1917). Степен на рядкост — ИР.
230. СВИЛЕНГРАД — Еднокръгов с дата. ∅ на кръга 29 мм. ОНРД 2.5.1918 г., ОНКД — 15.5.1918 г. Цвят на употребяваното мастило: виолетов. Степен на рядкост — ;РР:
231. СВИЩОВ — Двукръгов със стар герб в средата. ∅ на външния кръг 40 мм., ∅ на вътрешния кръг 29 мм. ОНРД — 21.4.1916 г., ОНКД — 11.4.1918 г. Цвят на употребяваните мастила: черен (1916, 1917, 1918), виолетов (1916, 1918), т. син (1917), син (1917, 1918). Степен на рядкост — Н.
232. СВИЩОВ — двукръгов с герб в средата. ∅ на външния кръг 29 мм., ∅ на вътрешния кръг 22 мм. ОНРД 9.3.1917 г., ОНКД — 11.7.1917 г. Цвят на употребяваните мастила: виолет, т. син и черен (1917). Степен на рядкост — Р.
233. СВИЩОВ — Еднокръгов с дата. ∅ на кръга 29 мм. ОНРД — 2.12.1917 г. ОНКД — 5.8.1918 г. Цвят на употребяваните мастила: червен (1917), винено червен (1918), виолетов (1917, 1918), син (1918), т. син (1918). Степен на рядкост — Н.
234. СЕВЛИЕВО — Двуреден текстови печат без ограничителна линия. Дължина на набора 31 мм. Височина на буквите (без главните) 3 мм. за първия ред и 4 мм. за втория. ОНРД 30.6.1916 г. ОНКД — 4.8.1918 г. Цвят на употребяваното мастило: черен (1916, 1917, 1918). Степен на рядкост — Н.
235. СЕВЛИЕВО — Двукръгов със стар герб в средата. ∅ на външния кръг 39 мм. ∅ на вътрешния кръг 28 мм. ОНРД — 10.1.1917 г., ОНКД — 20.10.1917 г. Цвят на употребяваното мастило: черен (1917). Степен на рядкост — Н.
236. СЕВЛИЕВО — Еднокръгов с дата. ∅ на кръга 29 мм. ОНРД — 22.9.1917 г., ОНКД — 10.5.1918 г. Цвят на употребяваните мастила: червен (1917, 1918). Степен на рядкост — Н.
237. СИЛИСТРА — Двукръгов със стар герб в средата. ∅ на външния кръг 39 мм. ∅ на вътрешния кръг 28 мм. ОНРД — 17.8.1917 г., ОНКД — 20.5.1918 г. Цвят на употребяваните мастила: т. син (1917, 1918), синьозелен (1918). Степен на рядкост — РР.
238. СИЛИСТРА — Еднокръгов с дата. ∅ на кръга 29 мм. ОНРД — 2.1.1918 г., ОНКД — 18.5.1918 г. Цвят на употребяваните мастила: син, т. син и синьозелен (1918). Степен на рядкост — Р.
239. СКОПИЕ — Трикръгов с герб в средата. ∅ на външния кръг 42 мм., ∅ на вътрешния кръг 29 мм. ОНРД — 18.4.1916 г., ОНКД — 12.7.1916 г. Цвят на употребяваните мастила: черен, т. син (1916). Степен на рядкост — Н.
240. СКОПИЕ — Двукръгов с празен център. ∅ на външния кръг 31 мм. ∅ на вътрешния кръг 19 мм. ОНРД — 29.6.1916 г., ОНКД — 18.11.1917 г. Цвят на употребяваните мастила: лилав (1916), т. син (1916), червен (1917). Степен на рядкост — Н.
241. СКОПИЕ — Двукръгов с празен център и разделителен орнамент в „цензурна комисия". ∅ на външния кръг 30 мм. ∅ на вътрешния кръг 20 мм. ОНРД — 21.9.1917 г. Цвят на употребяваното мастило: черен (1916). Степен на рядкост — ИР.
242. СКОПИЕ — Еднокръгов с дата. ∅ на кръга 32.5 мм. ОНРД — 23.9.1917 г., ОНКД — 12.7.1918 г. Цвят на употребяваните мастила: т. син (1917), червен (1918), виолет (1918). Степен на рядкост — Н.
243. СКОПИЕ — Еднокръгов с дата. ∅ на кръга 29 мм. ОНРД — 30.11.1917 г. ОНКД — 4.9.1918 г. Цвят на употребяваните мастила: червен (1917, 1918), виолетов (1918). Степен на рядкост — Н.
244. СЛИВЕН — Двукръгов с герб в средата. ∅ на външния кръг (удебелен) 38 мм., ∅ на вътрешния кръг 27 мм. ОНРД — 20.5.1916 г., ОНКД — 1.8.1918 г. Цвят на употребяваните мастила: черен (1916, 1917), виолетов (1917), червен (1918). Степен на рядкост — Н.
245. СЛИВЕН — Еднокръгов с дата. ∅ на кръга 29 мм. ОНРД — 3.11.1917 г. ОНКД — 29.6.1918 г. Цвят на употребяваните мастила: червен (1917, 1918), цикламен (1918), виолетов (1918), син (1918). Степен на рядкост — Н.

241

242

243

244

245

246

247

248

249

250

251

252

246. СЛИВЕН — Кръгъл датен печат без ограничителна линия. ∅ на кръга 27 мм. ОНРД 5.6.1918 г. Цвят на употребяваното мастило: червен . Степен на рядкост — РР.
247. СОФИЯ — Двукръгов с герб в средата. ∅ на външния кръг 38 мм., ∅ на вътрешния кръг 27 мм. ОНРД — 3.12.1915 г., ОНКД — 25.8.1918 г. Цвят на употребяваните мастила: червен (1915, 1916, 1917, 1918), виолетов (1917), кафяво червен (1917). Степен на рядкост — Н.
248. СОФИЯ — Трикръгов с герб в средата. ∅ на външния кръг 38.5. мм., ∅ на вътрешния кръг 27 мм. ОНРД — 30.11.1915 г., ОНКД — 30.6.1918 г. Цвят на употребяваното мастило: червен (1915, 1916, 1917, 1918 г.). Степен на рядкост — Н.
249. СОФИЯ — Еднокръгов с дата. I тип (София с едри букви). ∅ на кръга 29 мм. ОНРД — 4.11.1917 г., ОНКД — 14.8.1918 г. Цвят на употребяваните мастила: червен (1917, 1918), виолетов (1917, 1918), винено червен (1918). Степен на рядкост — Н.
250. СОФИЯ — Еднокръгов с дата II тип (София с малки букви). ∅ на кръга 29 мм. ОНРД — 5.12.1917 г., ОНКД — 1.8.1918 г. Цвят на употребяваното мастило: червен (1917, 1918). Степен на рядкост — Н.
251. СОФИЯ — Еднокръгов машинен печат I тип. ∅ на кръга 25 мм. ОНРД — 12.2.1916 г., ОНКД — 6.1.1918 г. Цвят на употребяваните мастила: червен (1916, 1917, 1918), черен (1916, 1917, 1918), оранжев (1916, 1917), виолетов (1917). Степен на рядкост — Н.
252. СОФИЯ — Еднокръгов машинен печат II тип. ∅ на кръга 24 мм. ОНРД — 28.4.1916 г., ОНКД — 13.1.1918 г. Цвят на употребяваното мастило: червен (1916, 1917, 1918). Степен на рядкост — Р.
253. СОФЛУ — Трикръгов с герб в средата. ∅ на външния кръг 38 мм. ∅ на вътрешния кръг 27 мм. ОНРД — 23.7.1917 г. Цвят на употребеното мастило: червен. Степен на рядкост — ИР.
254. СОФЛУ — Еднокръгов с дата. ∅ на кръга 29 мм. ОНРД — 4.12.1917 г. Цвят на употребеното мастило: червен (1917). Степен на рядкост — РР.
255. СТАНИМАКА — Трикръгов с герб в средата. ∅ на външния кръг 39 мм. ∅ на вътрешния кръг 27 мм. ОНРД — 31.12.1915 г., ОНКД — 24.6.1917 г. Цвят на употребяваните мастила: син (1915, 1916, 1917), лилав (1916). Степен на рядкост — Н.
256. СТАНИМАКА — Еднокръгов с дата. ∅ на кръга 29 мм. ОНРД — 13.1.1918 г., ОНКД — 29.4.1918 г. Цвят на употребяваните мастила: червен (1918), виолетов (1918). Степен на рякост — Н.
257. СТАРА ЗАГОРА — Четиреден текстови печат без ограничителна рамка. Дължина на набора 33 мм. Височина на набора 18 мм. Височина на буквите от първия ред 4 мм., от втория ред — 2 мм. от третия и четвърти — редове — 3 мм. ОНРД — 17.12.1915 г., ОНКД — 30.8.1917 г. Цвят на употребяваното мастило: черен (1915, 1916, 1917, 1918). Степен на рядкост — Н.
258. СТАРА ЗАГОРА — Двукръгов с герб в средата. ∅ на външния кръг 38 мм., ∅ на вътрешния кръг 27 мм. ОНРД — 5.12.1915 г. ОНКД — 2.11.1917 г. Цвят на употребяваното мастило: черен (1915, 1916, 1917). Степен на рядкост — Н.
259. СТАРА ЗАГОРА — Трикръгов с герб в средата. ∅ на външния кръг 39 мм., ∅ на вътрешния кръг 27 мм. ОНРД — 1.3.1916 г., ОНКД — 5.11.1917 г. Цвят на употребяваното мастило: черен (1916, 1917). Степен на рядкост — Н.
260. СТАРА ЗАГОРА — Еднокръгов с дата. ∅ на кръга 29 мм. ОНРД — 5.1.1918 г., ОНКД — 2.7.1918 г. Цвят на употребяваното мастило: черен (1918). Степен на рядкост — Н.
261. СТРУМИЦА — Двуреден негативен печат. Дължина 37 мм., височина 15 мм. ОНРД — 21.6.1917 г. Цвят на употребеното мастило: черен (1917). Степен на рядкост — ИР.
262. СТРУМИЦА — Двукръгов с „прегледано" в средата. ∅ на външния кръг 37.5. мм., ∅ на вътрешния кръг 27 мм. ОНРД — 18.11.1916 г. ОНКД — 15.6.1917 г. Цвят на употребяваните мастила: син (1916), виолетов (1917). Степен на рядкост — Р.
263. СТРУМИЦА — Еднокръгов с дата. ∅ на кръга 29.5 мм. ОНРД — 12.2.1918 г., ОНКД — 9.5.1918 г. Цвят на употребяваното мастило. червен (1918). Степен на рядкост — Р.
264. ТАТАР ПАЗАРДЖИК — Трикръгов с герб в средата. ∅ на външния кръг 38 мм., ∅ на вътрешния кръг 26 мм. ОНРД — 5.1.1917 г., ОНКД — 2.10.1917 г. Цвят на употребяваните мастила: виолетов (1917), лилав (1917). Степен на рядкост — Р.
265. ТАТАР ПАЗАРДЖИК — Еднокръгов с дата. ∅ на кръга 29 мм. ОНРД — 9.7.1918 г. ОНКД — 29.7.1918 г. Цвят на употребяваното мастило: червен (1918). Степен на рядкост — Р.
266. ТЕТЕВЕН — Трикръгов със стар герб в средата. ∅ на външния кръг 37 мм., ∅ на вътрешния кръг 25 мм. ОНРД — 27.1.1916 г., ОНКД — 3.10.1917 г. Цвят на употребяваното мастило: черен (1916, 1917). Степен на рядкост — РР.
267. ТЕТЕВЕН — Еднокръгов с дата. ∅ на кръга 29 мм. ОНРД — 18.1.1918 г., ОНКД — 29.5.1918 г. Цвят на употребяваните мастила: червен (1918), винено червен (1918). Степен на рядкост — Р.

253

254

255

256

257

ПОЗВОЛЕНО
ОТЪ
ЦЕНЗОРАТА
гр Ст Загорл

258

259

260

261

ЦЕНЗУРНО БЮРО
Струмица

262

263

264

265

266

267

268

ЦЗ

269

270

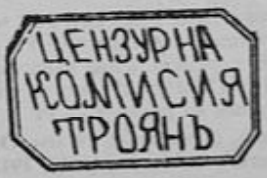
271

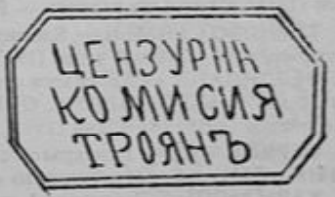
272

273

274

275

276

277

268. ТЕТЕВЕН — Личен печат на цензура Цветан Златев — „ЦЗ". ОНРД — 26.7.1917 г. Цвят на употребеното мастило: черен (1917). Степен на рядкост — РР.
269. ТЕТОВО — Двукръгов с герб в средата. ∅ на външния кръг 38.5. мм., ∅ на вътрешния кръг 27 мм. ОНРД — 2.6.1917 г., ОНКД — 15.12.1917 г. Цвят на употребяваното мастило: виолетов (1917). Степен на рядкост — Р.
270. ТЕТЕВО — Трикръгов с герб в средата. ∅ на външния кръг 40 мм., ∅ на вътрешния кръг 27 мм. ОНРП — 15.4.1916 г., ОНКП — 23.7.1917 г. Цвят на употребяваното мастило: виолетов (1916, 1917). Степен на рядкост — Р.
271. ТЕТОВО — Еднокръгов с дата. ∅ на кръга 29 мм. ОНРД — 30.10.1917 г., ОНКД 15.8.1918 г. Цвят на употребяваното мастило: виолетов (1917, 1918). Степен на рядкост — Р.
272. ТЕТОВО — Кръгъл датен печат без ограничителна линия. ∅ на кръга 26 мм. ОНРД — 19.1.1918 г. Цвят на употребяваното мастило: виолетов (1918). Степен на рядкост — РР.
273. ТРОЯН — Трireден текстови печат с ограничителна рамка под форма на октоедър. Дължина на рамката 46 мм., височина — 23 мм., височина на буквите 5 мм. ОНРД — 15.7.1916 г., ОНКД 24.8.1917 г. Цвят на употребяваните мастила: черен (1916), зелен (1917), син (1917), т. син (1917). Степен на рядкост — Р.
274. ТРОЯН — Трireден тестови печат, идентичен на №273. Размери: дължина 47 мм. височина 27 мм., височина на буквите 5 мм. ОНРД — 15.3.1916 г., ОНКД — 13.7.1917 г. Цвят на употребяваните мастила: черен (1916), зелен (1917), син (1917), т. син (1917). Степен на рядкост — Н.
275. ТРОЯН — Еднокръгов с дата. ∅ на кръга 29 мм. ОНРД — 9.1.1918 г., ОНКД — 23.7.1918 г. Цвят на употребяваното мастило: виолетов (1918), син (1918). Степен на рядкост — Р.
276. ТРЪН — Двукръгов с герб в средата. ∅ на външния кръг 40 мм., ∅ на вътрешния кръг 27 мм. ОНРД — 17.1.1917 г., ОНКД — 10.4.1917 г. Цвят на употребяваните мастила: т. син (1917), черен (1917). Степен на рядкост — Р.
277. ТРЪН — Еднокръгов с дата. ∅ на кръга 29 мм. ОНРД — 17.11.1917 г., ОНКД — 3.7.1918 г. Цвят на употребяваните мастила: син (1917, 1918), черен (1918). Степен на рядкост — Р.
278. ТУТРАКАН — Трикръгов с герб в средата. ∅ на външния кръг 39 мм., ∅ на вътрешния кръг 27 мм. ОНРД — 21.7.1917 г., ОНКД — 21.7.1918 г. Цвят на употребяваните мастила: черен (1917, 1918). виолетов (1918). Степен на рядкост — РР.
279. ТУТРАКАН — Еднокръгов с дата. ∅ на кръга 29 мм. ОНРД — 16.8.1917 г., ОНКД 3.4.1918 г. Цвят на употребяваното мастило: виолетов (1917, 1918). Степен на рядкост — РР.
280. ТЪРНОВО СЕЙМЕН — Двуреден текстови печат затворен в двойна рамка. Размери на рамката: дължина 56 мм., височина — 15 мм. ОНРД — 2.8.1916 г. Цвят на употребяваното мастило: черен (1916). Степен на рядкост — РР.
281. ТЪРНОВО СЕЙМЕН — Еднокръгов с дата. ∅ на кръга 29 мм. ОНРД — 2.8.1917 г. Цвят на употребяваното мастило: черен (1917). Степен на рядкост — РР.
282. ФЕРДИНАНД — Трикръгов с герб в средата. ∅ на външния кръг 37 мм., ∅ на вътрешния кръг 26 мм. ОНРД 10.10.1915 г., ОНКД — 12.8.1917 г. Цвят на употребяваните мастила: виолетов (1916), черен (1916, 1917), син (1915). Степен на рядкост — РР.
283. ФЕРДИНАНД — Еднокръгов с дата. ∅ на кръга 29 мм. ОНРД — 29.10.1917 г., ОНКД — 3.5.1918 г. Цвят на употребяваното мастило: виолетов (1917, 1918). Степен на рядкост — РР.
284. ХАРМАНЛИ — Двукръгов с „прегледано" в средата. ∅ на външния кръг 33 мм., ∅ на вътрешния кръг 21 мм. ОНРД — 5.1.1916 г., ОНКД 26.5.1918 г. Цвят на употребяваните мастила: черен (1916), син (1917, 1918). Степен на рядкост — Н.
285. ХАСКОВО — Еднокръгов с дата. ∅ на кръга 29 мм. ОНРД — 21.9.1917 т., ОНКД 3.8.1918 г. Цвят на употребяваните мастила: син (1917, 1918), червен (1918). Степен на рядкост — Н.
286. ХАСКОВО — Двукръгов със стар герб в средата (груба изработка). ∅ на външния кръг 34 мм. ∅ на вътрешния кръг 21.5 мм. ОНРД — 14.1.1916 г., ОНКД — 30.9.1917 г. Цвят на употребяваните мастила: черен (1916), т. син. (1917), виолетов (1917). Степен на рядкост — Н.
287. ХАСКОВО — Еднокръгов с дата. ∅ на кръга 29.5 мм. ОНРД — 26.10.1917 г., ОНКД 1.7.1918 г. Цвят на употребяваното мастило: червен (1917, 1918). Степен на рядкост — Н.
288. ЦАРЕВО СЕЛО — Трикръгов с герб в средата. ∅ на външния кръг 42 мм. ∅ на вътрешния кръг 29 мм. ОНРД — 26.8.1916 г., ОНКД, 7.5.1917 г. Цвят на употребяваното мастило: червен (1916, 1917), виолетов (1917). Степен на рядкост — РР.
289. ЦАРЕВО СЕЛО — Еднокръгов с дата. ∅ на кръга 29 мм. ОНРД — 5.6.1918 г. Цвят на употребяваното мастило: червен (1918). Степен на рядкост — РР.
290. ЦАРИБРОД — Двуреден текстови печат затворен в ограничителна линия. Дължина — 81 мм. ширина — 15 мм. ОНРД — 3.5.1916 г. Цвят на употребеното мастило: червен (1916). Степен на рядкост — ИР.

278

279

280

281

282

283

284

285

286

287

288

289

290

ПРЕГЛЕДАНО
ЦАРИБРОДСКА КОМИСИЯ

291

292

293

294

295

296

297

298

299

300

291. ЦАРИБРОД — Трикръгов с герб в средата. ∅ на външния кръг 38 мм., ∅ на вътрешния кръг 29 мм. ОНРД 23.6.1917 г., ОНКД — 17.12.1917 г. Цвят на употребяваното мастило: черен (1917). Степен на рядкост — Р.
292. ЦАРИБРОД — Еднокръгов с дата. ∅ на кръга 30 мм. ОНРД — 21.1.1918 г. ОНКД — 21.7.1918 г. Цвят на употребяваното мастило: червен (1918). Степен на рядкост — Р.
293. ЧИРПАН — Трикръгов с герб в средата. ∅ на външния кръг 38 мм., ∅ на вътрешния кръг 26 мм. ОНРД — 3.7.1917 г., ОНКД — 14.8.1917 г. Цвят на употребяваното мастило: виолетов (1917). Степен на рядкост — Р.
294. ЧИРПАН — Еднокръгов с дата. ∅ на кръга 29 мм. ОНРД — 16.9.1917 г., ОНКД 6.7.1918 г. Цвят на употребяваните мастила: червен (1917, 1918), виолетов (1917). Степен на рядкост — Р.
295. ЧЕРВЕН БРЯГ — Трикръгов с герб в средата. ∅ на външния кръг 36 мм. ∅ на вътрешния кръг 24 мм. ОНРД — 13.3.1917 г., ОНКД — 4.5.1917 г. Цвят на употребяваните мастила: т. син (1917), лилав (1917). Степен на рядкост — РР.
296. ГАРА ЧЕРВЕН БРЯГ — Еднокръгов с дата. ∅ на кръга 29 мм. ОНРД 12.6.1918 г., ОНКД — 18.7.1918 г. Цвят на употребяваните мастила: т. син (1918), виолетов (1918). Степен на рядкост — РР.
297. ЧЕПЕЛАРЕ — Двукръгов с герб в средата. ∅ на външния кръг 39 мм., ∅ на вътрешния кръг 28 мм. ОНРД 23.3.1916 г., Цвят на употребяваното мастило: черен (1916). Степен на рядкост — РР.
298. ШУМЕН — Двукръгов с герб в средата. ∅ на външния кръг 37 мм., ∅ на вътрешния кръг 26 мм. ОНРД — 24.12.1915 г. ОНКД — 21.8.1916 г. Цвят на употребяваните мастила: черен (1915, 1916), т. син. (1916). Степен на рядкост — Н.
299. ШУМЕН — Кръгъл цензурен печат без ограничителна линия с герб в средата. ∅ на кръга 35 мм. ОНРД — 25.7.1916 г. Цвят на употребяваното мастило: виолетов (1916, 1917), черен (1916). Степен на рядкост — Р.
300. ШУМЕН — Еднокръгов с дата. ∅ на кръга 30 мм. ОНРД — 6.1.1918 г., ОНКД — 27.4.1918 г. Цвят на употребяваните мастила: винено червен (1918), виолетов (1918). Степен на рядкост — Н.
301. ЩИП — Трикръгов с „прегледано" в средата. ∅ на външния кръг 34 мм. ∅ на вътрешния кръг 22 мм. ОНРД — 25.4.1917., ОНКД — 4.8.1917 г. Цвят на употребяваното мастило: черен (1917). Степен на рядкост — Р.
302. ЩИП — Трикръгов с „гр. Щип" в средата. ∅ на външния кръг 33 мм. ∅ на вътрешния кръг 21 мм. ОНРД — 2.6.1916 г. Цвят на употребяваното мастило: черен (1916). Степен на рядкост — РР.
303. ЩИП — Еднокръгов с дата. ∅ на кръга 29 мм. ОНРД — 3.9.1917 г., ОНКД — 5.7.1918 г. Цвят на употребяваните мастила: червен (1917, 1918), черен (1917), син (1918). Степен на рядкост — РР.
304. ЯМБОЛ — Двуреден текстови печат ограничен с рамка. Размер на рамката: дължина 38 мм. височина 11 мм. ОНРД 24.9.1915 г., ОНКД — 6.11.1917 г. Цвят на употребяваните мастила: черен (1915), син (1916), виолетов (1916), червен (1917), цикламен (1918). Степен на рядкост — Н.
305. ЯМБОЛ — Еднокръгов с дата. ∅ на кръга 29.5 мм. ОНРД — 1.2.1918 ОНКД — 17.7.1918 г. Цвят на употребяваното мастило: червен (1918). Степен на рядкост — Н.
306. ФЕРЕ — Еднокръгов с дата. ∅ на кръга 30 мм. ОНРД — 1.4.1918 г. ОНКД 25.4.1918 г. Цвят на употребяваното мастило: червен (1918). Степен на рядкост — РР.
307. ЦЕНЗУРНА ЛЕПЕНКА „ПРЕГЛЕДАНО СОФИЯ" — Трикръгова, ∅ на външния кръг 40 мм. ∅ на вътрешния кръг 27 мм. Употребявана за запечатване на затворени писма в Софийската цензура комисия. Степен на рядкост — Н.
308. ЦЕНЗУРНА ЛЕПЕНКА „ВОЕННА ЦЕНЗУРНА КОМИСИЯ" ∅ на външния кръг 40 мм. ∅ на вътрешния кръг 27 мм. Употребявана за запечатване на затворени писма в цялата страна. Степени на рядкост — Н.
309. ЦЕНЗУРНА ЛЕПЕНКА „ЩДА". ∅ на външния кръг 40 мм., ∅ на вътрешния кръг 27 мм. Употребявана в цензурните комисии в София и Щаба на действуващата армия. Степен на рядкост — Н.
310. ЦЕНЗУРНА СЕКЦИЯ Щ. Д. А. Цензурен печат употребяван в цензурната секция при щаба на действуващата армия. Служил е за подпечатване на кореспонденцията на военнослужащите към щаба на действуващата армия. Но е използуван и за подпечатване на кореспонденция проверявана в цензурната секция.
311. „ПРОВЕРЕНО" — цензурен печат, на който не е установено местоизползуването.

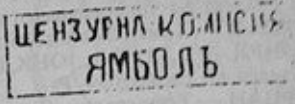
301

302

303

304

305

306

307

308

309

310

311

ПРОВѢРЕНО

д-р ДИМИТЪР КОЗАРОВ

ПАРИЖКО ИЗДАНИЕ НА МАРКИТЕ „МАЛЪК ЛЪВ“.

НАЧАЛНИ БЕЛЕЖКИ

Настъпи 1989 година. Настъпи времето за приетото от нашата поредица „Филателия" честуване-изследване на стогодишнини на българските марки. Сега е редът на „Малък лъв". Неговото първо издание е отпечатано в Париж и използуването му започва през 1889 г. За последен път марки „Малък лъв" са отпечатвани в София през 1901 година. Имаме време да се занимаем последователно през настъпващото десетилетие и с всички останали отпечатвания на „Малкия лъв". В публикуваните изследвания върху предишния марков период сборникът „Филателия" даде от 1983 до 1986 г. достатъчно материал за разсъждения върху марките от типа „Голям лъв" и „За доплащане". Достатъчно за разсъждения, от които очакваме теоретични и практически изводи за нашето по-нататъшно поведение: да търсим ли още, или да не търсим? Да се мъчим ли да постигнем сами до историческата истина, или да чакаме случаят да ни поднесе наготово знанията за това вековно минало?

„Малкият лъв" е също епоха в българската пощенска и филателна история. Основната й, непрекъснатата, част е от 1889 до 1901 г. След това, през 1909—1910 г. се появяват за кратко време надпечатки върху „Малък лъв", а през 1916 г. прелита над Европа и последната сянка на Скопската надпечатка. През първите 13 години от съществуването си „Малкият лъв" само веднаж усеща конкуренцията на новопоявили се марки — през 1896 г., от серията „2-ри февруари". Началото на Парижкото издание също не е на равно и чисто място. Всички марки от типа „Голям лъв" още са в употреба и остатъците им се топят полека до общото им, с „Малък лъв", демонетизиране на 30.IX.1901 г. Този спокоен и улегнал стил на издаване и употреба на пощенски марки според реалната нужда от тях за пощенски цели дава пряко отражение върху т. н. „издания" на „Малкия лъв". Сега вече ще трябва да защитя употребата на тези кавички: В таблицата за поръчките на отделни стойности на „Малък лъв" в течение на годините няма и намек за оформяне на групи марки, която да се противопоставя на първото, Парижкото издание. То единствено се противопоставя на епохата преди него, то замества „Голямия лъв", а всички „издания" следващи пред деветдесетте години само поддържат съществуването на „Малкия лъв", а не го заменят. Разделени от неравни периоди, включващи ту едни, ту други номинални стойности, различни по тираж, но никога спекулативни, тези „издания" по вида на отпечатването, по хартия, лепило и перфорация точно отразяват техническите, технологични и потребителски особености на своето време. Те не отразяват ничия страст, ничий търговски интерес и могат да служат за пример на безропотно служене на пощенската функция, основната функция на пощенските марки. За тези „издания" има достатъчно основания да твърдим, че са създавани с помощта на оригиналните парижки матрици, донесени в България от Г. Златарски. И ако трябва да ги наричаме някак без кавички, то мога да предложа само терминът „допечатвания". Марките „Малък лъв" не са някакъв особено успех на гравьорското дело и на българската филателия. Те са резултат на ариергарден бой с настъпващата следваща епоха

на монархическия портрет. Те са и така бледи в сравнение с празничното великолепие на сантимовите марки, че днес ние не можем да намерим нито разумни, нито естетически основания, за да оправдаем появата на „Малкия лъв". Но логиката на историческото не винаги се подчинява на логиката на рационалното, още по-малко на логиката на красивото.

Във „Филателия'89" се включват само изследвания на Парижкото издание. И тези изследвания не са доведени до край, и те повдигат повече въпроси, отколкото са намерените удовлетворителни отговори. Имам доброто чувство, че казвам всичко, каквото зная до сега и не доброто чувство, че има неща, които остават зад една тънка завеса от недоброжелателство и корист.

СИСТЕМНО ОПИСАНИЕ НА ПАРИЖКОТО ИЗДАНИЕ НА ПОРЕДИЦАТА „МАЛЪК ЛЪВ“

Приемам в най-общи линии системното описание на поредицата „Серпантини“ направено от Здравко Торнев в неговото изследване, публикувано във „Филателия'84“. Особеностите на „Серпентините“ са дали възможност на Торнев да изгражда подробностите на системното описание в нужната му посока. Особеностите на „Малкия лъв“ не дават основание да се използуват тези подробности. Затова многократно ще се отклонявам от вече използуваната схема. Номерацията на разделите и техните по-малки части е само за „Малкия лъв“ и тя не бива да се сравнява с предишни описания, нито да се използува за други издания, също така богати на тиражи и отклонения.

I. ТЕХНИЧЕСКА ИНФОРМАЦИЯ

1. ПОВОД ЗА ИЗДАВАНЕТО — изчерпване на повечето стойности от предишните издания. Пощенската администрация достатъчно рано е предвидила настъпващата ситуация и е направила нужното от своя страна. Че нейните действия са били своевременни и ефикасни, се доказва от липсата на надпечатки върху стойности от „Големия лъв“ през времето около появата на „Малкия лъв“.
2. ПРЕДНАЗНАЧЕНИЕ — редовни пощенски марки.
3. СЛУЖЕБНИ ДЕЙСТВИЯ ЗА СЪЗДАВАНЕТО ИМ. През 1887 г. Главното Телеграфо-пощенско Управление е било в системата на Министерството на Външните Дела и Изповеданията. То е подало Доклад №11802 до своето Министерство, придружен с образци за бъдещите марки. За това какви са били тези образци могат само да разкажа, но не и да ги покажа. Това е едно правоъгълно картонче, 12 см високо и 10 см широко, отлепено от някакъв документ. На гърба му е написано: „Одобрен от Съвета в заседанието му от 10/11/87 Протокол №70“ и подпис: Д. Горанов, 17/11/87. На лицевата страна има четири образци за марки, нарисувани с цветни тушове. Най-отгоре има надпис „Образец 3“. Първият образец (горе, ляво) е отбелязан с буква „а“ и е подпечатан с печата на Министерския Съвет на Княжество България. Четвъртият образец (долу, дясно) е отбелязан с буква „б“, но не е подпечатан. Цветът на образците отговаря на цвета на по-късно появилите се марки от съответните стойности: горе ляво — 25 ст., синя, горе дясно — 10 ст., розова, долу ляво — 30 ст., кафява и долу дясно — 50 ст., сиво-зелена. Графически най-близо до окончателното оформление на марките е подпечатаният образец, горе ляво, 25 ст., синя. В овала около „Малък лъв“ лъва има фон с друг цвят. Ето графичните особености на този образец:
1. Двойна рамка — външна дебела и вътрешна тънка.
2. Дъгообразна рамка с надпис с позитивни букви „БЪЛГАРСКА ПОЩА“.
3. Под тази дъга, в малък овал, е изправен коронован лъв в ход наляво.

4. Лъвът е с много астенични пропорции.
5. Лъвът е с по четири пръста и на четирите си крака.
6. Под елипсата в цветен осмоъгълник има негативни цифри „25".
7. Под осмоъгълника в хоризонтална цветна лента има с негативни букви „СТОТИНКИ".
8. Двете горни ъглови полета отделени от дъгата на „БЪЛГАРСКА ПОЩА" са запълнени с разклонени стилизирани линии.
9. Встрани от стойността и елипсата с лъва има симетрично разположени хилави лаврови клонки с дребни листа.
10. Фонът между тях е напъстрен с точки.

В Централния Държавен Исторически Архив (ЦДИА), във фонда на Министерския Съвет се намери „Протокол на Заседанието на Министерский Съвет от 10 Ноември 1887 г. №70", в който е записано:

„Заседанието се откри часът на 5 след пладне. Присъствуваха: С. Стамболов, министър-председател и министър на вътрешните дела, д-р Г. Странски, министър на просвещението, Г. Д. Начевич, министър на финансиите, К. Стоилов, министър на правосъдието и полковник С. Муткуров, министър на войната

Слушаха:

I. ...

III. Докладът от Министерството на Външните Дела и Изповед, от 27/10 87 год. №6645; Постановиха: Пощенските марки да се отпечатат според приложеният към Докладът от Главното Телеграфопощенско Управление под №11802 образец №3".

Този архивен документ потвърждава надписа на гърба на картончето с образците. Датата 17.11.1887 г. на заверката на образците от Д. Горанов дава вероятно ход на следващи служебни действия по отпечатването на марките, за които ние още нищо не знаем. До времето на писмата на Георги Златарски остава една година... В това време Постановлението на Министерския Съвет трябва да е било изпълнено. От кого? Някой трябва да е написал писмо до Финансовото ведомство, то трябва да е взело решение за поръчка на марките в чужбина (вероятно след безуспешна преписка с нашата Държавна печатница). Трябва да е имало заповед за командироването на чиновника от Министерството на Финансите, геологът Георги Златарски, там, където може да се отпечатат тези марки. Досега такива документи не са намерени.

В бр. 11 на сп. „Филателен преглед" от 1960 г. Д. Николов за пръв път публикува части от двете писма (от ноември и декември 1888 г.) на Г. Златарски до Г. Я. Кирков. От тогава те на няколко пъти бяха използувани за обосноваване на различни, понякога противоположни хипотези. Време е тези писма да бъдат публикувани в оригинал, защото даже и прочитането им от различни лица е различно. Аз ще направя само своите изводи от тях, в сравнение с образците №3 и с пробите и окончателно изработените и употребявани марки.

През 1985 г., в бр. 9 на сп. „Филателен преглед" Андрей Пенчев публикува откъс от писмо на Г. Златарски до Министъра на финансите от 2/14 януари 1889 г., където отново става дума за бъдещите пощенски марки. В необработения архив на БАН има още едно писмо на Г. Златарски до Г. Я. Кирков от края на януари 1889 г.

В писмата на Г. Златарски до Г. Я. Кирков има изразено и негово мнение защо не са печатани марките в България. Тези писма са писани до Г. Кирков във Виена и затова Златарски си позволява да пише така, както не би писал в България... „Имаше едно време една мисъл да се печатат бандеролите и други каквото

се можеше долу в София в Държ. Печатница, но моя Министър (Г. Д. Начевич, б. а.) отхвърли това, като се изказа много зле за Тулешкова. Аз съм имал щастието да чуя това. Той не може да го търпи и поиска веднаж да го очисти, но Стамболов се препречи и не даде да се отчислява".

Явно е, че Кирков не харесва също Тулешкова, че Златарски е с Кирков и че те двамата не са стамболовисти. Начевич не е имал доверие в Тулешков и не е даже започнал разговори за отпечатване на новите марки и бандеролите в софийската Държавна печатница. Но дали всичко е било толкава субективно и дали Златарски е знаел всичко за това, какво се прави в М-вото на финансите?

Още... „Истина е, че Министерството е поръчало бандероли и пощенски марки в Европата. Истина е, че мене натовариха с наблюдението на тези работи, макар и мимо моята воля. Чиновник съм и трябва да се повиновявам на началството. Изучавах въпроса във Виена, изучавах го в Париж. Явих резултатите на Министерството. Решиха да отдадем бандеролите във Виенската Щаатсдрюкерай, а пощенските марки в Парижката Емпримери Насионал. Сичките преписки, всичките инструкции, всичките главоболия по тези въпроси възложени са на мене. Като да не стигаха главоболията с монетите". (Г. Златарски има за главно седалище Брюксел, където секат монети за Българското княжество, а само ходи до Париж, за да надзирава отпечатването на марките).

И още... „Пощенските марки са изменени много. Те ще бъдат в две бои. Формата запазвам същия. Хартията ще бъде бяла, а не като на френските и белгийските. Лева е поизменен малко и недотам хиералдически, както са го рисували до сега, надея се ще го удобрите като го видите. За да имате една идея, тука Ви давам един крокй твърде изящно рисуван. Матрисите и клишетата ще бъдат наши и всичкото ще струва наполовина колкото ни струваха в Россия. Точната сметка не мога Ви дада по настоящем, както не мога Ви дада и рисунък за тях защото го проводих в Министерството. Но обещавам Ви щом се сдобия да Ви проводя"...

Статутът на Златарски е пределно ясен — той е натоварен да провежда на място мнението на своето Министерство на финансиите като негов чиновник. Той знае, че не е художник и се шегува със своя „кроки". А истински „Рисунък" не може да му прати, защото го е проводил в Министерството... Какво излиза? Министерството, което е уж изпратило в Париж известният „Образец №3" сега получава от Париж такъв „Рисунък", какъвто няма вече у Златарски.

Ето този „Рисунък" е това, което е направено в Париж въз основа на „Образец №3". Ето този рисунък е послужил за основа на гравьорската работа преди печатането на марките. Защо да не се съгласим с историческото и технологично мислене? Защо лозунгите да са по-приемливи от правдата? И защо е нуждо да се търси „на щат" ли са били Саж и Мушон, или са работили „на парче". Техни са ръцете, с които са направени проекта и гравюрата на марките „Малък лъв". Историческите основания са в това, че френските марки „Мир и търговия", известни още като „тип Саж", запълват епохата във френското маркоиздаване от 1876 г. до 1906 г. Те се печатат в същата Емпримери Насионал. Техен художник е Жюл-Огюст Саж, а гравьор — Луи-Йожен Мушон. Тези марки имат множество отпечатвания през различни години от този дълъг период, също така интересни за колекционерите. Технологичните основания са в разликите между „Образец №3" и реалните марки „Малък лъв", които разлики се оказват и приликите между „Малък лъв" и френските марки „тип Саж". Всички изменения на „Образец №3", които са станали под надзора на Г. Златарски в Париж приближават българските

марки до френските не по смисъл, а по похват, по авторски почерк. Запазването на формата на марките, отменянето на фона около лъва, измененията на образа на лъва („не дотам хиералдически"!) са станали по нареждане или съгласие на Златарски. Но едва ли той е наредил да се махне по един пръст от лапите на лъва от „Образец №3"... Едва ли той е променил осмоъгълника със цифрите за стойността да стане изправен правоъгълник с пропорциите на съответния елемент във френските марки „тип Саж"... Едва ли той е поместил този правоъгълник в портик с колони завършващи с трапецовидни капители и архитрав с перли отгоре, както е в типа „Саж". Едва ли той е променил краищата на лентата, в която стои надписът „стотинки" и в които краища са зашифровани авторски знаци в четири от стойностите — 1, 5, 10 и 30 ст... Едва ли той е уплътнил орнаментите в горните ъгли на марката... Едва ли той е направил лавровите клонки да избуят от двете страни на портика и цифрите... Едва ли той е сменил фона на точки с линиране, което има същия брой линии на единица дължина, както фонът на марките тип „Саж"...

Такова разглеждане на „Образец №3", марките „Малък лъв" и марките „Мир и търговия" не може да не доведе всеки непредубеден изследовател до заключението, че Саж и Мушон имат отношение към създаването на българските марки наречени „Малък лъв", отпечатани в Париж, в „Емпримери Насионал" през 1888—1889 г. Но ние вече имаме реални основания да твърдим, че процесът на това създаване не е двустепенен: проект — гравюра, а тристепенен: образец-проект-гравюра. Такъв начин на мислене ще ни помогне може би и при нашите разсъждения за създаването на „Сантимите". При тях също има документи за изпращането на „Образец" от България в Петербург, също има данни за действия по намаляването на този образец до размера на текущите руски марки. Да се надяваме, че историята и технологията ще продължават да ни учат, и ние ще искаме да се учим от тях...

4. ПЕЧАТАНЕ: Защо е избрана Емпримери Насионал в Париж за място на отпечатването на новите марки? След абдикацията на княз Александър Батемберг отношенията между България и Русия се влошават за дълги години. Това обяснява политически защо новите марки не се печатат пак в Русия. А обяснението защо те се печатат в Париж е икономическо. То не дава възможност дори на тежненията на Фердинанд към Австро—Унгария да се появят и да бъде предпочетена Виена. В писмата на Златарски цифрите са категорични. Така категорично те са подействували и в Министерството на финансите. Зад цифрите има и още една икономическа и техническа добавка — да се придобият възможности за по-нататъшна самостоятелност в маркоиздаването. „Матрисите, поансоните и клишетата ще бъдат наши" — пише Златарски. С оглед на това Министерството на финансите се съгласява и на отпечатването на всички 10 стойности, а не само на тези 4—5 стойности, от които е имало непосредствена нужда. Интересно е да се узнае при какви остатъчни количества марки служителите на Финансите и на Пощите са решили, че вече е време да се печатат нови марки. Това ще даде и една по-ясна за всички обосновка за късното появяване на употреба на другите стойности на „Малкия лъв", които не се е налагало веднага да се отпечатат. За сега късното начало на употребата на марките от 1, 2, 3, 30 и 50 ст. стои недоказано, или дава възможност за странни интерпретации.

4.1. Печатна техника. При отпечатването на „Малък лъв" в Париж е била използувана типографска техника. Клишетата са били набрани в две крила от 15 реда по 12 клишета (2 × 180 = 360 марки в лист). Отгоре и отдолу на листа има по една

широка лента с цвета на марката, а от ляво и дясно, на височината на деветия ред отгоре, има кръстче с цвета на марката, което е пробито в средата при гумиране на хартията. Следи от печатането са и хоризонталните линии от уплътняване на мастилото или от отслабване на натиска. Такива линии могат да се срещнат на всяка височина в полето на марката.

4.2. Перфорация. Листовете от марки са перфорирани след гумирането им. При пробиването на хартията наслоеното лепило се е разкъсвало заедно с нея. Много рядко се срещат кръгчета от дупчиците, върху които също има лепило. Краищата на листовете не са равномерно гумирани, редките негативни отпечатъци се намират и върху измити марки.

Перфорирането е гребеновидно. Гребените са се предвижвали последователно от горната страна на листа към долната. Те са перфорирали наведнаж горната страна на марките от един ред и вертикалните страни на всички марки от този ред, едновременно и в двете крила на листа. Гребенът е много дълъг и дава видими промени от единия до другия му край, които на отделни марки не може да се определят като изменение на успоредността на страните. Още по-явни ефекти се получават от разлики в стъпката на преместване на гребена надолу по листа. При увеличаване на стъпката форматът на марките от горния ред става по-висок, като най-долните разстояния между две дупчици от перфорацията стават по-големи. При разкъсване на марките една от друга най-долните зъби на страничните стени на марката стават по-дебели.

Компенсирането на такова изместване води до по-нисък формат на марките от последния „горен" ред, които получават и по-тънки долни странични зъбчета след разкъсване. Големите отмествания в една или друга насока могат да застъпят или пропуснат разстояние повече от един зъб, да прекарат перфорацията през отпечатаното поле на марката или през долната марка. Така са се получили много ниски и много високи марки. В последните може да се види между двете отпечатани полета неназъбеното разстояние между горната и долна марка. Отместването на листа — встрани, дава друга причина на децентровката на марките — с преминаване на вертикалната перфорация през изображението и с неперфорирана междина между две съседни марки плюс част от изображението на съседната марка. Едновременното неправилно отместване на гребена надолу и встрани дава много широка гама от децентровки на отделните марки. Едно статистическо изследване на големи количества клеймовани марки от различните стойности дава представа за различната точност на изработването им.

За да се оцени тази точност беше създадена система за измерване на разстоянията между перфорацията и изображението на марката. Марките „Малък лъв" имат бяло поле между дъното на дупчиците на перфорацията и рамката на изображението от порядъка на 1 мм. Измервахме разликите в ширината на белите полета от двете срещуположни страни на марката — ляво и дясно, а също горе и долу. Ако разликата не надминаваше 0,2 мм марката се отбелязваше в графата „Центровани" (нулева зона, нулев сектор). Ако разликата беше 0,2—0,4 мм, то марката е децентрирана от I зона, от 0,4—0,6 мм — II зона, от 0,6—0,8 мм — III зона, от 0,8—1,0 мм — IV зона (и в широкото поле на марката се появява рамката на съседната марка). В V зона могат да се поставят марки с части от изображението на съседната марка. Такава количествено определена скала може да се сравнява с други шестстепенни скали на децентровка, които се използуват в някои чужди каталози за търговски нужди (лошо центрованите марки струват по-евтино). В тази система на измерване се предлага децентровката да се отчита

и по сектори. Тези от марките които имат по-широки полета отгоре и от ляво принадлежат на сектор 1; само отгоре — сектор 2, отгоре и от дясно — сектор 3, само от дясно — сектор 4, отдолу и от дясно — сектор 5, само отдолу — сектор 6, отдолу и от ляво — сектор 7 и само от дясно — сектор 8. Допусна се едно опростяване: ако марката е децентрирана не еднакво в двете направления, тя се поставя в зоната на по-голямото отместване. Така всеки отделен екземпляр може да се постави в съответната зона и сектор. Установените разлики в децентровката на отделните стойности на Парижкото издание на „Малкия лъв" се основават на измервания на стотици марки от всяка стойност. За нагледното им сравняване се използуваха следните процедури:

Изходните данни от измерванията на всяка марка се събираха в секторно и зонално разчертани таблици. От там числените данни се подреждаха в обикновени таблици по сектори и зони. Можеше да се установи процента на добре центрираните марки от всяка стойност. Можеше да се определи степента на децентриране на стойностите сравнително, според зоната, до която най-много достига разпределението. Особено интересна се оказа асиметрията на децентрирането според секторите. Въз основа на тези данни се създаде централна диаграма с осем лъча, подобна на „розата на ветровете". В тази централна диаграма, колкото е по-дълъг един лъч (представящ съответния сектор), толкова по-висока степен на децентриране е била установена за тази марка в този сектор. Колкото е по-дебел този лъч, толкова по-често са се срещали марки с този тип децентровка.

Марките от Парижкото издание могат да се разделят условно в три групи: добре центрирани — 2, 15, 25 ст.; средно децентрирани — 1, 3, 10 ст.; силно децентрирани — 5, 30, 50 ст., 1 лв. Най-силно децентрираната марка е тази от 5 ст. Тя се е появила в пощите първа, последвана от стойността 1 лв., също от групата на силно децентрираните стойности. Януарското писмо на Златарски сочи, че тези две стойности са приготвени най-напред за изпращане, защото от тях имало най-належаща нужда. Не е ли тяхната децентровка пряк израз на тази спешност, в която е протичала изработката им? Ето една точка в която еднозначно се изказват архивните документи, изучаването на пощенските клейма и проучването на пощенските марки. Тези данни взети заедно разколебават решително доверието в каталожните данни за началната дата на използуването на Парижкото издание.

Перфорацията на марките от Парижкото издание е смесена: 13 1/2 хоризонтално и 13 1/4 вертикално. Заради това, че е гребеновидно, всички марки перфорирани от едно и също място на гребена (т. е. в колони от по 15 марки) трябва да бъдат еднакво перфорирани отгоре и от двете си страни. Според различната ширина на най-долния зъб на вертикалните страни на марката и различното отместване на долния ред на перфорацията встрани могат да възникнат разлики (в измерването на вертикалната перфорация по брой на зъби в 2 см) и в мястото на зъбите в долната страна на марката спрямо горната страна. При идеално центрованите марки те трябва да имат, както и „сантимовите", във всеки ъгъл по една четвъртинка от дупчица, която да разделя хоризонталните от вертикалните страни съвсем симетрично. Появата на ъглови зъби е възможно само в долния край на марките при силно отместване на следващия удар на гребена встрани. Броят на дупчиците по хоризонтала от ъгъл до ъгъл е 13, а по вертикала — 17. Съответно на това отделената от листа марка има 12 зъба по хоризонтала и 16 зъба по вертикала. Докато броят на зъбите по хоризонтала не може да се мени, броят на зъбите по вертикала може да бъде намален, ако перфорацията бъде застъпена при следващия, с по-малко отместване, удар на гребена. Увеличението

на броя на зъбите по вертикала не е възможно — ако следващият удар на гребена дойде след по-голямо от нужното отместване — само последният най-долен зъб на марката става по-широк.

Ако следващият удар на гребена дойде без изместване по вертикала, но с леко изместване по хоризонтала, зъбите на хоризонталните страни стават много тънки, а дупките между тях — много широки; зъбите на хоризонталните страни стават много дълги. Това е един от примерите на т. н. „диагонално перфориране".

И една последна особеност на перфорацията, която не се вижда на отделна марка или на марки от средата на крилата. В двата края на всеки хоризонтален ред има по една дупчица в повече, която попада вляво и вдясно от първата и последната марка на реда, в бялото поле около двете крила на листа.

4.3. Тираж. Общият тираж на марките „Малък лъв", които са били поръчани през 1888 г. в Емпримери Насионал, е бил 23 000 000 по данни на Г. Златарски. По един милион са били тези, които не се е налагало веднага да се употребят. Кръглите числа, разбира се, не се делят точно на 360 (колкото са марките в един лист). Едва ли са се предавали от печатницата на М-вото на финансите и части от листове, за да се получи кръглото число. Освен това големите тиражи трябва да ни накарат и да не се тревожим като филателисти от разликите в публикуваните данни. Много точните числа започват да имат значение при предаването на количествата марки от М-вото на финансиите на Главното Телеграфо-пощенско Управление — тогава марките се броят до една и сметките се правят до стотинка. Съобразно публикуваните таблици тиражите на отделните стойности на Парижкото издание са както следва:

1 ст.	—	1 036 000
2 ст.	—	1 000 000
3 ст.	—	1 000 000
5 ст.	—	10 041 650
10 ст.	—	999 357
15 ст.	—	1 000 000
25 ст.	—	1 000 000
30 ст.	—	3 996 360
50 ст.	—	2 000 160
1 лв.	—	1 000 980

От Парижкото издание на „Малък лъв" впоследствие са били надпечатвани стойностите 30 и 50 ст. Марката от 30 ст. е била надпечатвана два пъти — през 1892 г. е превърната в марка от 15 ст. с тираж 1 000 000 и през 1909 г. в марка от 5 ст. с тираж 408 000. Това означава, че от началния тираж на марката трябва да се намали 1 408 000. Крайният тираж на 30 ст. „Малък лъв" остава 2 588 360. Марката от 50 ст. също е била надпечатвана два пъти — през 1901 г. е превърната в марка от 10 ст. с тираж 239 000 и през 1909 г. — в марка от 10 ст. с тираж 260 000. Началният тираж на марката е намален общо с 599 000. Крайният тираж на 50 ст. „Малък лъв" остава 1 401 160.

Общото количество отпечатани марки от Парижкото издание според публикуваните таблици е 23 076 487. Намалението от надпечатванията е общо 3 989 520. Крайният общ тираж на това издание остава 19 086 967. Число трудно за запомняне...

4.4. Хартия. Хартията на марките „Малък лъв" от Парижкото издание е определена от Г. Златарски като бяла. Вероятно тогава това е било така. Още повече,

че Златарски сравнява хартията не по отенъци, а в сравнение с оцветената хартия на френските и белгийските марки от същото това време. За нуждите на съвременния филателист такова определение от една страна е непълно, от друга страна вече е невероятно. Стоте години и присъствието на лепило върху хартията и различните условия на съхранение на неупотребените и употребени марки са дали такова отражение върху цвета на хартията, че само третирани с избелващи препарати марки (т. е. нежелани екземпляри) биха могли да потвърдят такова определение. Хартията на сега достъпните марки е сивкаво жълта, по-светла или по-тъмна, понякога дори кафеникава. Класическото твърдение, че тази хартия е гладка, вече може да се оспорва от представените ни от Петър П. Петров екземпляри с хоризонтални или наклонени успоредни линии. Тези линии, които бяха наречени „верже", не се дължат на воден знак, т. е. не са по-прозрачни участъци от еднакво дебела хартия. Те са редуващи се ивици от по-тънка и до дебела хартия. Такива участъци от линиране могат да се намерят и върху части от една марка. Досега не са намерени по-големи от една марка повърхности с такова линиране (чифтове, карета и т. н.). Една хипотеза за техния произход се свързва с възможността хартията за печат да не е била гладка по цялата си повърхност, а на интервали от обиколката на каландъра, на който е била изработвана, да има петна от набраздяване заради негладкост на единия валяк.

Дебелината на хартията на Парижкото издание не е една и съща за всички стойности и за целия им тираж. Най-добре това може да се види на марките от 5 ст., които са с най-голям тираж. Според микрометричните измервания на Петър П. Петров, представени и в неговия изложбен експонат, тази дебелина варира от 0,05 мм до 0,035 мм. По-голямата част от тиража на 50 ст. е на по-тънка хартия, отколкото по-голямата част от марките от 1 лв.

Качеството на хартията се оценява като добро. Но в нея можат да се срещнат груби частици (които обикновено се наричат „чужди тела") изпъкващи от лицевата или от гръбната страна. Около такива издутини отпечатъкът на марката може да бъде непълен. Много често те са наравно с повърхността и се откриват по блестящата си повърхност. При по-голямо увеличение се вижда, че това са късчета сламки. За тях не може да се каже, че са чужди на хартията тела, но излиза, че целулозната маса не е била съвсем фино смляна.

5. СЮЖЕТ Основното в една пощенска марка е смисловата част — надписите, които я определят от коя страна е марката, числата и думите определящи нейната стойност. Изобразителната страна на марката включва образи и символи. Свързващите елементи оформят цялостта на марката. За нуждите на изследването на дефектите в изображението на марката трябва да има системно разделяне на всички негови елементи. За „Малкия лъв" ще употребяваме следното схематично деление:

1. Рамка — дебела и тънка
2. Надпис БЪЛГАРСКА ПОЩА и дъгообразната му рамка.
3. Стойността с цифри, правоъгълникът, в който тя е вписана, и портикът, в който е поместен правоъгълникът
4. Надпис СТОТИНКА, СТОТИНКИ и ЛЕВЪ в рамката му
5. Гербовият лъв и рамката-овал — дебела и тънка
6. Горни ъглови полета — ляво и дясно
7. Лаврови клонки и листа — в ляво и дясно
8. Други свързващи елементи:

8а. Тънка линия между 7 от ляво и 7 от дясно, между 2 и 5
8б. Тънка линия между 7 от ляво и 6 от ляво
8в. Тънка линия между 7 от дясно и 6 от дясно

II. ПОЩЕНСКА ИНФОРМАЦИЯ

1. Дати на валидиране на отделните стойности. Както в каталозите, така и в статиите върху „Малкия лъв", съществуват дати, които се опровергават една друга. На много места се повтаря датата 15.XII.1889 г. като начало на употребата на цялата поредица А в колекциите на българските и чужди филателисти се забелязва едно категорично разделение. От една страна марките от 5 ст. и 1 лв. се показват с дати на клеймата и преди тази дата. От друга страна няма нито една марка от другите стойности, която да носи каквато и да е дата от 1889 г., дори след 15.XII.1889 г. В една статия на Б. Георгиев в сп. „Наша Родина" се разискваше филателна заявка на чужд филателист за „новоизлязлата" марка от една стотинка от януари 1893 г. Затова тук ще се опитам да дам една таблица за намерените от мен или от други български филателисти най-ранни дати за употребата на Парижкото издание на „Малкия лъв" и станциите, от които тези марки са били изпратени. Границите на употреба могат само да бъдат разширявани при нови находки, тоест показаните тук дати може да не са най-ранни.

1 ст. — 21.01.1893 г., Пловдив
2 ст. — 27.05.1894 г., Пловдив
3 ст. — 10.11.1895 г., София
5 ст. — 04.02.1889 г., Разград
10 ст. — 09.04.1890 г., София
15 ст. — 10.01.1891 г., София
25 ст. — 12.01.1891 г., София
30 ст. — 26.08.1890 г., Търново
50 ст. — 30.01.1892 г., София
1 лв. — 05.05.1889 г., София

2. Стойности на отделните пощенски услуги. Най-доброто справочно пособие са изследванията на Г. Гочев дадени като приложение на сп. „Филателен преглед" от 1987 г.

2. Дата на изваждане от употреба на изданието. Всички издадени пощенски марки от Освобождението през 1879 г. са били валидни за пощенска употреба заедно с новопоявилия се „Малък лъв". За първи път в България ограничение на валидността на едно издание се прилага по отношение на поредицата „2^{ра} февруари" валидирана на тази дата през 1896 г. Във всички места, където е писано за това, се твърди, че тези марки са били в употреба до края на същата година. Но и през следващия януари на 1897 г. те са били интензивно употребявани и то не само в отделни станции. За втори път демонетизация на българските пощенски марки се прави при въвеждането на новата серия марки с лика на монарха, на 1.10.1901 г. Всички марки, които са били в употреба до тогава (редовните марки, а не тези за доплащане!) са били изтеглени от пощенските станции и заменени с новите. Разбира се, че и това разпореждане не е било абсолютно строго спазено. Има материали, които показват, че във Варна са продължили да употребяват и през октомври 1901 г. марки от 5 ст. от последното Софийско допечатване на „Малък лъв" (1901 г.). Срещат се единични екземпляри клеймовани пред ноември и декември 1901 г. и дори през 1902 г.

III. ФИЛАТЕЛНА ИНФОРМАЦИЯ

1. Название Периодът на началото на употребата на „Малък лъв" е и период на зараждане на организираното филателно движение в България. Термините, които българските „тимброфили" употребяват, се изграждат постепенно. Дълго време те наричат „Малкия лъв" съвсем неангажиращо „новите марки", „марките от новата направа", „сегашните марки". Особена похвала ще заслужи онзи изследовател на пощенската ни история,който докаже най-ранната употреба на сегашното им име, както и хората и обстоятелствата, свързани с тази кръщавка. Едно може да се каже отсега — който е казал „Малък лъв", той е казал и „Голям лъв". И двата типа марки имат един кръстник, защото са елементи от едно противопоставяне. Този, който е доловил противопоставянето на гербовия лъв по размери, той е изразил и това свое виждане в двойката названия.

2. Каталожно отразяване на поредицата. Поредните номера на отделните стойности на Парижкото издание на „Малък лъв" в различните български и чуждестранни каталози зависят от виждането на създателите на тези каталози върху предишния период на нашето маркоиздаване. Заради някоя излишна или уместна буква „а" към някоя разновидност, заради признаването или непризнаването на някое издание, номерацията на „Малкия лъв" може да започне по-рано или по-късно в реда на целите числа.

БЪЛГ	ИВЕР	МИХЕЛ	ЦУМЩ
31—40	28—37	28—37	28—37

3. Хронологичен раздел. „Малък лъв" принадлежи на българската класика. Класика във филателията не е едновременно протичащо време в различните страни. Докато в „големите", т. е. стари във филателно отношение страни, класиката свършва преди началото на нашето маркоиздаване, в по-късно освободените държави тя започва след свършването на нашия класически период. Това се признава например по отношение на Чехословакия и Полша. Що се касае до освободилите се след Втората световна война страни, мненията се противопоставят. Едни настояват, а други не искат и да чуят за прилагането на този термин към първите им издания. Спрямо „Малкия лъв" някои наши филателисти проявяват странно отношение, което издава ниско самочувствие. Те го „събират", „признават", „търсят" и т. н. само до 1900 г! Следващата, последната от непрекъснатата му употреба, била от XX век и не можела да бъде „класика".

4. Тематична насоченост. За какви колекции и експонати могат да се използуват марките „Малък лъв"? Това зависи както от техните собствени качества, така и от времето и начина на употреба. Схематично това може да се представи така:

4.1. Генерални колекции България
4.2. Специализирани колекции
4.2.1. По издание
4.2.2. По употреба
4.2.3. По отклонения в съставките
4.2.3.1. По хартия
4.2.3.2. По гравюра
4.2.3.3. По цветове
4.2.3.4. По перфорация и т. н.
4.3. Проучвателни колекции
4.3.1. Пощенска история
4.3.2. Краезнание
4.3.3. Полиграфска техника

4.4. Тематични колекции
4.4.1. Хералдика (гербов лъв)
4.4.2. Фауна (лъв)
4.4.3. Флора (лавър)

5. Разновидности. Парижкото издание на „Малък лъв" се намира в процес на изучаване повече от половин век. Това не пречи на различни поколения изследователи да намират все нови и нови особености в тези марки. Не бих искал някой днес и да се обяви краят на изследванията. Достигналото до каталозите като разновидност и получило заради това по-висока емоционална и парична оценка, е само част от богатството различия, които могат да бъдат намерени в марките „Малък лъв". Нека да започнем по реда на техническите възможности за възникване на тези разновидности.

5.1. Проби. В добрите колекции „България — класика" винаги има и проби от „Малък лъв". Най-добре те са били показвани в експоната на д-р Теодор Попов. Отпечатани са на същата хартия, както и основното издание, но не са назъбени. Едни от тях са едноцветни, а други — двуцветни, като са опитвани различни съчетания от основна част на марката и фон в елипсата около лъва. Стойностите, които са означени на тях, са 2, 5 и 50 ст. Пробите от 5 стотинки се оказват най-много на брой. Основният им цвят е като на редовните марки, зелен, но с червен фон в елипсата около лъва. Центровката на този фон не е много добра и освен неправилния цветови контраст (червеното е много по-плътно от зеленото) образът на гербовия лъв се деформира от отместения фон. Принадлежността на клишетата, от които е произведена пробата от 5 ст. към редовните клишета на марката се потвърждава от авторския знак — счупената в ляво и долу лява удължена елипса на лентата с надписа „стотинки". Общият брой на разновидностите на пробите е 45. Ето и списък на едноцветните и двуцветни проби от 2, 5 и 50 ст.:

Едноцветни:

2. ст.: виолетова, сива, кафява, зелена, розова, оранжева, сивосиня, тъмно кафява, синьозелена, червена, жълта, тъмно жълта

5 ст.: виолетова, сива, кафява, зелена, кармин, оранжева, индиго, тъмно виолетова, тъмно зелена, тъмно карминена

50 ст.: сива

Двуцветни (основен цвят/фон)

2 ст.: Виолетова/розов, сива/жълт, кафява/сив, зелена/розов, розова/сивосин, оранжева/зелен, сивосиня/червен, тъмно кафява/керемиден, зелена/светло кафяв, червена/син, жълта/сив, тъмно жълта/сив.

5 ст.: виолетова/червен, сива/розов, кафява/розов, зелена/червен, кармин/розов, оранжева/розов, индиго/розов, тъмно виолетова/розов, тъмно зелена/розов, тъмно карминена/розов.

5.2. Образци. От Парижкото издание на „Малък лъв" са известни неупотребени екземпляри от всичките десет стойности, нормално перфорирани, с черна надпечатка SPESIME (спесиман). Това са марки от редовното издание, което по правило са изпращани от печатницата до заявителя, за да си каже мнението, преди да е отпечатан целия тираж. Какви количества от спесиманите на Парижкото издание са били създадени, кому са изпратени и как са се появили у филателистите не е известно. От запазените документи и писма не може да се определи, дали те въобще са съществували. Тъй като такива екземпляри не са намирани в официални архиви и в пощенския музей, то произходът им може да се утвърждава

само от логиката, че би трябвало да ги има. Още повече, че подобна, но виолетова и диагонална, надпечатка съществува върху стойността от 5 стотинки, заедно с подобна върху марка от 10 стотинки „Голям лъв" (!). Двете марки са на брийфщюк (кръстовка от гърба на плик) и са клеймовани с клеймо „Казанлък". Едва ли някой смята, че в ЭЗГБ са могли да употребяват еднакъв надпис за образец с Националната печатница в Париж. Освен това „образците" не са могли да бъдат употребявани за франкиране на пощенски пратки. Затова виолетовата диагонална надпечатка „спесиман" е явно фалшива. Но това не потвърждава истинността на хоризонталния черен надпис с латиница...

5.3. Редовно издание. В този раздел трябва да се повтори това, което е включено в „Специализирания каталог-справочник" на българските пощенски марки, част I (1879—1944), издаден като приложение на сп. „Филателен преглед" 1985—1986 г. Там „Малък лъв" е разработен много широко но в значителна степен по старата схема на виждане върху неговото деление по издания:

I. Парижко издание. (1889—1891). Типографски печат, Национална печатница — Париж, Франция. Хартия — сивкава до светла, средно дебела. Перфорация гребеновидна 13 1/4:13 1/2. Листове по 360 (2 × 180/12 × 15).

31 I 1 ст. — лилава
32 I 2 ст. — сива
33 I 3 ст. — кафява (?) (кестенява)
34 I 5 ст. — зелена
35 I 10 ст. — розова
36 I 15 ст. — оранжева
37 I 25 ст. — сиво (?) синя
38 30 ст. — кафява
39 50 ст. — синьозелена
40 1 лв. — керемиденочервена

5.4. Отклонения в изданието

5.4.1. Отклонения в хартията. Освен намерената от Петър П. Петров разновидност, наречена „верже", други особености не са установени със сигурност. Всички отклонения на цвета на хартията към тъмните нюанси на жълтото и светлите нюанси на кафявото са свързани и с много голяма крехкост на хартията, а понякога и с частична промяна на цвета на изображението. Изглежда, че те се дължат на допълнителни вредни въздействия върху марката.

5.4.2. Отклонения в лепилото. Някои крайни марки от листовете могат само частично да са гумирани. В такива случаи е добре са останат свързани с перфорацията си към края на бялото поле на листа. Вторичният характер на такова гумиране може да се установи по обикновения начин.

5.4.3. Отклонения при отпечатването. Преди да разгледаме многобройните графични особености на отделни марки, намиращи се на определена позиция в листа и които се повтарят все на това място в целия тираж, би трябвало да изясним някои графични особености на отделните стойности, които ги различават една от друга. Има такива съвсем нормални смислови особености като единственото число на „стотинки" в марката от една стотинка и думата „левъ" на марката от един лев, които не се повтарят в другите стойности. Но внимателното изучаване на големи количества марки открива в краищата на полето за надписа за монетната единица малки, но повтарящи се за всяка стойност дефекти. Както е известно, лентата с надписа в ляво и дясно завършва с една вертикална, силно изтеглена елипса, достигаща до вътрешната тънка рамка, В лявата и дясна елипса на четири

от марките на Парижкото издание се намират постоянно съществуващи дефекти:
1. Лявата елипса на марката от 1 ст. е разцепена отгоре. Двата останали края на дъгичката са повдигнати нагоре и са твърде близо един до друг, затова силно намастилените отпечатъци на марката могат да носят и затворена отгоре елипса, на която обаче личи това повдигане нагоре на двете части на дъгичката.
2. Същата лява елипса на марката от 5 ст. е счупена от ляво и долу. Дефектът е толкова широк, че не е можал да бъде запълнен и при най-плътните отпечатъци. Заедно с това буквата „О" от надписа „стОтинки" е с малък дефект отдолу — малко зелена боя се вмъква в негативната лента на буквата.
3. Дясната елипса на надписа на марката от 10 ст. е разцепена отгоре, доста по-широко отколкото лявата елипса на марката от 1 ст. Извънредно рядко може да се намери марка от 10 ст. със затворена отгоре дясна елипса.
4. Марката от 30 ст., вътре в дясната елипса на надписа „стотинки" има една допълнителна кафява точка, повече в долната част, която често е чертица или петно, сливащо се с различни точки от долната част на елипсата. Освен това, отляво, между тънката рамка и полето на лавровите листа, има една или две тънки вертикални чертици, долната — по-дълга.

Тези четири „дефекти" са съсредоточени главно в части от изображението, които не са били предвидени в изпратения от София „Образец №3". Те са били измислени и гравирани в Париж. Тези „дефекти" се намират в не привличащи вниманието допълнителни части от изображението, долу и встрани, не носещи смислова натовареност. Те могат да бъдат авторски знаци, ако не на художника, то на гравьора, който последен има думата при оформянето на марката. На двуцветната проба от 5 ст. (зелена/червен), която съществува в най-големи количества, също така съвсем ясно се вижда счупването на лявата елипса вляво долу.

В още две марки от Парижкото издание на „Малкия лъв" се намират особености в гравюрата, които могат да ги отличат от всички други стойности. Те не са „дефекти", както четирите предишни примера, но също са стабилни показатели:

5. В марката от 15 ст. оранжевата точка в левия капител на портика около цифрите е по-малка от дясната и се намира на ниво над правоъгълника с цифрите.
6. В марката от 25 ст. синята точка в левия капител на портика около цифрите е по-голяма отдясната, продълговата е и нейният долен край е под нивото на горния край на правоъгълника с цифрите.

В още две марки от Парижкото издание на „Малък лъв" има отклонения, които могат да ги отличат от другите стойности, но които не са стабилни показатели — може да ги има, но може и да отсъствуват в голяма част от марките от същата стойност:
7. В марката от 2 ст. долната част от вертикалната чертица на буквата „Ъ" в надписа „БЪлгарска поща" може (но не винаги!) да бъде много по-бледа от останалата част на марката, дори да не се вижда. Тогава затвореният контур в буквата „Ъ" се отваря.
8. В марката от 3 ст. триъгълното бяло поле, вътре в буквата „А" от надписа „БългАрска поща", може да е наклонено наляво и буквата да е като разкривена от това. Също така може буквата „О" от надписа „стОтинки" да не е с равномерни очертания, а от ляво и долу да бъде стеснена, като притисната отляво навътре.

Тези две последни особености се намират в смислово натоварени елементи на изображението. Проследяването на съдбата на всички графични отклонения в „Малък лъв" от Парижкото издание дава много интересен материал за разсъжде-

ния. „Издания“ или „допечатвания“ са марките „Малък лъв“ печатани във Виена и София. Само стойностите от 30 ст., 50 ст. и 1 лв. не са отпечатвани отново. Малките стойности — 1, 2, 3, 5, 10, 15 и 25 ст. са отпечатвани от един до пет пъти през различни периоди и в различни количества. Сравняването им със съответните стойности от Парижкото издание показва приемствеността на тези особености, които не са били в смислово натоварените елементи на изображението, както първите три „авторски знака“, така и разликите в големината и разположението на точките в капителите, се запазват във всички следващи отпечатвания, не разпознати и не отстранени от персонала на другите печатници — виенската и софийската. Колкото до дефектите в смисловите елементи, повечето от тях са били отстранени още при първата среща на печатарите с предадените им материали — матрици и поансони. Новите клишета на марките от 2 и 3 ст. са с поправени букви. Само марката от 5 ст. претърпява три „издания“, докато се забележи дефекта в буквата „О“. Чак през 1901 г. този дефект се поправя, при това се допуска нов дефект в дясната вертикална част на дебелата рамка, но „авторския знак“ от Париж в лявата елипса си остава до края неразпознат и не поправен...

Целият живот на „Малкия лъв“ доказва истинността на думите на Г. Златарски, че... „матрисите и поансоните ще бъдат наши“. Само клишетата не са могли да издържат на тежката си съдба и са се възраждали всеки път наново от старите матрици. В това можем да търсим всички отлики между марките от отделните допечатвания през различните години и различните печатници. Технологичните процеси възприети от различните школи могат да дадат разлики както в общите размери на клишетата, така и в плътността на отпечатъка. Тези разлики в печатната форма се допълнят от разлики в краските, употребявани в различните печатници. Като имаме предвид, че и хартията също има значение за крайния резултат от печатането за учудване са не разликите, а приликите между отделните допечатвания на „Малкия лъв“. Изглежда, че само клишетата за таксовите знаци на пощенските карти от типа „Малък лъв“ от 5 ст. са изработени така, че нямат авторски знаци на марките от Парижкото издание.

5.4.4. Разлики в клишетата. Сега вече ще става дума за такива разлики в клишетата от една стойност на марката, които съществуват заедно на един лист и се повтарят на всеки следващ лист на същото място. За да се установи със сигурност това са нужни цели листове, и то не един. За Парижкото издание има решителни трудности в това отношение. Само стойността от 1 лв. е известна в един цял лист. Цели листове от 30 и 50 ст. могат да се реконструират от големи блокове с надпечатки от 1909 г. За останалите стойности блокове по-големи от карета са много редки. Затова, като съзнаваме, колко е трудна задачата, ще се опитаме да опишем без определяне на мястото им в листа само тези особености на клишетата, които се срещат в повече от един екземпляр, имат пълна еднаквост и не могат да бъдат обяснени по друг начин. Подробното изследване на Парижкото издание на „Малкия лъв“ показа, че непълноти на отпечатъка могат да възникнат и когато намастиляването на печатната форма е слабо, а повърхността на хартията не е гладка. Излишъци от мастило, от друга страна, могат да заеднат в някои много тесни места на клишето. Тогава на „бели“ места на марките могат да се появят цветни участъци, не предвидени за оцветяване. Тези места се оцветяват и на следващите листове от марки, до окончателното обиране на мастилото. Обикновено това не е точно повторение, очертанията на излишното петно ще се различават и плътността на краската ще е друга.

Ще опишем разликите в клишетата по реда на стойностите.

1 СТОТИНКА

1. Точка в долната дебела рамка 1
2. Задебеляване на дясната елипса на 4
3. Прекъсване на 8в

2 СТОТИНКИ

1. Назъбване на горната дебела рамка 1

3 СТОТИНКИ

1. Дефект на горната дебела рамка 1
2. Дефект на долната дебела рамка 1
3. Назъбване на горната дебела рамка 1
4. Прекъсване на горната тънка рамка 1
5. Прекъсване на долната тънка рамка 1
6. Дефекти в правоъгълника 3
7. Точка в линията 8а
8. Точка след опашката на лъва 5, и точка в линията 8в

5 СТОТИНКИ

1. Дефекти в долната част на 7
2. Много фино линиране на 7
3. Сливане на отделни места на линиите в 7
4. Пълно сливане на линиите в 7 — плътен фон
5. Плътен фон и запълнена буква „А" от „пощА" — 2
6. Счупване през правоъгълника 3 и цифрата „5"
7. Както в №6, но и дефекти в правоъгълника зад цифрата
8. Както в №7, но и счупване в 8а и тънкия овал на 5
9. Както в №8, но и прекъсване на буква „Щ" от „поЩа" — 2
10. Плътна грива на лъва
11. Както №10, но и запълнена буква „А" от „пощА"
12. Както №11, но и запълнена буква „А" от „българскА"
13. Както №12, но и плътен фон
14. Счупена корона на лъва
15. Обърната запетайка срещу лявата предна лапа на лъва — 5
16. Задебелена буква „А" от думата „бългАрска" — 2
17. Запетайка между буквите „С" и „К" от думата „българСКа" — 2
18. Буква „Щ" от „поЩа" слята с рамката на надписа —2
19. Дефект на третата чертица на „Щ"
20. Дефект на рамката над „Щ"
21. Дефект на рамката над „Щ"
21. Прекъсване на долната дебела рамка 1
22. Дефекти в правоъгълника с цифрата „5" — от ляво
23. Като №22, но от дясно
24. Като №22 и 23, но от двете страни на цифрата

10 СТОТИНКИ

1. Счупване на горната дебела рамка 1
2. Отворена отдолу буква „Б" от думата „Българска" — 2
3. Дефект в средата на нулата от стойността — 3
4. Счупена линия 8а
5. Точка в цифрата „1" на стойността — 3
6. Дефекти в буквата „С" от надписа „Стотинки"
7. Дефект в буквата „Т" от надписаа „сТотинки"
8. Дефект в буквата „Н" от надписа „стотиНки"
9. Дефект в буквата „И" от надписа „стотинкИ"

15 СТОТИНКИ

1. Дефект на буква „Щ" от „поЩа" и дефекти в сентата на „стотинки"
2. Дефект в буквата „А" от „пощА" и дефект в буквата „И" от „стотИнки"
3. Дефект в буквата „Н" от „стотиНки"
4. Дефект в буквата „И" от „стотинкИ"

25 СТОТИНКИ

1. Изтъняване на рамката на надписа под буквата „Щ" — 2

30 СТОТИНКИ

1. Дефект на буквата „Г" в думата „бълГарска" — 2
2. Точка на буквата „А" от думата „българскА" — 2
3. Прекъсване в рамката на 2 под буквата „К" — 2
4. Прекъсване на рамката на 2 над буквата „А" — от „българскА" — 2
5. Дефект в буквата „О" от думата „пОща" — 2
6. Дефект в буквата „Щ" — от думата „поЩа" — 2
7. Дефект (точка) в буквата „А" от думата „пощА" — 2
8. Дефект (чертичка) над буквата „А" от думата „пощА" — 2

50 СТОТИНКИ

1. Чертица между тънката и дебела рамка в долния десен ъгъл — 1
2. Както в №1, но в счупване на долната дебела рамка — 1
3. Счупване на дясната дебела рамка — 1
4. Дефект на долната дебела рамка — 1
5. Дефект на буква „Л" (като Л) на думата „бЪлгарска" — 2
6. Точка над буква „С" от думата „българСка" — 2
7. Точка в цифрата „5" от стойността — 3

8. Дефекти в правоъгълника с цифрите — 3
9. Чертичка над цифрата „5" — 3
10. Чертичка вдясно от правоъгълника с цифрите — 3
11. Счупване на дебелата елипса около лъва на 12 часа — 5
12. Същото като №11, но на 2 часа — 5
13. Чертица в цифрата „0" — 3
14. Чертица зад цифрата „О" — 3
15. Дефект в буква „Т" от надписа „стоТинки" — 4
16. Дефект в буква „И" от „стотинИки" — 4
18. Дефект в буква „Н" от „стотиНки" — 4
19. Счупване на рамката под буква „Щ" от „поЩа" — 2

1 ЛЕВ
1. Дефект на буква „К" от думата „българсКа" — 2
2. Дефект на буква „К" (липса на дясната горна част) от „българсКа"
3. Дефект в правоъгълника с цифрите —3
4. Прекъсвания на триъгълничетата в двата края на лентата с „левъ"

(Цифрите след описанието са номерата на елементите на изображението така като са подредени в раздел I.5. СЮЖЕТ.

5.4.5. Разлики в цвета. Всички стойности от Парижкото издание на „Малък лъв" могат да имат поне три градации на цвета си: освен една средна интензивност, марките могат да бъдат и по-светли и по-тъмни. Това обаче не ги разделя рязко, защото има примери на множество междинни отенъци. Само в марките от 5 ст. има една група марки, които рязко се отличават. Те не само са по-ярко зелени, но и отпечатъците им са по-плътни, включително до по-често запълване на бели части от изображението, в букви и между близки линии. Като се има предвид големия тираж на марката от 5 ст. би могло да се предполага, че тези марки са част от едно отделно допечатване на стойността, която е трябвало първа да влезе в употреба. Четливите дати върху тези „жабешко зелени" марки не дават възможност те да се ограничат по време на употреба, но все пак се срещат по-често в началото на деветдесетте години.

Вътре в изображението на една марка разлики в цвета могат да се появят поради хоризонталните линии, които минават на различна височина през образа. Те биват по-светли от основния цвят, по-тъмни (и тогава са много тънки), или тъмни, заградени от две бледи ивици. В марките от 15 ст. тъмните линии създават илюзията, че са от червена краска и се забелязват по-лесно. Още веднаж искам да изтъкна, че белите междини никога не са зацапани от краска по цялата дължина на дефекта.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ, КОЕТО МОЖЕ ДА СЕ ЧЕТЕ И КАТО РЕЗЮМЕ.

В това изследване на Парижкото издание на „Малък лъв" въз основа на реален марков материал, документи от архивите, статистическа обработка на цифрови данни и на логичното им съпоставяне и обсъждане се стигна до някои нови твърдения, които искам накратко да припомня и да формулирам по-решително:

1. Министерският Съвет на Княжество България в заседанието си от 10.11.1887 г. с Протокол №70 взема решение да бъдат издадени нови пощенски марки съобразно представения и одобрен на заседанието Образец №3.
2. Този Образец №3 е представен с доклад №11802 на Главното Телеграфо-пощенско Управление към М-вото на Външните дела и изповеданията; за сега не е известно кой е неговия автор.

3. Образец №3 има графични особености, които го различават от предишните марки от типа „Голям лъв"; главната особеност е по-малкия размер на гербовия лъв.
4. Човекът, който е натоварен да осъществи решението на МС е служител на М-вото на Финансиите — Георги Златарски (а не както е било отбелязвано досега — Никола), геолог, бъдещ член-кореспондент на БАН.
5. След поръчката на марките в парижката „Емпримери Насионал" Георги Златарски изпраща в М-вото на Финансиите „Рисунък" на тези марки, за да бъде одобрен.
6. Крайният резултат от поръчката — готовите пощенски марки — се различава от използувания Образец №3.

7. Всички разлики, които са се появили спрямо Образец №3 всъщност са прилики с действуващите по това време френски пощенски марки от типа „Мир и търговия", наречени още „тип Саж". Техни автори са художникът Саж и гравьорът Мушон. Приликите между „Малък лъв" и „тип Саж" не са в смисъла на изображението, а в това, което се нарича авторски почерк. Заключението ми е, че именно Саж и Мушон са създали въз основа на Образец №3 този „Рисунък", който е трябвало да бъде одобряван в М-вото на Финансиите в София. Следователно, процесът на създаването на марките се оказва тристепенен: Образец №3 — Проект (Рисунъкът!) — Тираж.
8. В повечето от стойностите на марките създадени в Париж се намират дребни, но системни и постоянни белези, скрити в графични елементи без смислова натовареност, които белези могат да се сметнат за авторски знаци.
9. Тези авторски знаци се намират и във всички следващи „издания" на същите стойности във Виена и София.
10. Тези авторски знаци доказват, че матриците и поансоните за марките отпечатани в Париж наистина са били донесени в България съобразно с намеренията на Георги Златарски.
11. Тези авторски знаци указват, че следващите „издания" не са самостоятелни,

а са само допечатвания, чиито особености не могат да им осигурят ранга на отделни издания.
12. Това твърдение е в пълно съгласие с данните от таблицата за поръчките на отделни стойности от тези марки, които са били отпечатвани според нуждите на Пощите през следващите 12 години.
13. Предложена е система за оценка на децентровката на марките, която включва освен степента, още и направлението на децентровката. Въз основа на статистическо изследване на марки се установява, че най-нужните и най-рано доставени марки са и най-тежко децентровани.
14. Обяснени са различните формати на марките — нисък и висок.
15. Предлага се едно обяснение за малкия брой на марките отпечатани на хартия „верже".
16. Дава се схематично деление на изображението на марката, за да се улесни изучаването му с подробности.
17. Описват се някои отклонения в отпечатването на марките описани съобразно с това схематично делени.
18. Дават се първи дати за употребата на отделните стойности, които са намерени на реален пътувал материал и които могат да бъдат различни от приетите от каталозите дати на валидиране на „Малък лъв". Особено важно е намирането на клейма с ранни дати от пролетта на 1889 г. върху стойносттите от 5 ст. и 1 лв., които са били изпратени най-рано от Париж.
19. Интересните особености на епохата на „Малкия лъв", които толкова много ни привличат и ни ангажират да я изучим основно, не бива да ни заблуждават, че се касае за особен успех на българското маркоиздаване. Напротив, ще повторя, че това е ариергардно сражение на българския гербов символ с образа на монарха.
20. Пастелните тонове и неярката фактура на изображението правят повърхността на марките „Малък лъв" много удобно поле за проява на елементите на друго филателно увлечение: изучаването на пощенската история чрез клеймата на пощенските станции, т. н. „маркофилия". — Клеймата на българските пощенски станции личат много добре върху марките „Малък лъв" и дават възможност този 13 годишен период на пощенска дейност да бъде документиран по-ярко и пълно, отколкото предшествуващия период.

* * *

Накрая искам още веднъж да изтъкна незавършеността на изследването на Парижкото издание на „Малък лъв". Всъщност трябва да сме благодарни, че още има какво да се прави. И бъдещите изследователи ще бъдат по-малко обидени, че нещо е било направено преди тях... И сборниците „Филателия" с индекси от деветдесетте години ще има с какво да се запълват... И всички ние, българските филателисти ще продължаваме да се чувствуваме заедно в една обща дейност.

Нер. Библиотека [illegible]

Пловдив [illegible]

[illegible]

Любезний Баи Киркове,

Ще ме извинишь дето не ви отговорих веднага. Претрупан съм с официални работи; не ми остават свободни часове да си отдъхна.

Следующите сега:

Получихме сме 23 милиона [illegible] марки, които ние от вчера от 10 вила. Тове правихме за да имаме [illegible] от вчера. Ота един [illegible], от друга [illegible], следъ нуждае.

За [illegible] не вчера [illegible] ще [illegible] ще заплатим, защото [illegible], [illegible] и главницата [illegible] тамам 12,398 лева. Ако [illegible] да [illegible] само за [illegible] и главницата Киркова, които ще [illegible] в Виена, — ще [illegible] за 10-ят вила 533.25.

80

Приликите между "Малък лъв" и "Тип Сах" не са в смисъла на изображението, а в това, което се нарича авторски почерк..., вик стр. 87.

Двуцветните проби от 5 стотинки се оказват най-много на брой..., вик стр. 81.

При увеличаване на стъпката, форматът на марките от горния ред става по-висок..., вик стр.75.

Компенсирането на такова изместване води до по-нисък формат на марките от последния "горен" ред..., вик стр. 75.

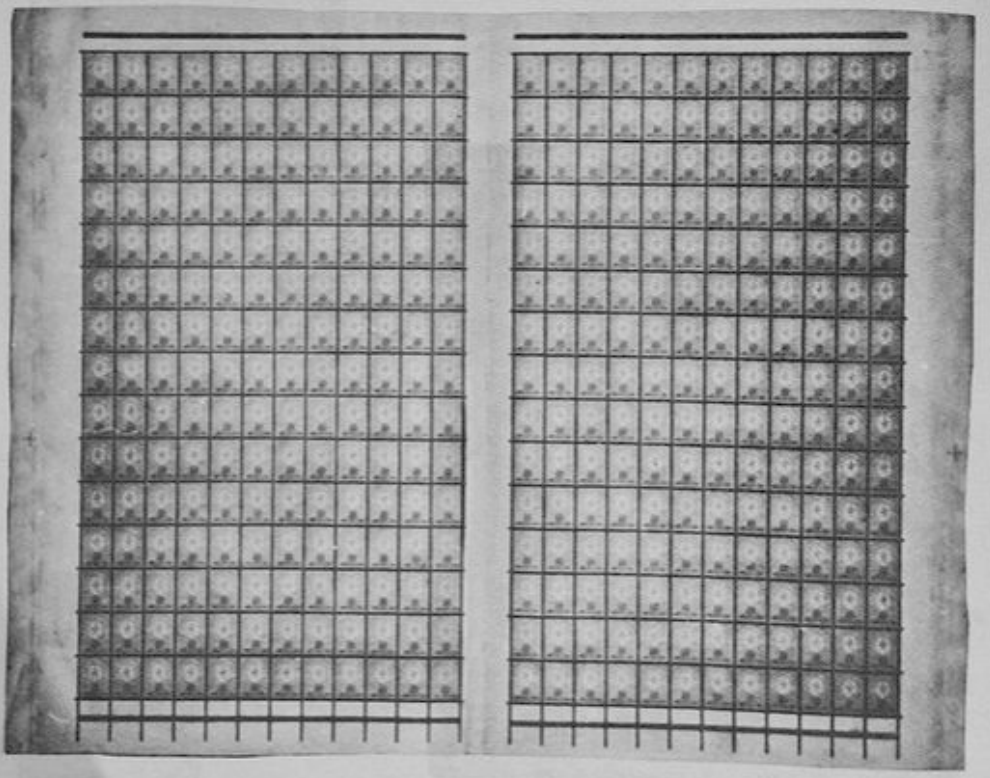

Разлики в цвета могат да се появят поради хоризонталните линии, които минават на различна височина през образа..., вих стр. 86.

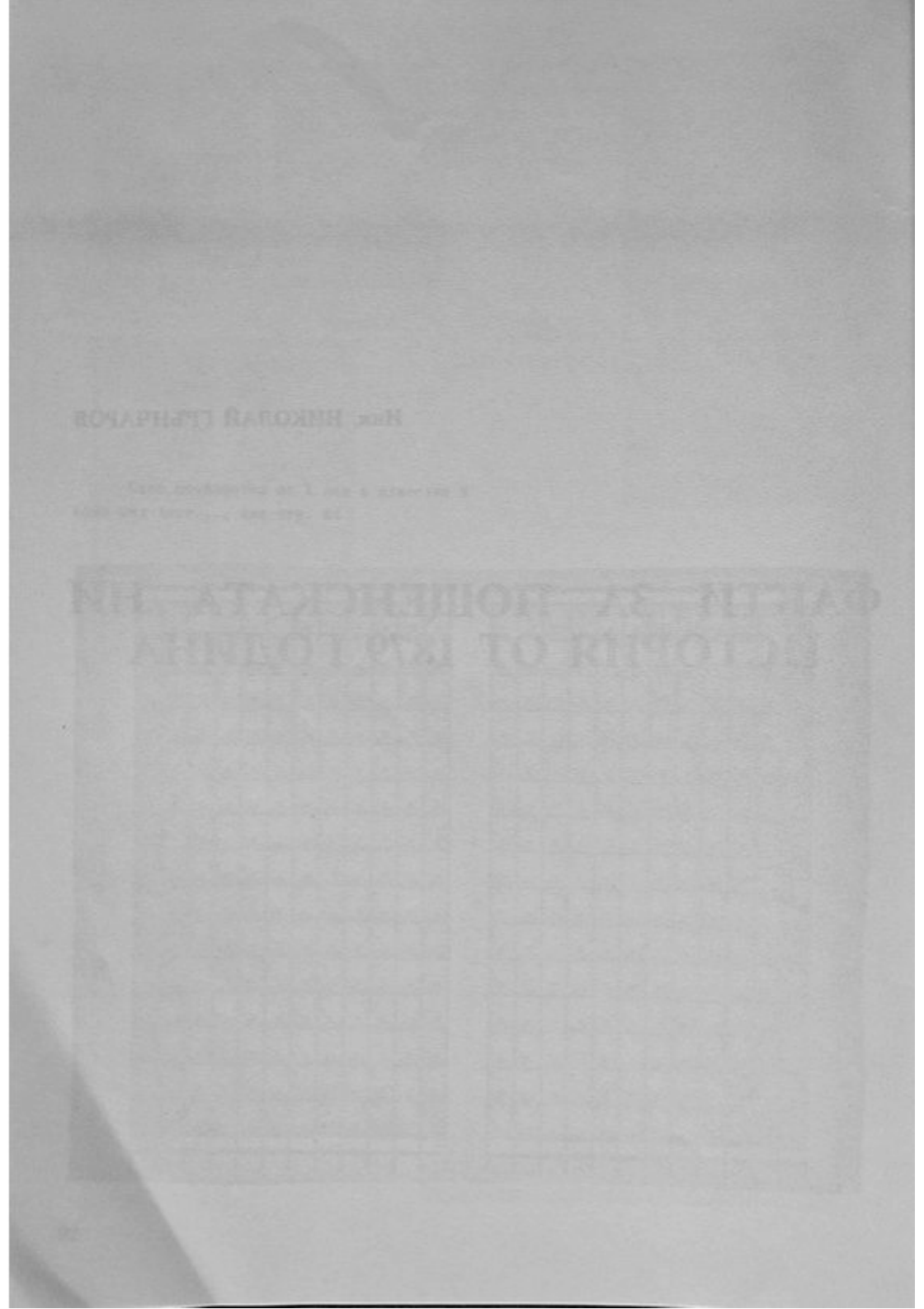
Основа за секторна диаграма..., вих стр. 9.

Само стойността от 1 лев е известна в
един цял лист..., вик стр. 84

Инж. НИКОЛАЙ ГРЪНЧАРОВ

ФАКТИ ЗА ПОЩЕНСКАТА НИ ИСТОРИЯ ОТ 1879 ГОДИНА

Преди и след 1 май 1879 г.

Една значителна част от писмата и документите, описани във входящия дневник на отделението в Лом Паланка за 1879 г.[1], в съдържанието си надхвърлят преките му задачи и очертават проблемите, стоели като цяло пред Пощенското управление в България — по организацията на пощенската служба, по откриването на новите пощенски учреждения, по въвеждането на българските марки и свързаните с тяхната употреба правила, по направляването на задграничната кореспонденция и др. Данните от така начените „циркулярни" писма, макар и не в оригинален текст, а цитирани — запълват празнините в нашата пощенска история, а както се оказва — и спорят с някои общоприети вече близо 110 години положения.

☆ ☆ ☆

На 19 април 1879 г. в пощенското учреждение в Лом са получени за информиране на населението шест екземпляра от обявлението за въвеждане от 1 май на нови пощенски правила и такси за вътрешната и международната кореспонденция. Същия ден пристигат и 5000 български пощенски марки предназначени за употреба от 1 май 1879 г. Наредено е, на 30 април — след завършване на работата — в отделението да се опишат всички непродадени руски марки и да се изпратят в управлението. За тази мярка на Пощенското управление в България свидетелствуват и други документи. Те са доказателство, че след 1 май 1879 г. не е било възможно да се употребяват руски пощенски марки в Княжество България.

Пак по това време, предвид предстоящото закриване на Управлението на руския императорски комисар, с циркулярно писмо № 850 от 19 април 1879 г. е наредено повече да не се дава ход на писма от частни лица, без да са заплатени с марки. С това се слага край на привилегията на лицата на руска служба да изпращат обикновените си писма за България и Русия нетаксувани. В замяна се появяват нови привилегии. След 17 октомври 1889 г., съгласно циркулярно предписание № 3015, кореспонденцията на княза и канцеларията му се приема и изпраща безплатно.

С приемането на Княжество България във Всемирния пощенски съюз Пощенското управление все повече обръща внимание на изрядността на международната кореспонденция. Ако дотогава вземането на таксата за нефранкирано писмо от получателя е била нещо инцидентно (да си припомним, че писма от този период с буква Т няма), то от 25 юли 1879 г. вече е наредено да се събират полагаемите се суми при получаването на обикновените нефранкирани и недофранкирани писма и се записват в книга № 9, като периодически в Пощенското управление се представят отчетни ведомости. За маркиране на неплатените писма на 8 август 1879 г. в Лом е изпратен печат с буквата Т. Впоследствие изглежда, поради съпротива от страна на получателите, това правило не ще да се е спазвало стриктно, тъй като на 13 декември Главното пощенско управление обръща внимание „да не се дават нефранкираните писма на адресата, догдето не се получи следуемата плата". Пак във връзка с нередовността на кореспонденцията е едно циркулярно предписание от 1 септември 1879 г. — „всички писма с употребени марки да се изпращат в Управлението".

Модернизирането на европейските пощи обхваща и българската. С циркулярно писмо № 2028 от 4 юли 1879 г. тя въвежда използването на декларации

при изпращането на застрахованата кореспонденция. От 6 септември с. г. декларация се прилага и за застрахованата кореспонденция за Русия. А на 17 октомври с ново циркулярно писмо № 3020 се уведомява, че паричната кореспонденция се препревежда с декларация „както в България, така и в странство". За целта две седмици преди това — на 8 октомври — на отделението в Лом са изпратени 300 декларации на немски и френски език.

Съдържанието на писмата, които пощенското учреждение в Лом е получавало през втората половина на 1879 г., категорично оформят мнението, че пощенската администрация на Княжество България се насочва към сътрудничество с Австрийския пощенски департамент за доставка на някои пощенски пособия — везни, пощенски кутии, печати. Те са получавани и заплащани от пощенските учреждения в българските дунавски пристанища Лом и Русе.

Вече стана дума, че отделението в Лом е било предупредено да чака получаването на такива вещи от австрийските параходи. В друг документ — писмо № 1020 на Русенската пощенска кантора от 31 октомври 1879 г. — се споменава, че от Виена са пристигнали 30 пощенски щемпела (ф.178, оп.1, а. е. 144, л.60)[2]. Само месец по-късно — на 22 ноември — такъв щемпел е изпратен в Лом с „циркулярно". Следователно можем да сме сигурни, че такива „клейма с цифри", изработени в Австрия, са получили и други 29 пощенски учреждения в България.

Съдържанието на едно писмо — № 2217 от 25 юли 1879 г. — сочи, че „писмата, получени от Австрийската поща" трябва да се описват и за тях трябва да се представя ведомост в Пощенското управление. Това налага извода, че Българското княжество е поддържало с Австрия и пощенски връзки, но точно какви са били те, документите не могат да изяснят напълно.

Най-големи грижи на младата българска пощенска администрация създавало отправянето на кореспонденцията за чужбина. Историческите промени, които ставали на Балканския полуостров, водели непрекъснато до смяна на граничните пощенски пунктове. Оскъдните данни във входящия дневник не позволяват този въпрос да се прецизира достатъчно пълно и точно, но се очертават по-значимите промени.

В края на 1878 г. цялата задгранична кореспонденция от България се е насочвала към Адрианопол (Одрин)[3], а в началото на 1879 г., поради изтеглянето на руските войски от Европейска Турция, граничен пощенски пункт за България става Бургас. След приключване дейността на Управлението на руския императорски комисар (18 юни 1879 г.) задграничната кореспонденция на Княжество България се насочва към Варна. От средата на юли — след приемане на Княжество България за член на Всемирния пощенски съюз — към Варна се отправя само кореспонденцията за Русия, а останалата кореспонденция за чужбина се направлява вече към Русчук (Русе). От 27 септември 1879 г. през Русе се отправя и кореспонденцията за Русия.

Сключването на пощенски споразумения с някои съседни страни довежда до една по-рационална организация — от 6 септември 1879 г. пощата за Източна Румелия се събира в София, а от 4 октомври с. г. от столицата директно се „изпровожда и сръбската кореспонденция".

Входящият дневник на пощенското отделение в Лом Паланка характеризира 1879 г. с усилено развитие на пощенската мрежа в България.

Пощенското управление постоянно съобщава за откриване на нови пощенски учреждения:

— 26 март 1879 г. — открит е прием и раздаване на кореспонденция от всякакъв вид в Търново Сеймен (Симеоновград);

— 3 май 1879 г. — предстои откриване на станция за приемане на кореспонденция от всякакъв вид в гр. Оряхово;

— 4 септември 1879 г. — откриват се пощенски станции в Ловеч и Тутракан;

— 17 септември 1879 г. — откриват се пощенски учреждения в Радомир, Дупница (Станке Димитров), Кюстендил, Самоков, Трън, Брезник, Елена, Лясковец, Г. Оряховица, Осман Пазар (Омуртаг), Ески Джумая (Търговище).

☆ ☆ ☆

Какви изводи се налагат след запознаване със страниците на входящия дневник на пощенското отделение в Лом? На 1 май 1879 г. никой никому нищо не е предал. Нито преди, нито след тази дата отделението в Лом не е получавало писмо собствено до него или пък циркулярно, за предаване на съществуващото управление в други ръце, още повече пък български. В потвърждение на факта, че българската пощенска администрация започва да действува от 15 юли 1879 г. е писмо № 2163 от 16 юли 1879 г., в което се дава указание занапред всички писма да се адресират в Управлението не до г. Вошчинин, а до новоназначения на негово място началник на пощенското отделение при МВД — българина Стефан Василев Парушев.

Значи ето датата — 15 юли 1879 г., когато започва дейността на българската пощенска администрация. И както виждаме от текста на цитираното писмо, пак няма предаване — просто се заменя управлението и началника. И което е още по-показателно — новото управление не започва да завежда изходящата номерация на писмата от 1 нататък, а продължава съществуващата.

Все в тоя ход на търсене на първите прояви на самостоятелната българска пощенска администрация констатираме, че писмата, които тя изпраща и след 15 юли, продължават да се пишат на руски език до началото на август. Едва на 2 август 1879 г. в Лом се получава първото писмо на български език.

Това са достатъчно аргументи да приемем, че българската пощенска администрация започва да действува от 15 юли 1879 г., а не както досега се смяташе — от 1 май 1879 г., това е само дата на въвеждане в употреба на първите български пощенски марки — „Сантимите". Предстои да бъдат обработени много документи, за да разберем характера на пощенските съобщения в България през междинния период от 1 май до 15 юли 1879 г.

ЛИТЕРАТУРА
1. ЦДИА ф.523, оп.1, а. е.122
2. Виж и статията на Андрей Пенчев „Къде са били изработени първите български пощенски печати?" във „Филателен преглед", бр.6, 1978 г.
3. Докато България е била под Управлението на руския императорски комисер кореспонденцията за чужбина се е направлявала в Русия, откъдето се е препращала за съответната държава.
4. Тогава още не са били учредени и българските министерства.

Строители на Българските пощи

Априлското въстание от 1876 г. показа на света, че на Балканския полуостров съществува народ, който и след петстотингодишно робство е запазил националния си духовен облик и желае сам да управлява съдбините си. Три години по-късно, същият този народ доказа, че е в състояние да създаде държава, която да обедини различните интереси и настроения на своето население към една светла цел — заемане на достойно място сред останалите суверенни страни.

Но за да стане това беше необходима помощ и тя дойде през 1877 г. от Русия, където имаше една вяра и език с поробения български народ. Съвпадането на желанието на руския народ за освобождението на братята-християни с интересите на монархическия държавен апарат — осигуряване пряк излаз до Проливите в Мраморно море и затвърдяване на руското влияние всред страните на Балканския полуостров, доведоха през пролетта на 1877 г. до започване на Руско-Турската освободителна война[1].

Обявявайки война на Турция Русия си поставя за цел не само да освободи България, но и да изгради нейната държавно-правна организация. Характерна особеност за събитията от войната и последвалия я период на възстановяване на българската държава е обстоятелството, че заедно с руската армия в България действува и Временно руско гражданско управление. Неговата задача е, още с водене на военните действия да полага основите на новата българска държава[2], като в освободените земи, с помощта на местните национални сили, на мястото на унищожената турска администрация изгражда най-важните учреждения на българския държавен апарат.

Отговорната и трудна задача на руското гражданско управление в България — да постави основите на бъдещото управление на българската държава, е утежнена твърде много от развоя на военните действия, които често отвличат силите и вниманието му от неговите преки задачи. Управлението се изгражда набързо и има ред недостатъци. Но то полага основите за изграждането на новата държава.

Ръководителите на Временното руско гражданско управление в България и техните преки изпълнители можем с право да наречем строители на българските пощи. Почти от началото на войната в България през лятото на 1877 г., до окончателното напускане на страната ни от руските войски през юли 1879 г., една от постоянните грижи на Управлението, като организатор на администрацията по освободените земи, е била устройването и поддържането на здрави и достатъчно добре развити пощенски съобщения за осигуряване на редовна връзка, отначало между войсковите подразделения, а в последствие между новообразуваните по освободените български територии граждански административни центрове и единици.

Дали да ги наричаме „руски" или да употребим друго наименование за пощите, действували в България от края на ноември 1877 г. до средата на юли 1879 г.? Все по-многостранните проучвания показват, че развитието на пощенската мрежа на територията на България през посочения период напълно съответствува и следва териториално-административното изграждане на освободената ни държава. Няма друга логика за факта, че след приключване на военните действия и изтегляне на голяма част от руските войски обратно в Русия (след завършване на Берлинския конгрес в 1878 г.), вместо да закрие една значителна част от полевите

пощенски учреждения и съществуващите военни пощенски трактове, Временното руско управление в България открива нови пощенски станции и трактове главно в пределите на Княжество България — далеч от разположението на окупационните руски войски в Източна и Югоизточна България.

В края на 1878 г. и началото на 1879 г. все по-отчетлива е тенденцията, всички новосформирани български губернски и окръжни градове да имат редовни пощенски връзки, както със седалището на Временното руско гражданско управление, така и помежду си. След разформироването си гражданското управление оставя на новата българска държава една сравнително добре развита пощенска система.

Че Временното руско гражданско управление е инициатор за създаване и създател на пощенските съобщения на България, свидетелстват документите.

* * *

Основите на руското гражданско управление в България са поставени на 16 ноември 1876 г., когато с височайша заповед на император Александър II при главното командване на Действуващата балканска армия е учредена длъжността завеждащ гражданските дела. В негово разпореждане е придадена специална канцелария с определен щат чиновници.[4] Задачата им е да въдворят ред в освободените български територии и да създадат съответната администрация и здрави порядки, които да се удържат и след изтеглянето на войските.

Още преди да бъде назначен на 21 ноември 1876 г. за завеждащ гражданските дела[5], действащия статски съветник на княз Владимир Александрович Черкаски — известен славянофил, пръв ръководител на руското гражданско управление в България и инициатор за създаването му, формулира точно отговорната мисия на Русия за полагане основите на българската държавноправна организация:

„Наближаващата война, чужда на завоевателните стремежи, има за своя главна цел, от една страна затвърдяване и разширяване на политическата автономия на някои от васалните земи на Турция, които вече се ползват в една или друга степен от такава автономия, от друга страна — действително подобряване на нравствения и материалния бит на всички угнетени християнски населения в Турция и особено на славянските племена, били досега жертва на пълния произвол на турската администрация.

...Без да се задоволява само с победа и покорение на врага, руската армия трябва да остави здрави следи от своята победа. Русия трябва да поеме задължението да устрои и организира земите и да ги напусне едва тогава, когато в тях бъде въведен необходимия граждански ред"[6].

Започвайки от 1 юли 1877 г. административната си дейност в новоосвободената територия на България, княз Черкаски най-малко очаква, че една от първите му задачи ще бъде организирането на гражданска пощенска част. Той възнамерява да се занимае с пощенските съобщения в поверените му земи, едва когато бъде освободена цялата страна. Дотогава на театъра на бойните действия се разчита на полевата пощенска част изградена към щаба на армията.

Историческите събития обаче, налагат да се избърза със създаване на граждански пощи.

Недостигът на коне, затрудняващ своевременния превоз на военната кореспонденция, кара военното командуване да потърси рано помощта на ръководителя на Канцеларията за граждански дела. Още с пристигането си в България той започва по този повод преговори с полевия щаб, но скоро отхвърля предложението на началник-щаба да организира само пощенски трактове за пренасяне на

кореспондецията и решава да пристъпи веднага към създаване на самостоятелна гражданска пощенска част — (почт собственно для Болгарского края) с управление, пощенски станции за пренасяне на пощата и превозване на пътници, и пощенски кантори и отделения за приемане, обработване, обменяне и раздаване на кореспонденцията.[7]

На 31 юли 1877 г. е утвърден „Рескрипт на негово императорско височество главнокомандващия действуващата армия до Завеждащия гражданските дела княз Черкаски по предоставените му права по делата, свързани с управлението на Българския край". В точка 2, отнасяща се до задачите на завеждащия по административното управление се казва: „... да се грижи за постепенното, според възможностите устройване на правилни пощенски съобщения от гражданското ведомство, за превозване на поща и по възможност на пътуващи по служба".[8]

На 30 август 1877 г. в България пристигат опитните руски пощенски специалисти, дворските съветници Владимир Алексеевич Трубачеев — бивш началник на пощенската част в Смоленска губерния и Константин Григорович Радченко — бивш началник на пощенската част в Ковненска губерния. С тяхна помощ били подготвени и на 25 септември 1877 г. били утвърдени от главнокомандващия руската действаща армия първите — по същество учредителни — документи, уреждащи състава, организацията и дейността на пощите, организирани от Канцеларията на завеждащия гражданските дела — пощи, наричани в документите „местни", „граждански", но и „български". Така още в кулминацията на Руско-турската освободителна война е решено — България ще има свои пощи!

Трубачеев бил назначен за управител на така създадената **Пощенска част към Канцеларията на завеждащия гражданските дела в България**, а Радченко — за завеждащ въпросите по устройството на пощенската част към самата канцелария.[9] Под техните непосредствени разпореждания и упътвания се уреждат и от 17 до 20 ноември 1877 г. се откриват първите пощенски станции и трактове[10], а на 10 януари 1878 г. — първите пощенски учреждения[11], имащи задачи да приемат, раздават, пренасят и обменят служебна и частна, военна и цивилна кореспонденция.

На 19 февруари 1878 г., точно в деня на подписване на Сан-стефанския мирен договор, княз Черкаски внезапно умира. С член 7 на мирния договор се узаконява прехвърлянето на отговорността за по-нататъшно устройване на българската държава на специален руски императорски комисар, за какъвто е назначен командирът на 13 армейски корпус генерал-адютант Александър Михайлович Дондуков-Корсаков. До поемането на новата длъжност от комисаря на 8 май 1878 г. и до създаването на новия орган за гражданско управление — Съвета на централното управление, гражданската канцелария продължава да функционира под ръководството на първия помощник на княз Черкаски — генерал-лейтенант Дмитрий Гаврилович Анучин, който следва установените от княза принципи[12].

По ред организационни причини и главно, за да се задоволят нуждите на армията от редовни пощенски съобщения, на 24 май 1878 г. се налага гражданската пощенска част да премине временно под ръководството на щаба на армията и се обедини с неговите полеви пощи, запазвайки финансовата си самостоятелност[13]. За управител на така създадената пощенска част, наричана от септември 1878 г. **Пощенско управление в България**, е назначен Трубачеев, а Радченко вероятно напуска България след разформироването на гражданската канцелария. През септември 1878 г. Трубачеев също се завръща в Петербург, а неговото място заема началника на полевата поща — колежски съветник Виктор Иванович Романус.[14]

С преминаването под ръководството на военните, не се слага край на гражданските пощи. Тяхното по-нататъшно изграждане е една от първите грижи на руския императорски комисар.

Получил указания от държавния канцлер княз Горчаков, да продължава развитието на административната система в България според принципите, които положил княз Черкаски, Дондуков-Корсаков трябва да изпълни и оная част от Общата инструкция получена на 10 април 1878 г. и отнасяща се до образуването на общ за цялата страна управителен съвет с отдели, специфични за различните отрасли — на вътрешните дела, на духовните и финансовите дела, на земската войска, на народното образование, на пощите и телеграфа.[15] Допълнителната инструкция на Министерството на външните работи до княз Дондуков-Корсаков от 15 април 1878 г. е още по-конкретна — Съвета за централно управление трябва да бъде съставен от седем отдела, включително „за поща, телеграфи, съобщителни пътища и обществени работи"[16].

На практика към управлението на руския императорски комисар самостоятелен отдел за поща и телеграфи не е образуван, но към Отдела за вътрешни дела, ръководен от генерал-майор Пьотър Аполонович Гресер през юни 1878 г. (вероятно на 15 юни) е създадено Пощенско отделение. В очакване на решенията на Берлинския конгрес, изтеглянето на основните руски войски, закриването на полевата поща и предаването на ръководството на създадената пощенска система в България в ръцете на гражданското управление, от юли до септември 1878 г. под ръководството на колежския секретар Платон Сергеевич Вошчинин в Пощенското отделение е извършена значителна работа за създаване на проект за организация на вътрешните и международните пощенски съобщения на Княжество България с отчитане и на деветмесечния престой на контингент от руски войски в Източна Румелия. За успешното изпълнение на поставените задачи се разчита на наличния в България състав от руски пощенски чиновници, които постепенно трябва да се заменят от обучени българи, така че след изтичане на деветмесечния срок за престой на руските власти в България, пощенските учреждения в Княжество България да могат да извършват самостоятелно всички необходими действия[17].

Дълго време изготвеният вече проект не може да бъде осъществен в оная си част, която предвижда предаване на ръководството на пощите в България от Полевия щаб на руската армия в Пощенското отделение на Управлението на руския императорски комисар. Попречило политическото положение в Източна Румелия, където забавянето на работата по изготвянето на нейния статут и възникването на опасност от турска и английска окупация, принуждава руското военно командване да задържи значителна част от войските си до края на уговорения срок на юг от Балкана, а не както се предвижда за някои от тях — в Северна България. Независимо от това, поради належаща нужда някои положения в проекта по откриване на нови пощенски трактове и пощенски учреждения за нуждите на гражданското управление в Княжество България — се осъществяват.[18]

След закриването на полевата поща, от 1 март 1879 г. ръководството на всички пощенски станции и учреждения в Княжество България е поето от **Пощенското отделение към Управлението на руския императорски комисар.**[19]

На 10 юни 1879 г. руския императорски комисар в България княз Дондуков-Корсаков тържествено се прощава със софиянци. Преди това — на 25 май, той закрива канцеларията си и издава заповед до всички управляващи отдели (на практика министри) от Съвета за централно управление, да изчакат в София при-

стигането на княз Александър I Батемберг и да напуснат България не по-рано от указа за назначаване на министрите на Княжество България[20].

И след закриването на Канцеларията на руския императорски комисар, Пощенското отделение остава да ръководи пощенските служби в Северна България.

С встъпването на 27 юни 1879 г. на Александър Батемберг на българския княжески престол, на европейската карта се появява Княжество България.[21] Първия княжески указ, с който се назначават първите министри — на вътрешните дела, на външните дела и изповеданията, на военното министерство, на министерството на правосъдието — е издаден на 5 юли 1879 г.[22]

Идва и „българския час" на пощите. На 15 юли 1879 г. по пощенското ведомство е издадена заповед, с която за началник на Пощенското отделение е назначен българина Стефан Василев Парушев.[23]. На 17 юли 1879 г. с указ № 23 е одобрен състава на отделните министерства. Съгласно чл. III на указа „в **Министерство на вътрешните дела се учредява Пощенско отделение**".[24]

С този акт България поема официално ръководството на изградената вече от Временното руско гражданско управление в Северна България (Княжество България) пощенска система.

1. Н. Р. Овсяный. Русское управление в Болгарии в 1877—78—79 г. г.Т. I,СПб, 1906, стр 170.
2. Г. Д. Тодоров. Временното руско управление в България. С, 1958.
3. Енциклопедия България, Т. 1, стр. 752.
4. Н. Р. Овсяный. Русское управление..., стр. 159.
5. Пак там стр. 240.
6. Пак там, стр.151.
7. ЦДИА, ф523, оп. 1, а. е. 3, л. 3—5, 15—16, 68—73.
8. Сборник оффициальных распоряженний и документов по Болгарскому краю Вып. 3, Свищов 1877, стр. 46.
9. Н. Р. Овсяный. Русское управление..., стр. 84. ЦДИА, ф. 523, оп. 1, а.е.3, л. 19, 61—67.
10. ЦДИА, ф. 523, оп. 1 а.е. 39, л. 25—26 и а.е. 41, л. 1, 2, 9, 10, 12.
11. ЦДИА, ф. 523, оп. 1, а.е. 39, л. 80—81. (Подробности за пощите, организирани от княз Черкаски виж сп. „Филателен преглед" бр. 2, 4, 6, 8, 10, 12 от 1985 г. и бр. 1, 4, 6, 7, 8, 9 от 1985 г.)
12. Г. Тодоров. Временното руско управление... Енциклопедия България Т. I, стр. 753.
13. ЦДИА, ф. 523, оп. 1, а.е. 17, л. 2 и а.е. 34, л. 122
14. Пак там, а.е. 34, л. 163
15. Сборник материалов по гражданскому управлению и окупации в Болгарии в 1877—78—79 г., г. Вып. 3. СПб 1904, стр. 269.
16. Пак там, стр. 275
17. Пак там, стр. 64, Н. Р. Овсяный. Русское управление... Т. II, СПб 1906, стр. 228, ЦДИА, ф. 523, оп. 1, а.е. 53, л. 45—46
18. Н. Р. Овсяный. Русское управление... Т. 2, стр. 228. Сборник материалов... Вып 3, стр. 185. (Подробности за развитието на гражданските пощи по време на Дондуков-Корсаков виж. сп. „Филателен преглед" бр. 10, 11/1984 г.)
19. Сборник материалов по Русско-турецкой войне на Балканском полуострове 1877—1878 г., Вып. 82, стр. 280.
20. ЦДИА, ф. 159, оп. 1, а.е. 12, л.146.
21. Държавен вестник бр. 1, 28 юли 1879 г.
22. Пак там.
23. ЦДИА, ф. 523, оп. 1, а.е. 20, л. 47.
24. Държавен вестник бр. 2, 4 август 1879 г.

ИЗГРАЖДАНЕ НА ПОЩЕНСКАТА СИСТЕМА НА БЪЛГАРИЯ

Ознаменувал справедливия край на една освободителна война, сключеният на 19 февруари 1878 г. в Сан Стефано мирен договор между Русия и Турция, впоследствие не бил признат от западните сили, които го определили като предварителен (прелиминарен). Англия и Австро-Унгария открито и много енергично се противопоставили срещу създаването на такава голяма държава под руско покровителство като Санстефанска България. Берлинският конгрес съществено коригира договора от Сан Стефано и завършва с несправедливи решения — както за българския народ, така и за неговия освободител.

Според клаузите на подписания на 1 юли 1878 г. Берлински договор „България се създава в самостоятелно трибутарно княжество под върховната власт на султана". Областите, които се придават на Княжество България са главно само на север от Стара планина — между Сърбия, Дунав, Северна Добруджа, Черно море[1]. Макар, че е включена и Софийската област, в крайна сметка от тази голяма територия населена с българи и освободена в началото на 1878 г., само една трета част придобива известна самостоятелност и правото да носи името на България.

Пак Берлинския договор определя един значително по-кратък срок за дейността на Временното руско гражданско управление в България. „То не може да се продължи повече от 9 месеца, начиная от деня на размяната на ратификациите на договора. Щом се изготви Органическия устав (конституцията — б. а.), ще се пристъпи към избор на княз на България, а щом князът стъпи на престола, новата държавна уредба влиза в сила и княжеството встъпва в пълно уреждане на своята автономия"[2].

За девет месеца руският императорски комисар княз Дондуков-Корсаков, както и чиновниците от неговото управление, трябвало да продължат и завършат започнатата от завеждащия гражданските дела княз Черкаски и неговата канцелария работа по държавната уредба на България.

В обстановката на неотложни и бързи действия веднага след приключване на Берлинския конгрес, на преден план излязъл въпросът за изграждане на целесъобразна организация на пощенските съобщения по цялата територия на Княжество България. В нея трябвало да участвуват на първо време всички сили от намиращите се на Балканския полуостров руски полеви и граждански пощенски служби, като постепенно руските чиновници бъдат заменяни от българи[3].

* * *

Полевите пощенски служби били включени още от началото на войната в състава на Действуващата руска армия. Те имали за задача да приемат, разменят и раздават служебната и частната кореспонденция на войсковите управления и личния състав, и да пренасят кореспонденцията между отделните войскови формирования и между армията и Русия.

За пренасяне на кореспонденцията Отделът на пощите и телеграфите към Полевото управление на военните съобщения организирал конни пощенски станции, групирани в пощенски трактове. Поради недостиг на служебни военни коне, такива трактове били устроени за кратко време през пролетта на 1877 г. в Румъния, а след преминаване на руските войски в България, конете стигнали само за

откриване на единични трактове първо между Свищов и Търново, впоследствие между Свищов и Плевен, между Плевен и Ботевград и след май 1878 г. между Русе и Ямбол.

Обмена на войсковата кореспонденция осъществявало Полевото пощенско управление към полевия щаб на армията, чрез една полева пощенска кантора и определен брой полеви пощенски отделения, прикрепени към щабовете на военните корпуси или действуващи в някои важни населени пунктове. Броят на отделенията след откриването на дейността на първите от тях в Румъния през април-май 1877 г., бил увеличаван неколкократно, за да достигне в началото на февруари 1878 г. цифрата 20[4].

Гражданските пощенски служби били организирани от Канцеларията на завеждащия гражданските дела в България за нуждите на Временното руско гражданско управление, бъдещата българска администрация и цивилното население (собствено для нужд Болгарского края). Първоначално те главно подпомагали полевите пощи.[5]

От 17 до 20 ноември 1877 г. в освободените български територии били открити първите граждански пощенски трактове Зимнич-Габрово с отклонение до Бяла, и Царевец-Бохот, преместен до Плевен след падането му, а в края на 1877 г., продължен и до Габрово. Конните пощенски станции по трактовете били поддържани и обслужвани от наети в околностите на Одеса немски колонисти-евреи. В началото на 1878 г. трактовете били продължени до Нова Загора за свързване с ж. п. линията Ямбол-Константинопол. През февруари централният пункт за връзка с Румъния и оттам с Русия бил преместен от Свищов в Русе. Поради това били закрити трактовете от Зимнич и Свищов до Плевен и Търново, а е открит тракт Русе-Бяла-Търново, с отклонение Бяла-Свищов.[6]

На 10 януари 1878 г. започнали дейност по приемане и обмен на кореспонденцията първите три граждански пощенски учреждения — канторите в Свищов и Търново и отделението в Габрово[7].

Съдържател на всички граждански пощенски трактове и пощенски станции в България след 14 април 1878 г. станал одеският търговец Фьодор Шернер, който изкупил конете на немските колонисти след изтичане на договора им. Намалявайки конете по станциите на съществуващите трактове, Шернер ги продължил, като на юг тракта през Балкана достигнал до Бургас, с използване на ж. п. линията между Нова Загора и Ямбол.[8]

* * *

След завършване на Руско-турската освободителна война и сключване на мирния договор в Сан Стефано една от първите задачи на руското военно командване и на Временното руско гражданско управление в България била, да приведат в нормално състояние пощенските съобщения поставени по време на войната в екстремални условия. Военните, разположени по огромната територия на Балканския полуостров имали нужда от редовна кореспонденция между всички места, където имало дислоцирани войскови части. Гражданското управление все по-настоятелно чувствувало необходимост от постоянни здрави пощенски връзки между новосъздадените административни центрове и единици.

По инициатива на главнокомандващия руската армия генерал Едуард Тотлебен в Сан Стефано е сформиран Комитет за обсъждане и решаване на устройството на пощенската част в България. В работата на комитета вземат участие представители и на двете пощенски управления — военното и гражданското[9].

Започнал работа в края на април 1878 г. с анализ на дотогавашната дейност на пощенските служби, след поемане на ръководството на гражданското управление от руския императорски комисар Дондуков-Корсаков, комитетът навлиза в сериозно проучване на нуждите на руската армия и гражданското управление. Сам Дондуков проявява подчертан интерес към работата на комитета и дава целесъобразни указания[10].

Основният документ, който приема комитетът, е един доклад-програма за бъдещето развитие на пощенската система в България, утвърден на 27 май 1878 г. от генерал Тотлебен.[11]

Главният извод направен в доклада бил, че през военния период липсва единство в действията на военните и гражданските служби. Констатирало се, че средствата на гражданското управление за устройване на пощи са недостатъчни за организиране на самостоятелни граждански пощенски съобщения в цялата страна, докато руската армия все още е на Балканите. Градивен момент при разглеждане на конкретните военни и граждански нужди било обстоятелството, че главните направления на движение на гражданската и военната пощенска кореспонденция съвпадали.

Като логичен изход от създадената обстановка и с отчитане на наличните възможности, било прието военните и гражданските пощенски служби да се обединят в едно Пощенско управление към Полевото управление на военните съобщения, което първоначално да работи главно за армията и същевременно „да подготвя за бъдещето българското гражданско управление, пощенските трактове, пощенските станции и хора от местното население".

Докладът-програма предлагал както необходимите бъдещи направления на пощенските трактове, така и организацията на пощенските учреждения в Санстефанска България. По отношение на военните потребности била отчетена дислокацията на руските войски в Източна България и под Сан Стефано и Одрин. За гражданското управление важни били връзките между губернските градове и Пловдив — седалището на руския императорски комисар и неговото управление.

Независимо, че в Берлин започнал своята работа конгресът, за който предварително се знаело, че ще ревизира някои положения от Санстефанския договор, експедитивният ръководител на Пощенското управление Трубачеев не заел изчакателната позиция на своите военни и граждански началници, а започнал в средата на юни 1878 г. изпълнение на предложенията, залегнали в програмата.

На първо място било открито пренасяне на поща по Дунава между Видин и Силистра, посредством корабите на Австрийското параходно дружество. Това облекчило движението на пощата по конните трактове и дало възможност за закриване на отклонението Бяла-Свищов. Била прекъсната и връзката Казанлък-Нова Загора и открит пряк тракт от Казанлък до центъра на гражданското управление Пловдив. Направлението Габрово-Плевен било продължено до Никопол и с това се създала най-късата връзка на Пловдив с Дунав. Съобщенията със Сливен—град встрани от ж. п. линията, се осъществявали с конен тракт Нова Загора-Сливен- Ямбол.

Създадена била и основната военна комуникация Русе-Разград-Каспичан-Ямбол през Котел, свързваща пряко Русия и руския войскови тил в Румъния с войските от Северна и Южна България, а чрез ж. п. линията Ямбол-Константинопол с тези от околностите на Одрин и Сан Стефано. Пак за нуждите на военните в Добруджа действувала пряка конна пощенска връзка Силистра-Толбухин.

На 12 юни 1878 г. военното командване сключило допълнителен контракт с Шернер за поддържане на пощенско движение с коне между Пазарджик и София. По три коня били доставени във Видин и Свищов за превозване на пощата до пристанището им.

Чрез конни, речни и ж. п. пощенски пътища, всички губернски градове на Санстефанска България били свързани с центъра на гражданското управление — Пловдив.

В напуснатите от руските войски освободени области, за разменянето на нарастващата кореспонденция на гражданските служби и на цивилното население, в помощ на двете пощенски кантори — в Свищов и Търново, и на пощенското отделение в Габрово, работели полевата пощенска кантора в Русе и три полеви пощенски отделения — в Никопол, Ямбол и Пловдив. Благодарение на тях станало възможно да се открият пунктове с ранг на пощенски отделения или станции за приемане и раздаване само на обикновена (проста) кореспонденция в София, Видин, Сливен, Омуртаг, Айтос и Бургас[12]. Други 10 полеви пощенски отделения, разположени в Северна България и Европейска Турция се занимавали главно с военната кореспонденция.

* * *

Решенията на Берлинския конгрес наложили ревизия на много от бъдещите планове на пребиваващите в България руски военни и граждански власти. Руската армия трябвало срочно да напусне Балканския полуостров, като за деветмесечен срок останат в Княжество България и Източна Румелия шест пехотни и две кавалерийски дивизии (два корпуса). Руският императорски комисар и неговото управление трябвало да се преместят в пределите на Княжество България, като в бъдеще се занимават само с неговото държавно-административно устройство и го завършат в краткия период от девет месеца[13].

В тази обстановка отпаднала необходимостта от сливане на гражданските и военните пощенски служби и от поддържане на пощенски трактове и пощенски учреждения в пределите на Източна Румелия.

Началникът на военните съобщения генерал Виктор Данилович Кренке подготвил план за закриване на Полевото пощенско управление след евакуацията на руските войски и предаване на устроените пощи в подчинение на Управлението на руския императорски комисар. Предвиждала се реорганизация на пощенската система в България като се закрият военните трактове, а с наличния състав на гражданските пощенски учреждения и с помощта на още 82-ма чиновника от полевите пощи се създадат 9 пощенски кантори и отделения, и 7 приемни пункта само за обикновена кореспонденция — някои от тях временно в Източна Румелия до пълното изтегляне на руските войски[14].

Към гражданския Отдел за вътрешни дела било създадено Пощенско отделение, което да поеме в свои ръце управлението на пощенските служби. То също подготвило проект за най-удачна организация на пощенските съобщения в Княжество България. Предвиждало се закриването на гражданските трактове в Източна Румелия и тракта в Добруджа, обслужващ изключително военните. Впоследствие, без да се изменя количеството на контрактуваните коне, се изградили четири нови тракта в Северна България, свързващи с помощта на корабното движение по Дунава, на ж. п. линията Русе-Варна, както и на съществуващите трактове, новия център на гражданското управление София с останалите губернски и окръжни градове на княжеството.

Две пощенски кантори — в София и Варна, четири пощенски отделения — в Шумен, Русе, Търново, Лом и единадесет пощенски станции, приемащи всякаква кореспонденция — във Видин, Берковица, Ботевград, Плевен, Севлиево, Никопол, Свищов, Габрово, Силистра, Толбухин и Разград, трябвало да осигуряват обмена на кореспонденцията. Временно в Източна Румелия, до окончателната евакуация на руската армия, трябвало да работят едно пощенско отделение — в Пловдив и три пощенски станции за приемане на всякаква кореспонденция — в Сливен, Ямбол и Бургас.

Съществуващите пунктове за приемане само на обикновена кореспонденция се закривали. Едновременно с това всяка пощенска станция, железопътните гари по линията Русе-Варна и пристанищата в Тутракан и Оряхово трябвало да се снабдят с пощенски кутии, а пощальоните, съпровождащи пощата, подпомагани от станционните надзиратели на трактовете, началник-гарите и лицата, изпратени от окръжните началници в посочените пристанища — да разменят обикновената кореспонденция[15].

В проекта особенно се наблягало на постепенната замяна на състава от руски пощенски чиновници с обучени българи, така че при изтичане на деветмесечния срок на дейност на Временното руско гражданско управление, пощенските учреждения в Княжество България да могат да извършват самостоятелно всички необходими действия[16].

Политическото положение в Източна Румелия, където опасността от турска и английска окупация принудило руското командване да задържи всички окупационни войски до края на договорения срок на юг от Балкана, попречило за закриване на полевите пощенски служби и предаване на пощите на гражданското управление. Независимо от това, някои от предложенията в проекта за пощенската организация били изпълнени.

С евакуирането обратно в Русия на седем армейски корпуса, както и на тиловите и резервните войски, намиращи се на територията на Румъния, се явила възможност за освобождаване на придадените към тези части пощенски отделения. През есента на 1878 г. те били насочени към местата на Княжество България и Източна Румелия, където според проекта трябвало да се открият пощенски учреждения: Русе (Междувременно пребиваващата тук полева пощенска кантора била преместена в Одрин), Варна, Толбухин, Силистра, Шумен, Ботевград, Разград, Пловдив, Бургас, Сливен, Плевен. В Провадия, Каспичан, Казанлък, Котел, Нова Загора, Карнобат били открити пунктове за приемане само на обикновена кореспонденция.[17]

Промени настъпили и в гражданските пощенски учреждения. Пунктовете за прием само на обикновена кореспонденция в Сливен и Бургас били закрити поради преместване там на полеви пощенски учреждения. Отделението в София се разраснало в кантора. Кантората в Търново била превърната в отделение, а кантората в Свищов — в станция с прием и раздаване на всякакъв вид кореспонденция. Такава станция била открита и в Севлиево, а пощенското отделение във Видин започнало прием на всякаква кореспонденция.

Предвижданото преустройство на пощенските трактове завършило в края на годината. Шернер закрил движението Силистра-Толбухин, Нова Загора-Ямбол и Ямбол-Бургас. (на последния тракт били поставени военни коне). С освободените коне бил усилен тракта София-Пазарджик и открити нови трактове София-Лом, София-Плевен, Севлиево-Омуртаг. Това позволило да започнат работа по приемането на кореспонденцията пощенските учреждения в Берковица и Лом[18].

През зимата, със спиране на движението на корабите по Дунава между Видин-Лом и Свищов-Бяла, били организирани специални трактове, поддържани от българите Митко Иванов и Димитър Вълчев[19].

Четвъртия тракт, разглеждан в проекта за устройството на пощенските съобщения в Княжество България — Толбухин-Провадия — не бил открит.

* * *

На 1 март 1879 г. било закрито Полевото пощенско управление и всички полеви пощенски учреждения[20]. Настъпил момента, когато според тогавашния началник на Пощенското управление в България Романус „...едновременно с прекратяване на дейността на полевите учреждения в България, трябва да открият своите действия местните пощенски учреждения в предположените за това пунктове"[21]. В разстояние на две седмици намиращите се в Плевен, Ботевград, Разград, Шумен, Никопол, Варна, Силистра и Русе полеви пощенски отделения предали своето имущество на образуваните на тяхно място граждански учреждения. (По неизвестни причини, вероятно поради липса на пощенски тракт — полевото пощенско отделение в Толбухин било закрито, без там да се открие гражданско пощенско учреждение)[22].

В същото време в Източна Румелия било създадено Пощенско управление на окупационните войски, което поело ръководството на пощенските отделения в Пловдив, Ямбол, Сливен, Бургас и пунктовете за приемане и раздаване на обикновена кореспонденция в Пазарджик, Айтос, Симеоновград[23]. Били закрити трактовете Габрово-Пловдив и Омуртаг-Ямбол, а с конете от тях били подсилени станциите по трактовете София-Пловдив и Сливен-Ямбол-Бургас.

На 14 април 1879 г. изтекъл срокът на действие на контракта с пощосъдържателя Шернер. Преди това, през февруари, предвид желанието на редица българи да поддържат пощенските станции по трактовете за значително по-ниско заплащане от Шернер, във всяка губерния били проведени търгове за отдаване поддържането на трактовете и пощенските станции по тях за срок от една година.[24]. Пощосъдържатели след 14 април станали: за Варненска губерния Петър Марков и Стефан Андреев, за Русенска губерния — Стефан Иванов, за Търновска губерния — Генев, за Софийска губерния — Фьодор Шернер.

С изтеглянето на руските войски от Източна Румелия, на 1 юли 1879 г. било закрито Пощенското управление при окупационните войски, а с него и всички трактове, пощенски станции и пощенски учреждения. В България останала да действа само пощенската система в Княжество България, която била под управлението на Пощенското отделение към Отдела за вътрешни дела на Управлението на императорския руски комисар.

Преди да дойде часът за самостоятелна дейност на българската пощенска администрация били направени някои последни изменения. В Оряхово била открита пощенска станция за прием на всякаква кореспонденция, а поради слабо движение бил закрит тракта Търново-Шумен.

На 15 юли 1879 г. първият български пощенски управител Стефан Парушев поел управлението на устроените от русите в България 6 конни пощенски тракта, 1 ж.п., 1 параходен тракт, 31 пощенски станции и 17 пощенски учреждения.

Литература:

1. Българската държавност в актове и документи. С., 1981, стр. 207.
2. Пак там, стр. 209.
3. ЦДИА, ф. 523, оп. 1, а.е. 43, л. 22—23
4. Сборник материалов по Русско-турецкой войне 1877—78 г.г. на Балканском полуострове, Вып. 82, СПб 1910, стр. 276—278; Описание Русско-турецкой войны 1877—78 г.г. на Балканском полуострове, Т. 1, СПб 1901, стр. 271.
5. Временното руско гражданско управление е било на военизирани начала и за неговите служители важели привилегиите за Действуващата армия — служебната и частната кореспонденция се пренасяла наравно с военната.
6. ДИА, ф. 523, оп. 1, а.е. 5, 6, 41, 4951, 71, 73; Виж и сп. „Филателен преглед" бр. 8 от 1985 г.
7. ДИА, ф. 523, оп. 1, а.е 39, л. 80—81; Виж. сп. „Филателен преглед" бр. 12 от 1985 г.
8. Пак там, а.е. 21, л. 16—17
9. Пак там, а.е. 16, л. 2
10. Пак там, а.е. 17, л. 7—10
11. Пак там, а.е. 16, л. 13
12. Пак там, а.е. 17, л. 7—10. Виж и сп. „Филателен преглед" бр. 10 от 1984 г.
13. Българската държавност..., стр. 209
14. ДИА, ф. 523, оп. 1, а.е. 43, л. 16—21
16. Пак там, а.е. 16, л. 5—9
15. Пак там, а.е. 53, л. 45—46
17. Сборник материалов по..., стр. 279
18. ДИА, ф. 178, оп. 1, а.е. 202, л. 16—17
19. ДИА, ф. 523, оп. 1, а.е. 54, л. 169; а.е. 23, л. 199
20. Сборник материалов по..., стр. 280; ДИА, ф. 523, оп. 1, а.е. 95, л. 4, а.е. 21, л. 72
21. ДИА, ф. 178, оп. 1, а.е. 144, л. 4
22. ДИА, ф. 523, оп. 1, а.е. 25
23. Пак там, а.е. 20, л. 11
24. Пак там, а.е. 18, л. 25

BULGARIAN CIVIL CENSORSHIP DURING WORLD WAR I (1915-1918)

The aim of the study is to give the interested a full idea of the censorships post in Bulgaria being implemented among the city population during the First World War, 1915-1918. For two years, the authors have studied all the fund of the Public Military - Historical records in the town of Veliko Tarnovo and also over 2000 post-philatelic materials of the same period. By now this problem has not been investigated thoroughly in Bulgaria so the presented publication is the first extensive attempt along these lines.

The publication is composed of two parts: a/ conditions for implementing the censorship in Bulgaria, bodies, means, methods and management of the censorship bodies. Types of censorship marks on the civil correspondence and the methods of their setting. Noted disturbances by the censorship commissions; b/ Catalogue with used censorships cancellations by the censorship commissions in Bulgaria at that period.

THE PARIS' EDITION OF THE STAMPS "LITTLE LION"

Dimiter Kosarov, M.D., D.Sci.

The investigation covers real stamp material, archive documents, statistical and logic processing and discussion of the sources. It is found that in autumn 1887 the bulgarian Ministery Council prouved a picture for printing new postige stamps. It differed with the stamps of "Great Lion" type. But the Paris-printed postage stamps differed another time with the picture from Sofia - the new details were similar to these of the current french postage stamps of "Sage"-type. The "Little lion" stamps were printed at the "Imprimerie Nationale" in Paris during 1888-1889, under the supervision of the bulgarian high officier of the Finencial Ministery George Zlatarsky. He arranged the receiving of the matrices also, than this type of stamps were reprinted up to the XX s. It is proved also by the presence of small, but sistematic signs, different for every one stamp, supposed to be author signs, which have been repeated in all following reprints. It is shown some deviation in printing of the stamps according to a schematic description of the stamp picture. There are given the first dates of use of the separate values, proved on real material. The values of 5 stotinki and 1 lev antecedated the catalog description. It is done an evaluation of the real place of the postage stamps "Little Lion" not as a success in the bulgarian postage stamps edition, but as an epoch, giving us abundant data for the bulgarian postage history.

In this book also:
"110 YEARS BULGARIAN POSTAGE SERVICE - SOME FACTS FOR OUR POSTAGE HISTORY FOR 1879"

СЪДЪРЖАНИЕ

д-р МИЛЧО ВАСИЛЕВ
полк. СТОЯН БОЯДЖИЕВ
д-р ЙОРДАН КОЗАРЕВ
ПЕТЪР ПЕТРОВ
Цензуриране на гражданската кореспонденция в България по време на Първата световна война 1915-1918 г. 3

д-р ДИМИТЪР КОЗАРОВ
Парижко издание на марките "Малък лъв" .. 67

инж. НИКОЛАЙ ГРЪНЧАРОВ
"Факти за пощенската ни история от 1879 г. 93

СЪЮЗ НА БЪЛГАРСКИТЕ ФИЛАТЕЛИСТИ
Научно-информационен център по филателия
ФИЛАТЕЛИЯ 89

●

Редактор Георги Дечев
Коректор Иванка Тодорова

●

Формат 1/16 - 70 x 100. Печатни коли - 7. Тираж - 1000.

